

АНОТАЦІЯ

Кочкадамян А. Г. Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання – дослідити процесуальні відносини, що виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення судової практики у цій сфері й розробка концептів удосконалення визнання спадщини відумерлою.

Окреслено низку загальнотеоретичних і практичних проблем, що пов'язані з визначенням складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою, встановленням кола обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах, визначенням змісту судового рішення тощо. Констатовано, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права.

Виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою: а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XVст. – 2004 р.); б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004 –

2017 рр.); в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується із оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2017 р. – дотепер).

Охарактеризовано особливості процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою: 1) встановлення обов'язку суду роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема, з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; 2) необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду; 3) правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника, якими є: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; 4) необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб; 5) встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; 6) правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою, у якій мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що входить до складу спадщини, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на

спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття; 7) встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою; 8) неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди; 9) наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду – якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право; 10) відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом.

Охарактеризовано основних (обов'язкових) учасників справи про визнання спадщини відумерлою та окреслено їхні права, до яких віднесено: – заявника – ініціатора судового процесу; – потенційних спадкоємців; – свідків, експертів, представників громадських організацій тощо; – інших зацікавлених осіб – осіб, на права і обов'язки яких може вплинути рішення у справі (співвласники спадкового майна, відказоодержувачі, сервітуарії, кредитори та боржники спадкодавця, особи, які претендують на майно, що знаходилися у спадкодавця на праві користування, володіння тощо). Звернуто увагу, що нотаріуси не є заінтересованими особами та не повинні залучатися до участі у справі.

Наведено перелік доказів, які можуть бути використані у справах про визнання спадщини відумерлою, до найпоширеніших відносяться: – свідоцтво про народження спадкодавця; – документ, що посвідчує особу – спадкодавця; – документи, що підтверджують місце проживання спадкодавця; – медичні довідки, що свідчать про стан здоров'я спадкодавця перед зникненням; – свідчення очевидців, які бачили спадкодавця востаннє; – листування, фотографії, інші матеріали, що підтверджують зв'язки спадкодавця з іншими особами; – результати оперативно-розшукових заходів; – висновки експертів (наприклад, медичних, генетичних).

Охарактеризовано види доказів, що використовуються у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – письмові докази – документи, що посвідчують особу спадкодавця, його сімейний стан, місце проживання,

приналежність майна, а також відсутність спадкоємців або їхнє небажання прийняти спадщину; – показання свідків – сусідів, родичів або інших осіб, які можуть підтвердити факт неприйняття спадщини або відсутність родичів у спадкодавця; – висновки експертів та акти обстеження житла – використовуються для оцінки та визначення приналежності майна особи, що померла або спадкодавця; – офіційні запити та відповіді на них – витребувані судом довідки з реєстрів про відсутність спадкоємців, інформація з банків про відсутність зняття коштів зі спадкових рахунків після смерті спадкодавця.

Окреслено особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – суд повинен бути впевнений у тому, що спадкодавець дійсно помер, а не просто зник; – суд оцінює всі наявні докази в цілому, так і кожен окремо; – у таких справах часто використовуються непрямі докази, які дозволяють зробити висновок про смерть спадкодавця; – чим більше часу минуло з моменту зникнення спадкодавця, тим більше шансів на те, що суд визнає спадщину відумерлою.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою: 1. Запровадження електронної взаємодії між судами, органами державної влади та державними реєстрами дозволить суттєво знизити час, необхідний на збір доказів. 2. Запровадження єдиного державного реєстру спадкоємців, які відмовилися від спадщини, забезпечить швидкий доступ до інформації про випадки відмови від спадщини і сприятиме запобіганню ситуацій, коли спадкоємці, які відмовилися, можуть згодом претендувати на майно. 3. Удосконалення процедури повідомлення можливих спадкоємців про відкриття спадщини. 4. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у зборі доказів. 5. Спрощення процедури залучення та оцінки показань свідків у справах про визнання спадщини відумерлою. 6. Удосконалення судової практики щодо використання презумпцій у справах про спадщину. 7. Введення публічних консультацій та роз'яснень для громадян з метою обізнаності з юридичними аспектами спадкування. 8. Розробка типових процедур для судового розгляду справ про

визнання спадщини відумерлою забезпечить однаковий підхід у різних судах і зменшить навантаження на судову систему.

За результатами дослідження досвіду окремих країн (Німеччина, Франція, Італія, США, Канада, Велика Британія) у питаннях правового регулювання та доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, доведено, що оптимізація процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою може мати значний вплив на збереження спадкового майна і перехід його у власність територіальних громад. Для України корисним було б впровадження таких елементів: – створення спеціалізованих органів або підрозділів при місцевих органах влади або у нотаріальних структурах, які б займалися питанням відумерлої спадщини; – впровадження автоматизованих систем для обміну інформацією між судами та реєстрами щодо пошуку спадкоємців і підтвердження прав на майно; – організація публічних оголошень про відкриття спадщини у випадках відсутності спадкоємців, що значно підвищить прозорість процесу та забезпечить належне інформування зацікавлених осіб.

Окреслено особливості етапів процедури відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою: – подача заяви, яка є заявою по суті, що ініціює розгляд справи, і може бути подана державними органами, які відповідають за управління державним майном, органами місцевого самоврядування чи іншими уповноваженими особами, які мають заінтересованість у визнанні спадщини відумерлою; – перевірка підстав для відкриття провадження, зокрема відсутність спадкоємців за законом або за заповітом чи їхню відмову від прийняття спадщини; – оголошення про відкриття провадження у справі, що дозволяє зацікавленим особам висловити свою позицію щодо справи і забезпечує прозорість процесу та дає змогу уникнути порушення прав потенційних спадкоємців; – судовий розгляд по суті, під час якого встановлюються обставини, зокрема, чи дійсно ніхто зі спадкоємців не заявив своїх прав; – ухвалення судового рішення, на підставі якого майно переходить у власність територіальної громади.

Аналіз судової практики дозволив виявити низку труднощів, пов'язаних з відкриттям провадження у таких справах: – недостатність доказів виникає, якщо органи місцевого самоврядування не мають доступу до повної інформації про спадкове майно чи спадкоємців, що й призводить до повернення заяв або відмови у відкритті провадження у справі; – відсутність своєчасної інформації від нотаріусів про закінчення строку прийняття спадщини ускладнює підготовку заяви та своєчасне звернення до суду.

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про перехід у власність територіальної громади. З набуттям територіальною громадою права власності на відумерле майно, вона має право на повне розпорядження цим майном і зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за борги спадкодавця.

З метою мінімізації негативних наслідків, спричинених не проведенням передбачених законом дій уповноваженими органами та особами щодо визнання спадщини відумерлою, запропоновано такі заходи: – підвищення обізнаності громадян щодо важливості своєчасного оформлення спадщини та наслідків її неприйняття; – спрощення процедур визнання спадщини відумерлою для органів місцевого самоврядування; – створення реєстрів безхазяйного майна на рівні громад для ефективного моніторингу та управління такими об'єктами; – удосконалення законодавства з метою усунення прогалин і забезпечення більшої гнучкості у вирішенні питань, пов'язаних з відумерлою спадщиною.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, юридичні факти, встановлення факту, визнання спадщини відумерлою, спадкодавець, спадкоємець, органи місцевого самоврядування, територіальна громада, заява, інститут доказів, доказування, судовий розгляд, судові рішення, судовий захист.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 152–156.

URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/9661>

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.22>

2. Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.

URL : http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/zmist.pdf

DOI <https://doi.org/10.32782/39221467>

3. Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86. URL : http://apdp.in.ua/v99/99_2023.pdf

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.11>

4. Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18325>

DOI [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1118-1129](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1118-1129)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кочкадамян А. Г. Питання сутності окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 389–394.

6. Кочкадамян А. Г. Напрями вдосконалення окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Восьмі таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ,

16–17 черв. 2023 р.). Київ, 2023. С. 48–51.

7. Кочкадамян А. Г. Питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення* : матеріали кафедрал. наук.-теорет. круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 215–219.

8. Кочкадамян А. Г. Окремі аспекти доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки : матеріали Міжнар. мультидис. наук. інтернет-конф. (Львів, Україна, Ополе, Польща, 28–29 січ. 2025 р.). Ополе, Львів, 2025. С. 56–61.

9. Кочкадамян А. Г. До питання складу учасників цивільної справи про визнання спадщини відумерлою. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025)*. Kraków, 2025. P. 59–64.

ABSTRACT

Kochkadamyan A. H. Recognition of inheritance as extinct in civil procedure.
– Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation research provides a theoretical generalization and a new solution to a scientific task – to investigate specific procedural relations arising during the consideration of cases on the recognition of inheritance as extinct within the framework of separate proceedings, as well as the legal norms regulating them. It also includes a synthesis of scientific and judicial practice in this area and the development of proposals and recommendations aimed at improving legislation regarding the exercise of the right to file a court application for the recognition of inheritance as extinct.

A range of general theoretical and practical issues are outlined, related to determining the composition of participants in cases on the recognition of inheritance as extinct, establishing the scope of circumstances that form the subject of proof in such cases, defining the content of the court decision, and more. It is established that the institution of civil procedure in cases of recognizing inheritance as extinct is of a complex nature due to its legal regulation by norms of both substantive and procedural law.

The stages of evolution of the legal regulation of the institution of civil procedure in cases of recognizing inheritance as extinct are identified: a) the stage of the emergence of legal regulation of the institution of civil procedure in cases of recognizing inheritance as extinct, characterized by the formation of the fundamental principle of considering this category of civil cases – indisputability (15th century – 2004); b) the development of legal regulation of the institution of civil procedure in cases of recognizing inheritance as extinct, during which the procedural form of consideration of this category of civil cases was legally regulated within the framework of separate proceedings (2004–2017); c) the modernization of legal

regulation of the institution of civil procedure in cases of recognizing inheritance as extinct, associated with the optimization of certain elements of the procedural form of separate proceedings in such cases (the institution of jurisdiction, case participants, court duties, etc.) (2004 – present).

The characteristics of the procedural form of separate proceedings in cases of recognizing inheritance as extinct are outlined as follows: 1) the establishment of the court's obligation to explain to the case participants their rights and duties, to assist in exercising and protecting the rights, freedoms, or interests of individuals or legal entities guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine, and to take measures for a comprehensive, complete, and objective clarification of the case circumstances. In particular, to clarify the circumstances of the case, the court may, on its own initiative, request necessary evidence; 2) the necessity for the court, during the consideration of a case on the recognition of inheritance as extinct, to adhere to the general rules established by the Civil Procedure Code of Ukraine, except for provisions regarding adversarial proceedings and the limits of judicial review; 3) the legal regulation of the list of persons who may acquire the civil procedural status of an applicant, including: a local self-government body at the location of the immovable property, or, in the absence of immovable property, at the location of the main part of the movable property; a creditor of the deceased; owners or users of adjacent land plots if the inheritance includes agricultural land; 4) the requirement to consider cases on the recognition of inheritance as extinct with the mandatory participation of the applicant and with mandatory notification of all interested parties; 5) the establishment of exclusive territorial jurisdiction for the application that serves as the basis for initiating proceedings in the case; 6) the legal regulation of the content of the application for recognizing inheritance as extinct, which must include information about the time and place of the opening of the inheritance, the property constituting the inheritance, as well as evidence proving the ownership of this property by the deceased, the absence of heirs by will or by law, or their exclusion from the right to inherit, or their failure to accept the inheritance, or their refusal to accept it; 7) the establishment of a deadline for

submitting an application for recognizing inheritance as extinct; 8) the impossibility of transferring a case of separate proceedings to an arbitration court or terminating the proceedings due to the conclusion of a settlement agreement; 9) the presence of an additional ground for leaving the application without consideration – if, during the consideration of the case in separate proceedings, a dispute over a right arises that must be resolved in adversarial proceedings, the court leaves the application without consideration and explains to the interested parties that they have the right to file a claim on general grounds; 10) the absence of an obligation to reimburse court costs when the court issues a decision, unless otherwise provided by law.

The main (mandatory) participants in cases regarding the recognition of inheritance as extinct are characterized, and their rights are outlined, including: – the applicant – the initiator of the judicial process; – the court; – potential heirs; – third parties – witnesses, experts, representatives of public organizations, etc.; – other interested persons – individuals whose rights and obligations may be affected by the court's decision (co-owners of inherited property, legatees, servitude holders, creditors and debtors of the deceased, persons claiming items that were in the possession or use of the deceased, etc.). Attention is drawn to the fact that notaries are not considered interested parties and should not be involved in the case.

A list of evidence that may be used in cases of recognizing inheritance as extinct is provided, with the most common including: – the deceased's birth certificate; – the deceased's passport; – documents confirming the deceased's place of residence; – medical certificates indicating the deceased's health condition prior to disappearance; – testimonies of eyewitnesses who last saw the deceased; – correspondence, photographs, and other materials confirming the deceased's connections with other persons; – results of operational and investigative measures; – expert opinions (e.g., medical, genetic).

The types of evidence used in cases of recognizing inheritance as extinct are characterized, including: – written evidence – documents confirming the identity of the deceased, their marital status, place of residence, ownership of property, as well as the absence of heirs or their unwillingness to accept the inheritance; – witness

testimonies – from neighbors, relatives, or other persons who can confirm the fact of non-acceptance of the inheritance or the absence of relatives of the deceased; – expert opinions and housing inspection reports – used to assess and determine the ownership of the deceased’s property; – official requests and responses – certificates requested by the court from registers confirming the absence of heirs, information from banks about the lack of withdrawals from inherited accounts after the deceased’s death.

The specifics of the evidentiary process in cases of recognizing inheritance as extinct are outlined, including: – the court must be convinced that the deceased has indeed died and not merely disappeared; – the court evaluates all available evidence collectively, rather than each piece individually; – indirect evidence is often used in such cases, allowing conclusions to be drawn about the death of the deceased; – the more time has passed since the disappearance of the deceased, the greater the likelihood that the court will recognize the inheritance as extinct.

Proposals to enhance the efficiency of the evidentiary process in cases of recognizing inheritance as extinct include: 1) introducing electronic interaction between courts, government bodies, and state registries to significantly reduce the time required to gather evidence; 2) establishing a unified state register of heirs who have renounced inheritance to provide quick access to information about instances of renunciation and prevent situations where heirs who previously declined later claim the property; 3) improving the procedure for notifying potential heirs about the opening of an inheritance; 4) expanding the powers of local self-government bodies in collecting evidence; 5) simplifying the procedure for involving and evaluating witness testimonies in cases of recognizing inheritance as extinct; 6) enhancing judicial practice regarding the use of presumptions in inheritance cases; 7) introducing public consultations and explanations for citizens to raise awareness of the legal aspects of inheritance; 8) developing standardized procedures for the judicial consideration of cases on recognizing inheritance as extinct to ensure a consistent approach across different courts and reduce the burden on the judicial system.

Through studying the experience of individual countries (Germany, France, Italy, the USA, Canada, the United Kingdom) in the legal regulation and evidentiary processes of cases involving the recognition of inheritance as extinct, it has been demonstrated that optimizing the evidentiary process can significantly impact the preservation of inherited property and its transfer to public funds or communities. For Ukraine, the following elements would be beneficial to implement: – creating specialized bodies or units within local government authorities or notarial structures to handle issues related to extinct inheritance; – introducing automated systems for information exchange between courts and registries regarding the search for heirs and confirmation of property rights; – organizing public announcements about the opening of an inheritance in cases where no heirs are present, which would significantly increase the transparency of the process and ensure proper public notification.

The specifics of the stages of initiating proceedings in cases of recognizing inheritance as extinct are outlined: – submission of an application, which serves as the primary document initiating the case and can be filed by state authorities responsible for managing state property, local self-government bodies, or other authorized persons with an interest in recognizing the inheritance as extinct; – verification of grounds for initiating proceedings, including the absence of heirs by law or by will, or their refusal to accept the inheritance; – announcement of the initiation of proceedings, which allows interested parties to express their position on the case, ensures transparency of the process, and helps avoid violating the rights of potential heirs; – judicial consideration, during which the circumstances are established, particularly whether any heirs have claimed their rights; – issuance of a court decision, based on which the property is transferred to communal ownership.

An analysis of judicial practice has revealed several challenges related to initiating proceedings in such cases: – insufficient evidence arises when local self-government bodies lack access to complete information about the inherited property or heirs, leading to the return of applications or refusal to initiate proceedings; – incorrect determination of the place of inheritance opening may serve as grounds

for rejecting an application; – lack of timely information from notaries about the expiration of the inheritance acceptance period complicates the preparation of the application and timely filing with the court.

The stages of preparatory proceedings include: 1) initiation of proceedings; 2) collection of evidence; 3) evaluation of evidence; 4) preparation of a conclusion based on the collected evidence; 5) transfer of the case to the court.

The court, upon establishing that there are no heirs by will or by law, or that heirs have been excluded from the right to inherit, or that heirs have not accepted the inheritance or have refused it, issues a decision recognizing the inheritance as extinct and transferring it to the territorial community. Upon acquiring ownership of the extinct property, the territorial community gains full rights to dispose of it and is obligated to bear civil liability for the debts of the deceased.

To minimize the negative consequences of extinct inheritance, the following measures are proposed: – raising public awareness about the importance of timely inheritance registration and the consequences of its non-acceptance; – simplifying procedures for recognizing inheritance as extinct for local self-government bodies, enabling faster integration of such property into economic circulation; – creating registers of ownerless property at the community level for effective monitoring and management of such assets; – improving legislation to address gaps and ensure greater flexibility in resolving issues related to extinct inheritance.

Key words: civil proceedings, separate proceedings, legal facts, establishment of a fact, recognition of the inheritance as deceased, testator, heir, local government bodies, territorial community, application, institute of evidence, proving, trial, court decision, judicial protection.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT ASSOCIATED WITH THE TOPIC OF THE THESIS

Research papers where main research results of the thesis have been published:

1. Kochkadamyán A. G. The concept and essence of separate proceedings in cases of recognition of the inheritance as escheat property. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). P. 152–156. URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/9661>
DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.22>
2. Pylypenko S. A., Kochkadamyán A. G. The state of scientific development of the problem of separate proceedings in cases of recognition of the inheritance as escheat property. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2023. № 2. P. 34–38. URL : http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/zmist.pdf
DOI <https://doi.org/10.32782/39221467>
3. Kochkadamyán A. G. Legal regulation in cases of recognition of the inheritance as escheat property in civil proceedings. *Current problems of state and law*. 2023. № 99. P. 80–86. URL : http://apdp.in.ua/v99/99_2023.pdf
DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.11>
4. Kochkadamyán A. G. Peculiarities of the evidentiary process in cases of recognition of the inheritance as escheat property. *Scientific Perspectives*. 2024. № 12 (54). P. 1118–1129. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18325>
DOI [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1118-1129](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1118-1129)

Research papers certifying the approbation of the results of the thesis:

5. Kochkadamyán A. G. The question of the essence of separate proceedings in civil cases of recognition of the inheritance as escheat property. *Problems of civil law and process: materials of the International Scientific and Practical Conference (Vinnytsia, May 19, 2023)*. Vinnytsia, 2023. P. 389–394.
6. Kochkadamyán A. G. Directions for improving separate proceedings in

civil cases of recognition of the inheritance as escheat property. *Eighth Tavia legal scientific readings: materials of the International Scientific and Practical Conference* (Kyiv, June 16–17, 2023). Kyiv, 2023. P. 48–51.

7. Kochkadamyán A. G. The issue of scientific search for a solution to the problem of separate proceedings in cases of recognition of the inheritance as escheat property. *Implementation of civil legislation norms in the present day: materials of the departmental scientific and theoretical round table* (Kyiv, February 9, 2024). Kyiv, 2024. P. 215–219.

8. Kochkadamyán A. G. Certain aspects of proof in cases of recognition of the inheritance as deceased. *Ninety third economic and legal discussions. Series: Social sciences and humanities: materials of the International Multidisciplinary Scientific Internet Conference* (Lviv, Ukraine, Opole, Poland, January 28–29, 2025). WSZIA w Opolu. Lviv, 2025. P. 56–61.

9. Kochkadamyán A. G. On the issue of the composition of participants in a civil case on the recognition of an inheritance as deceased. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference* (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025). Kraków: International Center of Scientific Research, 2025. P. 59–64.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	20
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ.....	35
1.1. Стан наукової розробки проблеми та методологія дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.....	35
1.2. Еволюція правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою.....	53
1.3. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.....	64
Висновки до розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2. ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДАнням ДО СУДУ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ.....	79
2.1. Право на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою....	79
2.2. Учасники справ про визнання спадщини відумерлою.....	112
2.3. Докази і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою.....	122
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ.....	161
3.1. Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.....	161
3.2. Підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.....	172
3.3. Розгляд справ про визнання спадщини відумерлою.....	188
Висновки до розділу 3.....	213

ВИСНОВКИ.....	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	229
ДОДАТКИ.....	257

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК –	Автономна Республіка Крим
ВС –	Верховний Суд
ВП ВС –	Велика Палата Верховного Суду
ВССУ –	Вищий спеціалізований суд України
ЄДРСР –	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ –	Європейська конвенція з прав людини
ЄС –	Європейський Союз
ЄСПЛ –	Європейський суд з прав людини
ЗК України –	Земельний кодекс України
МС –	міське самоврядування
ОМС –	орган місцевого самоврядування
ПВСУ –	Пленум Верховного Суду України
ППВСУ –	Постанова Пленуму Верховного Суду України
ТГ –	територіальна громада
ТОТ –	тимчасово окуповані території
ЦК України –	Цивільний кодекс України
ЦПК України –	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна як правова держава гарантує рівний доступ до правосуддя для захисту прав громадян, що набуває особливого значення у сфері реалізації їхніх спадкових прав. Національна правова система базується на принципі верховенства права та взаємній відповідальності держави й особи, де ключову роль відіграє захист прав людини та впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу й правозастосовну діяльність. Законодавством передбачено низку способів захисту прав та інтересів осіб, серед яких судовий захист є основним інструментом державного забезпечення прав і свобод людини. Недосконалість правового регулювання правовідносин у зазначеній сфері суперечить принципу рівності всіх перед законом, зокрема у питаннях визнання спадщини відумерлою, що вимагає створення належного механізму захисту як приватних так і публічних інтересів та гарантування доступності правосуддя.

В Україні процес визнання спадщини відумерлою відіграє ключову роль у врегулюванні питань правонаступництва, особливо коли після смерті особи відсутні спадкоємці за заповітом і за законом, усунені від права на спадкування, не прийняли спадщину. Такий механізм запобігає залишенню майна безхазяйним, що може спричинити його занедбаність чи незаконне користування. Цей процес детально регламентований, зокрема законодавцем надано чіткі вказівки щодо необхідних дій, які повинні бути здійснені для визнання спадщини відумерлою та передачі її у власність територіальної громади.

В умовах воєнного стану, міграції та інших соціальних викликів механізми судового визнання спадщини відумерлою набули особливого значення, оскільки роль судів у вирішенні таких справ значно посилилася. Повномасштабна військова агресія проти України спричинила тимчасову окупацію територій, руйнування реєстрів спадщини та ускладнення доступу громадян до нотаріальних і адміністративних послуг, що призвело до

збільшення випадків, коли спадщина залишається невитребуваною. Це актуалізує потребу відумерлості спадщини у порядку цивільного судочинства для її подальшого переходу у власність територіальним громадам, підкреслюючи важливість удосконалення правових механізмів у сучасних умовах.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 1345 справ щодо визнання спадщини відумерлою. Так, у 2023 р. – 625 справ цієї категорії, з них – 497 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 440), 123 справи із залишенням заяви без розгляду, 1 – із закриттям провадження у справі [45]; у 2024 р. – 720, з них – 552 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 491), 64 справи із залишенням заяви без розгляду, 3 – із закриття провадження у справі [46]. Близько 70 % таких справ стосувалися нерухомого майна, що залишилося без власника після смерті спадкодавців, понад 80 % рішень судів про визнання спадщини відумерлою були позитивними для територіальних громад.

Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання з боку територіальних громад та судової системи і свідчить про те, що процес визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом для врегулювання правонаступництва в умовах відсутності спадкоємців, що підкреслює необхідність розроблення спеціальних правових механізмів через збільшення кількості об'єктів відумерлого майна внаслідок неможливості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна.

Загалом питання визнання спадщини відумерлою є важливим аспектом правового регулювання спадкових відносин, яке має як теоретичне, так і практичне значення. У сучасних умовах зростання мобільності населення, зміни соціальних зв'язків і збільшення кількості спорів щодо спадкових прав,

проблема визнання спадщини відумерлою наразі стає все більш актуальною, що пов'язано з тим, що у разі відсутності спадкоємців або їх небажання прийняти спадщину, майно може переходити до держави, що, своєю чергою, вимагає чіткого удосконалення правового регулювання.

З огляду на це, дослідження проблеми цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою у порядку цивільного судочинства є науково обґрунтованим і має вагоме практичне значення для розвитку правозастосовної практики в Україні. Вивчення цієї теми дає змогу виявити прогалини у законодавстві та розробити пропозиції щодо їх усунення, а також окреслити проблеми, що виникають у практиці застосування норм спадкового права й шляхи їх вирішення. Враховуючи важливість ефективного управління таким майном, особливо в контексті інтересів територіальних громад, удосконалення процесуальної форми визнання спадщини відумерлою є актуальним та потребує глибокого дослідження.

Складність і багатогранність предмета дослідження зумовили комплексний характер наукового пошуку, теоретичне пізнання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою через призму вирішення загальнотеоретичних проблем цивільного судочинства у цих справах, основу якого становлять наукові здобутки дослідників різних галузей права.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці таких відомих вітчизняних науковців у галузі цивільного права та процесу, як О. Аврамова, С. Бичкова, І. Болокан, Н. Бондаренко-Зелінська, М. Бориславська, Т. Волинець, К. Гуменюк, Ю. Заїка, Б. Кирдан, Л. Козловська, О. Кононець, В. Кройтор, О. Кухарев, Г. Лазько, О. Нелін, Л. Нескороджена, О. Первомайський, А. Петровський, О. Печений, О. Розгон, Є. Рябоконт, О. Трач, Є. Фурса, С. Фурса, Г. Чурпіта, М. Ясинок та інші.

Проблемні аспекти визнання спадщини відумерлою, правового регулювання відносин, пов'язаних з відумерлою спадщиною, підстави звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою та

особливості судового розгляду відповідної категорії справ присвячено наукові доробки Н. Баранник, Ю. Білоусова, І. Болокан, Т. Бондар, І. Боровської, Ю. Ведернікова, І. Венедіктової, К. Гусарова, Р. Кашперського, А. Кличкова, В. Комарова, Л. Красицької, К. Куцик, Т. Кучер, Р. Мінченко, Л. Музики, А. Новосад, В. Огнева, В. Проценка, О. Пушкарьова, С. Саблука, Г. Світличної, С. Сенік, Н. Солтис, Т. Федосєєвої, А. Чубенка, О. Шведкової та інших учених.

Не применшуючи суттєвий внесок зазначених та інших учених у розробку досліджуваної проблематики, варто наголосити, що в умовах законодавчих змін простежується відсутність системного наукового підходу до реалізації завдань цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою. Недосконалість вітчизняного законодавства та неоднозначність судової практики спонукає науковців досліджувати особливості доказової бази у справах про визнання спадщини відумерлою більш детально.

Ураховуючи наведене вище, окремі аспекти правового регулювання визнання спадщини відумерлою сьогодні вбачаються суперечливими і потребують переосмислення. Наукове дослідження цього питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про визнання спадщини відумерлою.

Таким чином, комплексний та концептуальний підхід до дослідження особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, надасть можливість розробити ефективні механізми вирішення проблемних питань визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14) та уточнено 24 вересня 2024 р. (протокол № 21).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на

удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

– з'ясувати стан наукового опрацювання проблеми та окреслити методологічні засади дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою;

– дослідити еволюцію правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою;

– розкрити поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою;

– здійснити науково-теоретичний аналіз особливостей реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою;

– розглянути склад учасників справ про визнання спадщини відумерлою, їхні функції та правове регулювання участі в цьому процесі;

– проаналізувати специфіку доказів у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити характерні риси процесу доказування з акцентом на особливості збирання, подання та оцінки доказів у таких справах та оцінити роль суду в забезпеченні справедливого й об'єктивного вирішення подібних справ;

– проаналізувати процесуальний механізм відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити особливості судового розгляду таких справ і виробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери;

– охарактеризувати правові основи, порядок та особливості підготовчого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити проблемні аспекти і розробити рекомендації щодо вдосконалення судової практики;

– окреслити процесуальні особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час здійснення цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою.

Предмет дослідження – визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення обумовлених нею завдань при проведенні наукового дослідження використовувались такі методи наукового пізнання: *діалектичний* метод використано для аналізу теоретичних, правових і методологічних засад дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (розділ 1); *системно-структурний* – для дослідження процесуальних особливостей реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою як цілісної теоретико-прикладної проблеми у межах усієї роботи (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – для порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн (підрозділ 2.3); *історико-правовий* – з метою розкриття наукової розробки проблеми дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою і розвитку досліджуваного явища, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики; еволюції правового регулювання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (розділи 1, 2, 3); методи *аналізу* та *синтезу* – сприяли проведенню класифікації учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, а також формулюванню основних понять, які складають категоріальний апарат відповідного процесуального інституту (розділи 1, 2, 3); *формально-юридичний* – слугував універсальним засобом формулювання висновків дослідження (розділи 1, 2, 3); *логіко-нормативний* – для аналізу нормативно-правових актів з питань забезпечення цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою (розділи 1–3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо правового регулювання процесуального механізму

відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявлення особливостей судового розгляду таких справ і вироблення рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери (розділ 3). У роботі було використано й низку інших загальних і спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до вирішення поставлених вище завдань дисертації.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців із галузі цивільного права, цивільного процесуального права та інших галузевих дисциплін, зокрема загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук.

Нормативною основою дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, а також норми спеціального цивільного законодавства, у яких закріплено правові засади правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою.

Інформаційну та емпіричну базу роботи становить цивільне законодавство України та інших країн, матеріали узагальнень судової практики, зокрема рішення судів у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, а також статистичні та аналітичні матеріали, довідкові та періодичні видання тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є однією з перших спроб комплексно, за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання та на основі аналізу наукових поглядів учених і норм чинного законодавства встановити сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою та процесуальні особливості розгляду таких справ, а також, спираючись на аналіз вітчизняного законодавства та зарубіжного досвіду, розробити шляхи вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Основні наукові положення, які виносяться на захист, такі:

вперше:

– виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от:

а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004 – 2017 рр.);

в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується з оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2017 р. – дотепер);

– обґрунтовано доцільність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування;

– аргументовано, що відумерлість спадщини базується на юридичному обов'язку, а не на суб'єктивному праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів;

– диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду, на: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування

за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою;

удосконалено:

– наукове судження про те, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада;

– положення про те, що правило виключної територіальної підсудності, відповідно до якого здійснюється подання заяв у справах про визнання спадщини відумерлою, сприяє уніфікації судової практики розгляду цієї категорії цивільних справ, адже їх розгляд здійснюється у суді, який має найтісніший територіальний зв'язок із спадковим майном;

– перелік обставин, які формують предмет доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от: наявність спадкового майна, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття;

– науковий погляд на те, що у справах про визнання спадщини відумерлою суд може застосувати правову презумпцію відсутності

спадкоємців за умови встановлення вихідного юридичного факту – неприйняття спадкоємцями спадщини після спливу одного року з часу відкриття спадщини, а також відсутності інших доказів, що свідчать про наявність спадкоємців;

– аргументація того, що у справах про визнання спадщини відумерлою найбільшої реалізації знаходить принцип судового керівництва, що виявляється у процесуальній активності суду за власною ініціативою: витребувати докази у разі якщо судом буде встановлено, що надані докази не є достатніми; призначати експертизу, зокрема з метою експертної оцінки нерухомості, експертної оцінки рухомого майна, що входить до складу спадщини, тощо; здійснювати запити до відповідних органів та осіб, у тому числі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів державної реєстрації актів цивільного стану, нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріуса за останнім місцем проживання спадкодавця тощо, з метою отримання інформації про спадкоємців за законом і заповітом, а також задля з'ясування інших обставин справи про визнання спадщини відумерлою;

дістало подальший розвиток:

– розуміння окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, і яке характеризується: 1) відсутністю спору про право, під яким потрібно розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків; 2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому;

– твердження про те, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права;

– положення про те, що особливостями процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є: встановлення обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема з цією метою суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, установлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду; правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника; необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб та (або) їх участю у розгляді справи; встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою; встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою; неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди; наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду; відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом;

– доктринальне судження про те, що охоронюваний законом інтерес слід розглядати як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту в порядку окремого провадження, зокрема у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою, охоронюваний

законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому.

На підставі окреслених вище висновків було внесено конкретні пропозиції щодо удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а саме запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. 1277 ЦК України, ст. ст. 335, 337 ЦПК України, а також у ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

– *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок визнання спадщини відумерлою;

– *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визнання спадщини відумерлою (акт впровадження адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» від 04 квітня 2025 р.);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Спадкове право», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 р.);

– *науковій діяльності* – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування» (акт впровадження Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України від 3 квітня 2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та винесені на захист, розроблені автором особисто. Висновки й положення дисертаційного дослідження мають самостійний характер.

Апробація результатів дисертації. Результати, що розкривають основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані пропозиції та висновки було оприлюднено на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема: «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.); «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.); «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення» (м. Київ, 9 лютого 2024 р.); «Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 28–29 січня 2025 р.); «Theory and practice of modern science» (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у закордонному юридичному виданні, п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділ, однієї таблиці, висновків, списку використаних джерел (242 найменування на 28 сторінках) та 2 додатків на 7 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 263 сторінки, з них основного тексту 208 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

1.1 Стан наукової розробки проблеми та методологія дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою

В Україні, яка є правовою державою, визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України [63]), а кожному громадянину гарантується право володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Інститут спадкового права є окремим цивільно-правовим інститутом, нормами якого регламентуються умови та порядок переходу майна, а також майнових прав та обов'язків померлого до інших осіб, а об'єктом спадкування, здебільшого, є право власності, що залишається після смерті власника. Спадкове право надає кожній фізичній особі з повною цивільною дієздатністю можливість розпорядитися своїм майном на випадок смерті шляхом складення заповіту. У верховенстві права в разі відсутності заповіту та в інших випадках, передбачених ч. 2 ст. 1223 ЦК України (далі – ЦК України), спадкування здійснюється за законом.

Проте непоодинокими є випадки відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, у зв'язку з чим спадщина, щодо якої не виявилось спадкоємців, може бути визнана відумерлою.

Отже, у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням

основної частини рухомого майна зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч. 1 ст. 1277 ЦК України).

Заява про визнання спадщини відумерлою розглядається судом в порядку окремого провадження, яке відповідно до ч. 7 ст. 19 ЦПК України призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Відтак, на підставі встановлення судом існування (чи не існування) кількох юридичних фактів і виконання відповідним органом місцевого самоврядування необхідних процедурних (процесуальних) дій, спрямованих на набуття територіальною громадою прав та обов'язків померлої особи, спадщина визнається відумерлою. При цьому спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою, тобто до набрання законної сили рішенням суду щодо визнання спадщини відумерлою.

Варто зазначити, що проблематика правового регулювання відносин, пов'язаних з визнанням спадщини відумерлою, досліджувалася вченими як на рівні дисертаційних досліджень у межах проблематики спадкового права або окремого провадження загалом (Ю. О. Заїка «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» (К., 2011 р.) [42], Є. О. Рябоконт «Спадкове правовідношення в цивільному праві» (К., 2002 р.) [176]), Є. І. Фурса «Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці» (К., 2004 р.) [199], М. М. Ясинок «Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика» (О., 2011 р.) [231]), так і межах предметних дисертаційних досліджень (К. О. Нечаєва «Відумерлість спадщини за цивільним законодавством» (Івано-Франківськ, 2017 р.) [105], К. П. Гуменюк «Інститут відумерлості спадщини в цивільному праві України» (Тернопіль, 2018 р.) [29]).

Зокрема, Ю. О. Заїка у своєму дисертаційному дослідженні «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» (К., 2011 р.) наголошує

на тому, що відумерлість спадщини – це специфічна підстава набуття майна померлого особливим суб'єктом – територіальною громадою, яка не має права відмовитися від спадщини за жодних обставин і в цьому випадку законодавець не вимагає вчинення дій, які б свідчили про прийняття спадщини [42, с. 200, 278].

Це може мати місце, якщо: у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом (таке майно іноді називають відумерлою спадщиною); усі спадкоємці позбавлені права спадкування, тобто, якщо спадщини їх позбавив заповідач безпосередньо у заповіті або вони виявилися «негідними»; спадкодавець заповів усе своє майно або його частину територіальній громаді; всі спадкоємці відмовилися від спадщини або не прийняли її в установленому порядку; заповіт визнано недійсним, а спадкоємців за законом немає; заповідана лише частина майна, а спадкоємці за законом відсутні; юридична особа, якій була заповідана спадщина, ліквідована; спадкоємці за заповітом не виконали умову заповіту, за яким їм належала спадщина, а спадкоємців за законом немає [42, с. 278].

Є. О. Рябоконт, аналізуючи інститут відумерлості спадщини у контексті юридичної природи спадкового правовідношення, доходить таких висновків:

1) своєрідність спадкування державою відумерлого майна виявляється у тому, що таке наступництво можливо лише за однією підставою – за законом. Іншою істотною ознакою вказаного переходу є незалежність його від волі держави-спадкоємиці: на відміну від інших спадково-правових відносин, держава не вправі усунути цей спадковий перехід, відмовившись від прийняття відумерлого майна;

2) переходу відумерлого майна у власність держави притаманні ознаки спадкування. По-перше, юридичним фактом, що тягне за собою виникнення права власності держави на відумерле майно, є факт смерті фізичної особи. По-друге, оскільки до держави переходять не лише права померлого, але й обов'язки, можна стверджувати про універсальний характер такого наступництва. По-третє, наступництву у відумерлому майні, як і будь-якому

універсальному наступництву, характерні ознаки зворотної юридичної сили, безумовності та безповоротності факту прийняття спадщини.

Викладені вище аргументи дають можливість для висновку, що перехід у власність держави майна в порядку відумерлості є особливим видом спадкування за законом;

3) відмінності між успадкуванням державою майна як відумерлого та зверненням у державну власність конфіскованого та безхазяйного майна полягають у виникненні права держави з різних підстав і в іншому розмірі. Якщо для виникнення у держави спадкового наступництва у відумерлому майні потребується настання багатьох уже згаданих вище юридичних фактів, які в сукупності створюють юридичний склад, то підставою виникнення конфіскації виступає лише сам факт учинення правопорушення, за які застосовується безоплатне вилучення майна (конфіскація) і які, як правило, передбачені іншими галузями права – кримінальним, адміністративним. При переході у державну власність майна як безхазяйного потрібно встановити також лише один юридичний факт – факт відсутності власника або що власник – невідомий. Якщо в порядку відумерлості до держави може перейти не вся спадщина, а лише її частина, то за підставами конфіскації або безхазяйності держава завжди набуває право власності на все майно. Нарешті, лише у зв'язку з відумерлістю у держави виникає цивільне правонаступництво в майні правопередника (фізичної особи) як наступництво в сукупності прав та обов'язків, належних останньому. Навпаки, у випадках конфіскації та безхазяйності держава не пов'язана ніякими цивільними правовідносинами з особою або особами (фізичними та (або) юридичними), які були попередніми власниками цього майна [176, с. 5, 36, 39].

Є. І. Фурса своє дисертаційне дослідження «Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці» (К., 2004 р.) присвятив теоретичному обґрунтуванню понятійного апарату та змісту спадкових правовідносин у сучасному цивільному праві, а також поглибленню взаємозв'язків між спадковим правом та нотаріальним і цивільним процесами. У роботі розкрито

зміст понять: спадщина, спадкодавець та інших, аналізуються принципи спадкових правовідносин та види спадкування. Суттєву увагу автором приділено спадковим правовідносинам, які розкриваються через конкретизацію прав та обов'язків кожного із суб'єктів. Висновки роботи спрямовані на вдосконалення регламентації спадкових правовідносин, а саме: уточнений понятійний апарат, удосконалені принципи спадкових правовідносин і запропонований принцип охорони інтересів спадкодавця, який в роботі конкретизується, запропоновано класифікацію заповітів; уточнено право на обов'язкову частку, визначено суб'єкти спадкових правовідносин, їх права та обов'язки. У нотаріальній процедурі запропоновано конкретизувати порядок посвідчення заповітів, вжиття заходів до охорони спадкового майна та розшуку і повідомлення спадкоємців. У цивільному судочинстві передбачено введення нових категорій справ про визнання спадщини відумерлою, визнання умов заповіту незаконними, про тлумачення змісту заповіту, які пропонується розглядати у порядку окремого провадження [199].

У процесуальному аспекті інститут визнання спадщини відумерлою дослідив М. М. Ясинок у контексті проблематики окремого провадження у цивільному процесуальному праві України [231].

Серед інших положень наукової новизни варто звернути увагу на такі висновки автора:

1) справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються не тільки за обов'язковою участю заявника, але й при наявності спадкоємців, які є малолітніми чи неповнолітніми, недієздатними чи такими, цивільна дієздатність яких обмежена, і вони перебувають під опікою родичів, дитячих установ чи спеціальних установ. У зв'язку з цим запропоновано доповнити процесуальне законодавство новою нормою такого змісту: «Органи місцевого самоврядування, на території яких знаходиться спадкове майно, в тримісячний строк із дня відкриття спадщини зобов'язані повідомити опікунів про

наявність спадкового майна та отримати підтвердження про отримання опікунами такого повідомлення» [230, с. 7];

2) законодавець з метою усунення з цивільного обороту наявності безхазяйного майна не лише розширив коло спадкоємців, а й продовжує підтримання історичної традиції про добровільність особи в прийнятті спадщини чи відмови в її прийнятті. За відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, при усуненні їх від права на спадкування, неприйнятті ними спадщини, а також за відмови від її прийняття, з'являється можливість заінтересованим особам звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Такою заінтересованою особою, як правило, є орган місцевого самоврядування, який розташований за місцем відкриття спадщини. Разом з тим судова практика свідчить про те, що із заявами у даній категорії справ звертаються до суду і прокурори районів, що є допустимим з підстав, передбачених ч. 2 ст. 121 Конституції України [63]. Водночас необхідно встановити всіх спадкоємців, що інколи викликає певні труднощі [230, с. 11];

3) частину першу ст. 277 ЦПК запропоновано викласти у новій редакції: «Справа про визнання спадщини відумерлою розглядається судом за обов'язкової участі заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб шляхом опублікування інформації в місцевій пресі та визначених Кабінетом Міністрів України засобах масової інформації про час, місце та предмет розгляду справи» [230, с. 25].

Щодо предметних досліджень інституту визнання спадщини відумерлою, як вже наголошувалося вище, такими є дисертаційні дослідження К. О. Нечаєвої «Відумерлість спадщини за цивільним законодавством» (Івано-Франківськ, 2017 р.) [105] та К. П. Гуменюка «Інститут відумерлості спадщини в цивільному праві України» (Тернопіль, 2018 р.) [29].

Зокрема, дисертацію К. О. Нечаєвої «Відумерлість спадщини за цивільним законодавством» присвячено дослідженню відумерлості спадщини за цивільним законодавством України. На основі системного аналізу положень теорії цивільного, спадкового права, вітчизняного й зарубіжного

законодавства, практики його застосування сформульовано науково обґрунтовані висновки, пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного вітчизняного законодавства у досліджуваній сфері [105, с. 2].

У роботі розкрито співвідношення та розмежування понять «відумерле майно» і «відумерлість спадщини» та доведено, що відумерлість спадщини може розглядатися як широке поняття, яке охоплює статус відумерлого майна та процес визнання спадщини відумерлою. З'ясовано, що наявні дві наукові позиції щодо розуміння поняття відумерлості спадщини: матеріальна (розгляд відумерлості спадщини як майна, що залишається після смерті спадкодавця) та процесуальна (як процес переходу майна до територіальної громади). У широкому розумінні відумерлість спадщини охоплює поняття відумерлого майна та процес визнання і прийняття спадщини до територіальної громади. Відумерлість спадщини (у вузькому розумінні) – процес (система дій) переходу майна, майнових прав, обов'язків до територіальної громади у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття [105, с. 2].

Визначено, що відумерле майно – це майно, майнові права, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті та яке передається у власність територіальної громади на підставі рішенням суду, на території якого знаходиться таке майно [105, с. 2–3].

К. О. Нечаєвою охарактеризовано правове регулювання відумерлості спадщини та з'ясовано, що воно носить комплексний характер, оскільки поєднує норми цивільного та адміністративного права з наданням переваги цивільному законодавству. Обґрунтовано розмежування адміністративних та цивільних правовідносин у сфері відумерлості спадщини, що полягає у різних правомочностях суб'єктів щодо відумерлості спадщини. Адміністративні відносини відумерлості спадщини – це дії, пов'язані з виявленням, взяттям на облік, збереженням і розпорядженням об'єктами

відумерлої спадщини в інтересах територіальної громади. Цивільні правовідносини відумерлості спадщини – це дії, спрямовані на звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою та переходу права власності на відумерле майно до територіальної громади [105, с. 3].

Також авторкою визначено зміст цивільних правовідносин відумерлості спадщини. Доведено, що уповноважені суб'єкти у правовідносинах відумерлості спадщини мають такі права:

– право на звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерло; право на одержання інформації із Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину;

– право вимоги щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди спадкоємця.

Заінтересовані суб'єкти (спадкоємці, які заявляють свої майнові права на спадщину після її визнання відумерло) мають такі суб'єктивні права вимоги:

– перегляд рішення про визнання спадщини відумерло;

– встановлення додаткового строку для вступу у спадщину;

– повернення грошової компенсації вартості спадкового майна від територіальної громади [105, с. 4–5].

У процесуальному аспекті розкрито таку процесуальну систему дій визнання спадщини відумерлою:

1) виявлення відумерлої спадщини органами місцевого самоврядування відповідної територіальної громади;

2) управління відумерлою спадщиною, зокрема здійснення публікації про наявність виявленої відумерлої спадщини та можливості порушення процедури визнання спадщини відумерлою органами місцевого самоврядування відповідної територіальної громади у засобах масової інформації державного значення; отримання інформації із Спадкового реєстру; охорона; оцінка майна;

3) звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою;

4) ухвалення судового рішення про визнання спадщини відумерлою [105, с. 5].

Дисертація К. П. Гуменюка «Інститут відумерлості спадщини в цивільному праві України» (Тернопіль, 2018 р.) спрямована на з'ясування місця інституту відумерлості спадщини у цивільному праві України, виявлення особливостей переходу окремих об'єктів цивільних прав у комунальну власність як відумерлого майна та розроблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері відумерлості спадщини.

На підставі системного дослідження цього інституту визначено місце інституту відумерлості спадщини у системі цивільного права України, його поняття та характеристика, виявлені особливості набуття права комунальної власності на земельну ділянку, статутний капітал юридичної особи на підставі визнання цього майна відумерлим, з'ясовано перехід відумерлої спадщини до територіальної громади у зоні здійснення операції Об'єднаних сил та частини тимчасово окупованої території України [29, с. 2].

К. П. Гуменюком виявлено етапи генезису інституту відумерлості спадщини у сучасному цивільному праві України:

I етап – з 2004 по 2011 роки – період зародження інституту відумерлості спадщини у системі цивільного права України;

II етап – з 2011 по 2016 роки – формування інституту відумерлості спадщини;

III етап – з 2016 р. дотепер – сучасний стан розвитку інституту відумерлості спадщини [29, с. 2].

Також автором надано визначення поняття інституту відумерлості спадщини як цілісної групи комплексу правових норм, сформованих у межах цивільного права та спрямованих на регулювання однорідних правовідносин у сфері відумерлості спадщини. Доведено, що інститут визнання спадщини відумерлою є самостійним інститутом цивільного права; здійснено його характеристику. Доведено, що вказаний інститут є предметним інститутом, має стійкі закономірності побудови та складну природу, оскільки об'єднує

норми цивільного, земельного, цивільного процесуального та адміністративного права [29, с. 2–3].

Серед інших висновків К. П. Гуменюка потрібно звернути увагу на такі:

1) правовідносини відумерлості спадщини за своєю природою мають змішаний характер, більшість яких тяжіє до публічних правовідносин. При цьому спрямованість відносин відумерлості спадщини має приватно-публічний характер, оскільки задовольняє як приватні, так і публічні інтереси. З цього випливає, що правовідносини відумерлості спадщини побудовані на принципі імперативності. При визнанні спадщини відумерлою потрібно враховувати імперативний характер норм цивільного права, які регулюють це питання;

2) обов'язки правонаступників за відумерлою спадщиною характеризуються тим, що:

– обов'язки спадкодавця повинні існувати на момент відкриття спадщини, тобто вони є такими, що існували і продовжують існувати як невиконані/частково виконані у зв'язку зі смертю боржника;

– до цих обов'язків не відносяться ті, що виникли не з цивільних (адміністративних, трудових) правовідносин, а також зобов'язання, що безпосередньо пов'язані з особою спадкодавця;

– обов'язки повинні виникати з правомірних підстав, які передбачають правонаступництво;

– обов'язки не є безмежними та реалізуються у межах вартості спадкового майна та за наявності ініціативи кредитора у вигляді заявлення вимоги щодо погашення боргу;

3) територіальна громада може виступати набувачем відумерлої спадщини – корпоративних прав із урахуванням обмежень, пов'язаних з дотриманням прав та інтересів інших утримувачів корпоративних прав, а також ситуацій внутрішнього конфлікту між приватними та публічними інтересами. З'ясовано, що конфлікт інтересів при визнанні відумерлим частки статутного капіталу юридичної особи є колізією приватного та публічного

інтересу у вигляді вторгнення публічного елемента в наявні приватні правовідносини розподілу статутного капіталу юридичної особи;

4) специфіка відумерлості спадщини на тимчасово окупованій території або території проведення операції Об'єднаних сил зводиться до технічних перепон у встановленні необхідних елементів фактичного складу, для чого спрощений або альтернативний порядок окремих стадій процедури встановлюється відповідними актами цивільного законодавства. Запропоновано фрагментарні зміни, що сприятимуть захисту заінтересованих осіб у процесі визнання спадщини відумерлою щодо майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території або території проведення операції Об'єднаних сил. Окрім того, задля підвищення координації реалізації правовідносин щодо переходу прав на відумерлу спадщину стосовно майна, яке знаходиться в межах тимчасово окупованої території або території проведення операції Об'єднаних сил, запропоновано покладення частини додаткових відповідних повноважень на Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України [29, с. 4–6].

Таким чином, на підставі аналізу наукової доктрини у контексті інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою можна стверджувати, що наявні наукові праці присвячені, здебільшого, матеріально-правовим підставам і правовим наслідкам визнання спадщини відумерлою [87, с. 218–225; 93, с. 95–112; 101, с. 6–11]. Водночас проблемні аспекти процесуального порядку розгляду зазначеної категорії цивільних справ ще й до нині залишаються поза увагою науковців [73; 80]. Разом з тим наявна ціла низка загальнотеоретичних і практичних проблем, які пов'язані з визначення складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою, встановленням кола обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах, визначення змісту судового рішення тощо [72; 232, с. 172–174; 102, с. 586–596]. Відтак, відсутність предметних наукових досліджень інституту цивільного судочинства у справах про визнання

спадщини відумерлою свідчить про своєчасність та актуальність дослідження зазначеної проблематики [113, с. 34–38; 135; 227].

Другим аспектом, який ми розглянемо у межах цього підрозділу дисертаційної роботи, є методологія дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою.

Методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання та перетворення реальної дійсності. В буквальному розумінні методологія – це вчення про метод [22, с. 4].

Головною метою методології є вивчення тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання одержує нові знання про реальну дійсність. Предмет її вивчення – це поняття і методи науки, їх сфера застосування [22, с. 5].

Методологія науки може бути загальною або конкретно-науковою. Загальна методологія науки досліджує закони розвитку наукового пізнання загалом. Водночас методологія ґрунтується на законах окремих наук, особливостях пізнання конкретних процесів і проявляється у здійсненні теоретичних узагальнень, принципів і методів дослідження окремих наук. Тому вона виступає і як конкретно-наукова [22, с. 5].

Методологія виконує різні функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ;
- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення і систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент пізнання [22, с. 5; 97].

Методологія має два аспекти: теоретичний та нормативний. Теоретичний аспект передбачає визначення основних закономірностей цієї галузі знань як вихідних положень наукового пошуку, виявлення й оцінку суспільної цінності, соціальної ролі теорії або теоретичного положення, рекомендацій (світоглядна функція). Нормативний аспект охоплює вивчення загальних принципів підходу до різних об'єктів дійсності, різних класів наукових задач, вивчення системи загальних і спеціальних методів і прийомів наукового дослідження [22, с. 5].

Розвиток методології науки пов'язаний з розвитком методів наукового пізнання дійсності.

Метод (від грец. *tethodos* – спосіб пізнання) – це спосіб, шлях пізнання та практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну та пізнавальну діяльність людей [22, с. 7].

Отже, поняття «метод» у широкому розумінні означає «шлях до чогось» або спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі [110]. Тобто, метод – це спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну і пізнавальну діяльність людей (суб'єктів). Це визначена система приписів, принципів, вимог, яка повинна орієнтувати суб'єкт пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання для досягнення певного результату в тій чи іншій сфері людської діяльності. Тому метод можна визначити також як сукупність прийомів або операцій практичної або теоретичної діяльності [52, с. 41].

Методи наукового пізнання класифікуються за різними ознаками, що дозволяє дослідникам обирати оптимальні підходи для вивчення об'єктів та явищ.

Методи наукового пізнання класифікують за такими основними критеріями:

- 1) за рівнями пізнання:

- емпіричні методи: спрямовані на безпосереднє вивчення об'єктів та явищ через спостереження, експеримент, вимірювання та опис;

- теоретичні методи: орієнтовані на глибоке розуміння сутності явищ, формулювання законів та теорій за допомогою аналізу, синтезу, індукції, дедукції та моделювання;

2) за ступенем загальності:

- філософські методи: універсальні підходи, що формують загальні принципи пізнання, такі як діалектика та метафізика;

- загальнонаукові методи: використовуються в різних науках, наприклад, системний підхід, моделювання, аналіз та синтез;

- спеціально-наукові методи: характерні для конкретних наук, наприклад, спектроскопія в фізиці або контент-аналіз у соціології;

3) за логічною спрямованістю:

- аналіз – розчленування цілого на складові для детального вивчення;

- синтез – об'єднання окремих елементів у єдине ціле;

- індукція – виведення загальних положень на основі окремих фактів;

- г) дедукція – застосування загальних принципів до конкретних випадків;

4) за етапами дослідження:

- методи збору даних: спостереження, опитування, експеримент;

- методи обробки даних: статистичний аналіз, класифікація, узагальнення;

- методи інтерпретації даних: побудова гіпотез, моделювання, прогнозування.

Розуміння та правильне застосування цих методів забезпечує ефективність наукового дослідження і достовірність отриманих результатів.

Під час дослідження інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою ми використовуватимемо такі методи наукового пізнання, як: порівняльно-правовий метод, історико-правовий метод, методи аналізу та синтезу, формально-юридичний метод.

Порівняльно-правовий метод – це метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних правових норм, інститутів, принципів тощо та практики їх застосування [228, с. 157].

Використання порівняльно-правового методу є необхідним під час вивчення світового досвіду, пізнання конституційно-правових явищ у контексті наявних концепцій праворозуміння. На сучасному етапі вітчизняного розвитку в ході проведення правових реформ метод особливо актуальний, оскільки одним із найважливіших завдань науки конституційного права є виявлення загального й особливого в розвитку правових систем. І досягається воно передусім шляхом порівняльного зіставлення конституційно-правового устрою різних країн. За допомогою зазначеного методу спрощується також й об'єктивна оцінка місця та ролі досвіду кожної країни в розвитку конституційного права й науки про нього. Динамічність і гнучкість інструментів порівняльно-правового методу вказують на великий потенціал у формуванні та становленні альтернативних підходів до дослідження, оснований як на синтезі наявних підходів, так і на абсолютно нових ідеях й міждисциплінарних підходах [228, с. 159].

Основними етапами застосування порівняльно-правового методу є:

- 1) визначення об'єкта дослідження: чітке формулювання проблеми або правового явища, яке потребує порівняльного аналізу;
- 2) вибір правових систем для порівняння: обґрунтований добір країн або правових систем, норми яких будуть зіставлятися;
- 3) збір та аналіз інформації: дослідження законодавства, судової практики, доктринальних джерел обраних правових систем;
- 4) безпосереднє порівняння: виявлення спільних і відмінних рис, аналіз причин цих особливостей;
- 5) формулювання висновків: оцінка можливості застосування зарубіжного досвіду для реформування або вдосконалення національного права.

Застосування порівняльно-правового методу є особливо актуальним в умовах глобалізації та інтеграційних процесів, оскільки сприяє гармонізації законодавства, взаєморозумінню між правовими системами та розвитку міжнародного співробітництва.

Під час дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою ми використовуватимемо порівняльно-правовий метод для порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн.

Історико-правовий метод – це науковий підхід, що полягає у вивченні правових явищ та інститутів через призму їх історичного розвитку. Цей метод дозволяє зрозуміти еволюцію правових норм, виявити закономірності та тенденції їх змін, а також оцінити вплив історичних подій на формування сучасних правових систем [224, с. 180].

Основні аспекти застосування історико-правового методу:

- 1) ретроспективний аналіз: дослідження походження та розвитку правових норм і інститутів у різні історичні періоди;
- 2) контекстуальний підхід: вивчення правових явищ у контексті соціально-економічних, політичних та культурних умов відповідної епохи;
- 3) порівняльний аналіз: зіставлення історичного розвитку правових систем різних країн для виявлення спільних рис та відмінностей.
- 4) критичний огляд джерел: аналіз історичних документів, законодавчих актів, судових рішень та інших джерел права з метою реконструкції правової реальності минулого [224, с. 182].

Застосування історико-правового методу сприяє глибшому розумінню сучасних правових систем, дозволяє виявити причини та наслідки правових реформ, а також прогнозувати можливі напрями розвитку законодавства.

Історико-правовий метод у дослідженні інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою слугуватиме засобом простеження еволюції його правового регулювання.

Аналіз – це поділ об’єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є механічний поділ; визначення динамічного складу; виявлення форм взаємодії елементів цілого; знаходження причин явищ; виявлення рівня знання та його структури тощо. Різновидом аналізу є поділ на класи (множини) предметів на підкласи – класифікація і періодизація [110, с. 30].

Синтез – це об’єднання, реальне і розумове, різних сторін, частин предмета в єдине ціле. Синтез – це не довільне, еkleктичне поєднання розрізнених частин, «шматочків» цілого, а діалектична єдність з виділенням сутності [110, с. 30].

Отже, аналіз передбачає розчленування цілого на складові частини з метою детального вивчення кожної з них окремо. Цей метод дозволяє виявити структуру об’єкта, зрозуміти функції його компонентів та їх взаємозв’язки. Аналіз може бути як теоретичним, так і практичним, залежно від характеру дослідження.

Синтез, навпаки, полягає в об’єднанні окремих елементів або аспектів об’єкта в єдине ціле. Цей метод спрямований на відтворення цілісної картини досліджуваного явища, враховуючи взаємодію його частин. Синтез допомагає інтегрувати отримані знання та сформулювати загальне уявлення про об’єкт.

Таким чином, аналіз та синтез – це фундаментальні методи наукового пізнання, які використовуються для глибокого розуміння складних об’єктів та явищ. Вони взаємопов’язані та доповнюють один одного, забезпечуючи цілісне сприйняття досліджуваного предмета.

За допомогою методів аналізу та синтезу ми проведемо класифікацію учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, а також сформулюємо основні поняття, які складають категоріальний апарат відповідного процесуального інституту.

Формально-юридичний метод, також відомий як нормативно-догматичний або формально-логічний, є фундаментальним підходом у правознавстві, що полягає у вивченні права в його «чистому вигляді», без

врахування зовнішніх соціальних, економічних чи політичних факторів. Цей метод зосереджується на аналізі юридичних норм, понять та конструкцій, досліджуючи їх внутрішню логіку та структуру [76, с. 133].

Основні аспекти формально-юридичного методу:

1) аналіз правових норм: дослідження змісту та структури правових приписів, їх логічних зв'язків та систематизації;

2) тлумачення правових текстів: виявлення точного змісту нормативних актів шляхом застосування правил юридичної техніки та логіки;

3) класифікація правових явищ: систематизація та впорядкування правових понять і категорій для забезпечення їх узгодженості та несуперечливості;

4) розробка юридичних конструкцій: створення абстрактних моделей, що відображають сутність правових інститутів та їх взаємозв'язки [76, с. 134].

Застосування формально-юридичного методу дозволяє досягти чіткості та визначеності у правовому регулюванні, забезпечуючи єдність і послідовність правової системи. Цей підхід є невід'ємною складовою юридичної науки, оскільки формальність є однією з ключових характеристик права.

Формально-юридичний метод у дослідженні інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою слугуватиме універсальним засобом формулювання висновків дослідження.

Таким чином, під час дослідження інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою ми використовуватимемо низку методів наукового пізнання, серед яких: порівняльно-правовий метод, який стане засобом порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн; історико-правовий метод, який використовуватиметься для простеження еволюції правового регулювання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою; методи аналізу та синтезу, за допомогою яких ми проведемо класифікацію учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою,

а також сформулюємо основні поняття, які становлять категоріальний апарат відповідного процесуального інституту; формально-юридичний метод, який слугуватиме універсальним засобом формулювання висновків дослідження.

1.2 Еволюція правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою

Комплексний характер будь-якого дослідження потребує вивчення того чи іншого поняття, події чи явища в історичному аспекті, з моменту його виникнення і до становлення. Саме тому для розуміння проблем окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою необхідно дослідити її витoki – з моменту становлення окремого провадження, норм і правил, притаманних певному історичному періоду.

З появою людської цивілізації бере свій початок розвиток права у вигляді правил-звичаїв – звичаєве право. У писаних правових звичаях з'являються перші уявлення людини про захист майнового та особистого немайнового права.

Спадщина відумерла – це правовий інститут, який регулює долю майна, що залишилося після смерті спадкодавця за відсутності спадкоємців за законом чи заповітом, або у випадку, коли спадкоємці відмовилися від спадщини чи були усунуті від права на неї. В Україні правове регулювання цього питання зазнало значних змін протягом історії, відображаючи як еволюцію цивільного права, так і трансформацію судової системи [57].

У цьому підрозділі розглянемо ключові етапи розвитку правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, аналізуючи як історичні передумови, так і сучасний стан.

Як слушно відмічає К. О. Нечаєва, генезис відумерлості спадщина має прямий зв'язок з еволюцією спадкового права, оскільки питання щодо спадщини, стосовно якої не виявлено спадкоємців існувало з часу виникнення

об'єктів матеріального світу, що були пов'язані з певною людиною. У період матріархату усе майно померлого розподілялося між всіма членами роду. На стадії раннього патріархату з'явився агнатський порядок спадкування, коли спадщина розподілялася між родичами домовласника, які були пов'язані кровним зв'язком, а, отже, майно не виходило за межі патріархальної сім'ї. Для людини первісного ладу взагалі не виникало питання відносно майна, щодо якого не визначено спадкоємців або щодо якого відмовлялись від спадщини, оскільки рід, плем'я розглядалися однією сім'єю і цей колективний суб'єкт набував усі права на майно. Таке положення стало започаткуванням права роду на спадкове майно, згідно з яким первинно повинен отримати майно рід. З цього часу сформувався порядок отримання спадщини залежно від ступеня родинного зв'язку зі спадкодавцем та правил відумерлості спадщини [105, с. 23–24].

Варто зазначити, що історія виникнення судочинства бере свій початок в епоху стародавньої римської цивілізації. Римські юристи вперше звернули увагу на те, що поряд зі змагальною процедурою, яка має місце під час вирішення спору в позовному процесі, існують і справи, в яких був відсутнім правовий спір [236, с. 205]. Контроль державою нерухомості, народжуваності та смертності населення сприяв збільшенню кількості таких справ. Відтак, саме ці об'єктивно існуючі процеси потребували встановлення юридичних фактів, які давали б підстави для виникнення конкретних, переважно майнових прав особи в майбутньому [235, с. 11].

Уперше характеристику відумерлості спадщини було сформульовано римськими юристами у період принципату. Вони розглядали безхазяйним майно, що не переходило у порядку закону або заповіту до спадкоємців або спадкоємці не приймали спадщини або вмирали до її прийняття. Так, було встановлено, що майно, на яке не заявляли претензії спадкоємці, передавалося державі, а у період домінанту залишалося за муніципальним сенатом, також за церквою було визнане переважно право на одержання відумерлого майна [109, с. 238].

Також уперше римське право нормативно закріпило безспірне провадження у частині 7 таблиці V Закону XII таблиць: «Якщо людина впадала в безумство, то хай владу над нею самою і над її майном візьмуть її агнати або її родичі» [114, с. 133].

За відсутності окремого цивільного процесуального законодавства, яке б регулювало судочинство з розгляду безспірних цивільних справ, у середньовіччі ці питання регулювалися матеріальним правом [19; 40; 188]. Судебник 1497 року став новим кардинальним кроком у розвитку цивільного судочинства взагалі й окремого провадження зокрема, оскільки містив у собі загальні правила судової процедури [235, с. 11].

Водночас регулювання відумерлої спадщини було встановлено і у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р., зокрема: «які без нащадків і спадкоємців своїх вмирають, ні на кого права свого природженого, вислуженого і набутого не записавши, тим звичаєм маєтки спадком на нас господаря Великого князя Литовського переходять і переходити будуть» (р. 3 арт. 14) [185, с. 283]. При визначенні відумерлості спадщини за базову категорію брався термін «рід». За Литовським Статутом «рід» обіймав собою родичів по батькові та матері. Спадкові майна вільно переходили з роду батька до роду матері і назад. Тому моментом, з якого за литовським правом спадщина ставала відумерлою, слід вважати припинення всіх бічних ліній (по батькові та по матері) [105, с. 26].

Варто звернути увагу, що Статут Великого князівства Литовського щодо відумерлого нерухомого майна базувався на традиції германського права. При цьому законодавством також не було визначено процедуру правонаступництва за таким майном [105, с. 26–27].

Цивільне процесуальне право набуло самостійності у 1864 р., коли відбулася судова реформа і було прийнято Статут цивільного судочинства Російської імперії, яким суди в частині порядку ведення судочинства керувалися аж до прийняття перших радянських нормативно-правових актів,

які передбачали поряд з позовним, охоронне провадження, або «неповне провадження».

У дореволюційній російській імперії, до складу якої входила більша частина сучасної України, питання спадкування регулювалися нормами «Зводу законів російської імперії». Спадщина, що залишалася без спадкоємців, визнавалася відумерлою (виморочною) і переходила у власність держави. Процедура була переважно адміністративною, а суди залучалися лише у спірних випадках. Основна увага приділялася майновим інтересам держави, а не захисту прав окремих осіб чи громад.

Після встановлення радянської влади в Україні у 1920-х рр. правове регулювання спадкування зазнало кардинальних змін. У 1922 р. було прийнято Цивільний кодекс УРСР, який базувався на принципах соціалістичного права. Відумерла спадщина розглядалася як майно, що автоматично переходить до держави як «загальнонародної власності». Судовий розгляд таких справ був мінімальним, оскільки держава мала пріоритет у майнових питаннях, а приватна власність відігравала другорядну роль. У цей період цивільне судочинство у справах про відумерлу спадщину було спрощеним і часто зводилося до формального затвердження переходу майна до держави [96; 179].

Першим систематизованим джерелом норм цивільного процесу України став Цивільний процесуальний кодекс УРСР, прийнятий 30 червня 1924 року та введений в дію 01 жовтня того ж року. Статтею 191 ЦПК УРСР 1924 р. вперше було закріплено перелік справ окремого провадження, до яких віднесено справи про: майно, яке залишилося після померлих; третейські записи та рішення; віднесення до суду предметів зобов'язання (депозит); видання судових наказів по актах; розлучення, про позови утримання та встановлення прізвища дітей; встановлення обставин, від наявності яких залежить виникнення публічних прав громадян; звільнення від військової служби у зв'язку з релігійними переконаннями [187, с. 23–30]. Схоже розуміння окремого провадження з деякими змінами частини справ містила і ст. 218 ЦПК УРСР в редакції 1929 року.

Прийнятими у 1961 році в Радянському Союзі Основами цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік закріплено основний перелік справ, що належали до позовного, адміністративного чи окремого проваджень, зокрема зазначено, що судам підвідомчі такі справи окремого провадження: про встановлення фактів, що мають юридичне значення, якщо законом не встановлений інший порядок їх встановлення; про визнання особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою; про визнання громадянина недієздатним унаслідок душевної хвороби чи слабоумства (ч. 4 ст. 4 Основ) [233, с. 171].

У 1963 році відповідно до Основ було прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс УРСР, у ст. 254 якого було наведено перелік справ окремого провадження, зокрема це справи про: визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним; визнання громадянина безвісно відсутнім чи про оголошення його померлим; встановлення неправильності запису в книгах актів запису громадянського стану; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника; скарги на дії нотаріусів і органів, що виконують нотаріальні дії [220].

Відтак, так звані «безспірні справи» становили основу окремого провадження як виду цивільного судочинства. Порівняльним аналізом системи справ окремого провадження в різні періоди розвитку цивільного процесуального законодавства підтверджується належність до нього однакових за юридичною природою справ [47]. При цьому в історичному ракурсі простежується як розширення, так і звуження переліку справ, які віднесені законодавцем до окремого провадження, що свідчить про умовність поділу цивільного судочинства на види [40; 54].

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. розпочався процес формування власної правової системи, яка мала відійти від радянських принципів і врахувати ринкові реалії та європейські стандарти. У 1990-х рр.

питання спадкування регулювалися ще нормами Цивільного кодексу УРСР 1963 року.

18 березня 2004 р. було прийнято новий ЦПК України, в якому вперше окреме провадження було визначено як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 293).

Цивільний процесуальний кодекс України 2004 р. також змінив кількість справ окремого провадження, віднісши до них справи про: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо (ч. 2 ст. 293).

Беручи до уваги той факт, що окреме провадження є унікальним явищем у правовій регламентації встановлення юридичних фактів, розгляд справ окремого провадження судом пов'язаний із здійсненням «судового управління» у випадках, коли законодавець покладає на суд непритаманну йому функцію встановлення тих чи інших обставин без розв'язання спору про право. При цьому законодавець виходить із доцільності такого рішення, покладаючи встановлення юридичних фактів на суддю, який має особливий

правовий статус суб'єкта судової влади, та поширюючи на процедуру розгляду цих справ форму цивільного судочинства [190, с. 3–16].

Отже, вбачається, особливістю окремого провадження є те, що у відповідному процесуальному порядку розглядаються справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або оспорення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Аналіз правової норми, що її містить ч. 2 ст. 293 ЦПК України 2004 р., дає підстави для висновку про те, що перелік справ, які розглядаються судом в порядку окремого провадження, вперше доповнено справами про визнання спадщини відумерлою, які характеризуються: особливим об'єктом судового захисту (яким можуть бути як законні інтереси, так і неоспорювані суб'єктивні права фізичних, юридичних осіб або держави); спеціальними способами судового захисту прав та інтересів (якими є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав); особливостями суб'єктного складу учасників (зокрема, заявниками у відповідній категорії цивільних справ можуть бути: орган місцевого самоврядування; кредитор спадкодавця; а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власники або користувачі суміжних земельних ділянок).

03 жовтня 2017 р. відбулася новелізація ЦПК України 2004 р.: було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції.

У контексті правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою нова редакція ЦПК України від 03 жовтня 2017 р. відзначилася такими новелами:

1) розширено підсудність заяви про визнання спадщини відумерлою, яка у випадках, встановлених Цивільним кодексом України, може подаватися до суду не тільки за місцем відкриття спадщини, але й за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини (ст. 334 ЦПК України);

2) встановлено обов'язок суду залучити до участі у розгляді справи про визнання спадщини відумерлою органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини (ч. 2 ст. 337 ЦПК України).

Варто зазначити, що поряд із цивільним процесуальним законодавством України, окремі питання, пов'язані із розглядом судом справ про визнання спадщини відумерлою, регламентовані нормами матеріального права, зокрема цивільним законодавством України. У відповідному контексті потрібно проаналізувати відповідні норми ЦК УРСР 1963 р. та ЦК України 2003 р.

Так, ЦК УРСР 1963 р. регламентував прототип інституту відумерлості спадщини – «перехід спадщини до держави» (ст. 555), відповідно до якого передбачалося, що спадкове майно за правом спадкоємства переходить до держави:

- 1) якщо спадкодавець все майно або частину його заповідав державі;
- 2) якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом;
- 3) якщо всі спадкоємці відмовились від спадщини;
- 4) якщо всі спадкоємці позбавлені права спадкування (ст. ст. 528 і 534 ЦК УРСР 1963 р.);
- 5) якщо ні один із спадкоємців не прийняв спадщини.

Якщо хто-небудь з спадкоємців відмовився від спадщини на користь держави, до держави переходить частка спадкового майна, належна цьому спадкоємцеві. Якщо при відсутності спадкоємців за законом заповідана тільки

частина майна спадкодавця, решта майна переходить до держави (ч. 2–3 ст. 555 ЦК України).

У ЦК України 2003 р. інститут визнання спадщини відумерлою отримав новелізацію правового регулювання, у тому числі, у контексті регламентації окремих процесуальних аспектів розгляду даної категорії цивільних справ. Зокрема, ЦК України 2003 р. встановив:

1) підстави визнання спадщини відумерлою: відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

2) коло заявників, які зобов'язані звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

3) коло заявників, які мають право звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

4) обов'язок суду залучити до участі у справі про визнання спадщини відумерлою у цивільному процесуальному статусі інших заінтересованих осіб органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, якщо заява про визнання спадщини відумерлою подана кредитором спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власниками або користувачами суміжних земельних ділянок (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

5) строк подання заяви про визнання спадщини відумерлою, яка подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1277 ЦК України).

У матеріальному аспекті ЦК України 2003 р. вперше закріпив у ст. 1277 ЦК термін «відумерлість спадщини», який став однією з новел цього Кодексу. Поява нових термінів у ЦК України пов'язана з тим, що автори цього нормативного акта намагалися, щоб він відповідав національним інтересам, був дзеркалом національної культури та національної правосвідомості [105, с. 32].

Варто звернути увагу, що поряд з цивільно-правовим регулюванням відносин у сфері відумерлості спадщини в Україні прийнято низку актів органів місцевого самоврядування щодо виявлення, збереження, обліку та розпорядження відумерлою спадщиною. Наприклад, Положення про взяття на облік та передачу в комунальну власність безхазяйного майна та відумерлої спадщини по Гуляйпільській міській раді Запорізької області, затверджене рішенням Гуляйпільської міської ради від 30 листопада 2016 р., визначає порядок виявлення, обліку відумерлої спадщини, зокрема об'єкти відумерлої спадщини беруться на облік уповноваженим органом після надходження інформації про відсутність спадкоємців, які постійно проживали разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини. Підтвердженням цього може бути довідка, акт опитування мешканців суміжних квартир (домоволодінь) тощо, складені виконкомом Гуляйпільської міської ради [116]. Наведене положення є одним із прикладів того, що на рівні норм публічного права визначено порядок виявлення, обліку, прийняття у комунальну власність відумерлої спадщини [105, с. 36].

Також міський голова м. Одеси видав Розпорядження «Про затвердження Порядку поведіння з відумерлою спадщиною» № 189-01р від 23 березня 2007 р. У цьому розпорядженні було встановлено, що при виявленні неприйнятої спадщини, строк прийняття якої закінчився, юридичне управління здійснює вивчення та аналіз обов'язків спадкодавця щодо відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, яка була завдана ним, а також штрафів та пені, які були присуджені судом кредиторів із спадкодавця (п. 2.10 Порядку). На підставі отриманих та проаналізованих

матеріалів і документів, юридичне управління формує справу по кожній неприйнятій спадщині, вивчає наявні документи стосовно складу та вартості майна спадкодавця, обсягу його зобов'язань перед кредиторами тощо, перевіряє дані Реєстру та готує заяву про визнання спадщини відумерлою і передачу її територіальній громаді міста до відповідного суду; забезпечує подання такої заяви та представництво інтересів Одеської міської ради в суді (п. 4.1 Порядку) [143].

Таким чином, еволюція правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою в Україні відображає загальні тенденції розвитку правової системи – від централізованого підходу радянського типу до децентралізованого й орієнтованого на права громад. Сучасне законодавство створило чіткішу правову основу для вирішення таких справ, однак потреба в удосконаленні процедур і підвищенні їх доступності залишається актуальною. Подальший розвиток цього інституту залежатиме від здатності держави адаптувати правові норми до реалій сьогодення та потреб суспільства.

Аналіз наведених правових норм цивільного та цивільного процесуального законодавства України дає підстави для таких висновків:

1) інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права;

2) еволюція правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою охоплює такі етапи:

– етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

– розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова

регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004–2017 рр.);

– новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов’язується із оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов’язків суду тощо) (2004 р. – дотепер).

1.3. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою

Як вже відмічалось, справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються судом в порядку окремого провадження, яке призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 7 ст. 19 ЦПК України).

Процесуальний порядок визнання судом спадщини відумерлою визначений главою 9 розділу IV ЦПК України [217].

Попри наявність у ЦПК України окремої глави, присвяченої особливостям окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, низка теоретичних і практичних проблем щодо правовідносин, що виникають під час визнання спадщини відумерлою, залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження з урахуванням норм чинного законодавства.

Поділяючи думку про те, що інститут визнання спадщини відумерлою покликаний зберегти об’єкти спадкування у цивільному обороті та усунути безхазяйність майна, варто зазначити, що науковцями [1, с. 190–195; 3,

с. 366–372; 13, с. 184–198; 21, с. 374–379; 32, с. 189–193; 50, с. 64–72; 59, с. 120–152; 85, с. 34–40; 202, с. 175–179; 222, с. 46–53] місце норм відумерлості спадщини у системі цивільного права однозначно не сприймається.

На думку одних учених, до якої ми приєднуємося, з огляду на те, що набуття права власності на відумерлу спадщину є обов'язком відповідної територіальної громади, яка не згадується у жодній черзі спадкоємців ні за заповітом, ні за законом, набуття прав на відумерлу спадщину є самостійною правовою підставою набуття права власності, тобто може існувати поза спадковим законодавством [112, с. 253; 172, с. 54; 84, с. 120].

Інші науковці поділяють позицію, що перехід відумерлої спадщини у власність територіальної громади, власне, і є спадкуванням [41, с. 190; 99, с. 110–111; 175, с. 37].

Обґрунтовуючи такий погляд, зазначимо, що законодавством регламентовано черги спадкоємців, серед яких територіальної громади як суб'єкта спадкування немає. Очевидно, виникають сумніви щодо віднесення інституту відумерлої спадщини до підгалузі спадкового права.

Отже, відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада.

Предметом цього підрозділу дисертаційної роботи є визначення юридичної природи та особливостей окремого провадження, у порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою.

Відтак, у правовій нормі, що її містить ч. 1 ст. 293 ЦПК України [217], визначено, що окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов

здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

У зв'язку з наведеною дефініцією виникає питання: що таке вид цивільного судочинства (провадження), і, зокрема, непозовне провадження?

В. В. Комаров зазначає, що судове провадження потрібно розглядати як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій, які: становлять певну сукупність процесуальних правовідносин, що різняться предметною характеристикою і зв'язаністю з відповідними матеріальними правовідносинами; виникають у зв'язку з потребою встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юридичної справи, яка розглядається; зумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних процесуальних актах-документах. При цьому при визначенні правової природи окремого та наказного проваджень необхідно виходити із концептуального положення теорії юридичного процесу про те, що провадження є основним елементом юридичного процесу [60, с. 30–31].

На думку С. В. Васильєва, основними критеріями, які дозволяють провести класифікацію видів цивільного судочинства, є: характер спірного матеріального правовідношення та процедурно-процесуальний критерій як встановлена законом певна послідовність процесуальних дій з розгляду судом тієї чи іншої сукупності цивільних справ [17, с. 198–199].

В. І. Бобрик також пише, що істотні матеріально-правові відмінності судових справ визначають внутрішню диференціацію кожного судочинства, що полягає в наявності в його складі (структурі) декількох видів судочинства. При цьому в межах кожного виду судочинства можуть (а в багатьох випадках навіть мають) бути законодавчо закріплені особливості провадження у певних категоріях справ [192, с. 41, 48–49].

Надаючи дефінітивне визначення категорії «вид цивільного судочинства», ми поділяємо висловлену в юридичній літературі думку про те, що вид цивільного судочинства – це регламентований цивільним

процесуальним законодавством порядок розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ, що зумовлений їх матеріально-правовою природою, характеризується застосуванням самостійних способів захисту прав та інтересів, а також вирізняється специфікою процесуальної форми [221, с. 44–45].

Щодо непозовного цивільного судочинства, ґрунтовне дослідження відповідного аспекту було проведено Г. В. Чурпітою, яка виокремила такі ознаки зазначеного процесуального інституту:

1) відсутність спору про право, який пов'язаний з тим, що відповідне право порушується, не визнається або оспорується. Водночас у справах окремого провадження відсутність спору про право не виключає наявності спору про факт, який полягає в неочевидності його існування;

2) особливий об'єкт судового захисту, яким у справах окремого провадження є охоронюваний законом (законний) інтерес – потреба та прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, які можуть як опосередковуватися, так і не опосередковуватися певним суб'єктивним правом, а у справах наказного провадження – суб'єктивне право, що впливає зі змісту чітко визначених цивільним процесуальним законом правовідносин;

3) зумовлена спеціальною метою та особливим об'єктом судового захисту специфіка цивільної процесуальної форми, що полягає у наявності спеціальних норм, які регламентують виключну підсудність відповідних заяв, особливий суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справі, спрощений характер окремих процесуальних дій тощо;

4) вичерпний перелік правовідносин, з метою захисту окремих елементів змісту яких (безспірних суб'єктивних прав та охоронюваних законом (законних) інтересів) закон дозволяє звернутися до суду із заявою, яка є підставою для відкриття провадження у справі. Зокрема, у справах окремого провадження перелік відповідних правовідносин регламентовано ч. 2, 3 ст. 234 ЦПК України, а також нормами матеріального галузевого

законодавства, наприклад, ч. 2 ст. 23, ч. 4 ст. 26, ст. 119 СК України тощо [221, с. 74–75].

Отже, непозовне цивільне судочинство – це особливий вид цивільного судочинства, у порядку якого розглядаються цивільні справи з метою захисту охоронюваних законом (законних) інтересів та (або) безспірних суб'єктивних прав, що впливають зі змісту чітко регламентованих процесуальним та (або) матеріальним законом правовідносин [221, с. 75].

Таким чином, окреме провадження є видом непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, з метою захисту охоронюваних законом (законних) інтересів та (або) безспірних суб'єктивних прав, що впливають зі змісту чітко регламентованих законом правовідносин власності.

Щодо юридичної природи окремого провадження, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, то в юридичній літературі склалася стала концепція, відповідно до якої ознаками окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства варто вважати відсутність спору про право та особливий об'єкт судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес.

Як зазначив Верховний Суд у своїй Постанові від 02 лютого 2022 р. у справі № 910/4918/21 [122], спір про право – це формально визнана суперечність між суб'єктами цивільного права, що виникла за фактом порушення або оспорювання суб'єктивних прав однією стороною цивільних правовідносин іншою і яка потребує врегулювання самими сторонами або вирішення судом.

Поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому потрібно надавати сутнісного, а не формального значення.

Тому, вирішуючи питання, чи свідчить вимога кредитора (кредиторів) про наявність спору про право, потрібно враховувати, що спір про право виникає з матеріальних правовідносин і характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між суб'єктами правовідносин з приводу їхніх

прав та обов'язків та неможливістю їх здійснення без усунення перешкод у судовому порядку. Спір про право може мати місце також у випадку, коли на шляху здійснення особою права виникають перешкоди, які можуть бути усунуті за допомогою суду. Таким чином, спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права, при якому існують конкретні особи, які перешкоджають в реалізації права [122].

В юридичній літературі спір про право розглядають як суперечку про право цивільне, що водночас не виключає спору про факт. Останній полягає в неочевидності існування факту у правовій дійсності, яка може бути «подолана» шляхом дослідження відповідних доказів. При цьому спір про факт може «перетворитися» на спір про право за наявності безпосереднього зв'язку встановлення юридичного факту з необхідністю розв'язання цивільно-правового спору. Така ситуація може мати місце, якщо, по-перше, питання про встановлення факту порушується з метою вирішення спору про право; по-друге, спір про право не може бути розв'язаний без встановлення факту [221, с. 50–51].

Отже, спір про право варто тлумачити як суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також недоведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків.

Щодо охоронюваного законом інтересу як об'єкта захисту у порядку окремого провадження свою позицію висловив Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. Зокрема, Конституційний Суд України зазначив, що поняття «охоронюваний законом інтерес», яке вживається у законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», треба

розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [164].

У науковій літературі категорія охоронюваного законом інтересу по-різному оцінюється науковцями.

Зокрема, охоронюваний законом інтерес розглядається як прагнення, устремління, потреби особи, котрі не визначені законом або домовленістю сторін як цивільні права, але спрямовані на виникнення або збереження останніх. За такого розуміння сутності поняття «інтерес» воно виступає як категорія, що доповнює категорію «суб'єктивне право», будучи своєрідним вторинним, похідним елементом структури цивільних правовідносин [201, с. 100].

Д. Гетманцев виокремлює ознаки, притаманні законному інтересу, який означає правовий феномен, що:

- виходить за межі змісту суб'єктивного права;
- є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони;
- має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб;
- не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загальновизнаним принципам права;
- означає прагнення (не юридичну можливість) до користування в рамках правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом;

– розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом.

Охоронюваний законом інтерес регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним [23, с. 10].

Також Д. Гетманцев звертає увагу на те, що питання про порушення законного інтересу є принциповим для його судового захисту. Оскільки інтерес є прагненням, то його порушення полягає не в безпосередньому негативному впливі на позивача, а у створенні перешкод для реалізації прагнення у майбутньому. Створення перешкод і є таким негативним впливом. Так, не може йтися про захист інтересу тоді, коли суб'єкт реалізує своє право на відповідне благо, і захисту підлягає право, а не інтерес [23, с. 12].

В. Д. Новосад розглядає охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта права, яке є відносно визначене у нормі права, а тому потребує закріплення своєї реалізації через судові органи, може не мати зовнішньої форми вираження, відповідає загальним засадам цивільного законодавства України, не суперечить моральним засадам суспільства, спрямований на відновлення та створення прав та свобод фізичних чи юридичних осіб [107].

І. В. Венедіктова визначає охоронюваний законом інтерес як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, перебуває в правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється у формі дозволеного домагання і реалізується в конкретному правовідношенні. При цьому інтерес є передумовою виникнення, розвитку та припинення суб'єктивного права, і останнє слід розглядати як засіб реалізації інтересу, що полягає в соціальній потребі (необхідності) такої поведінки [18, с. 221, 224].

Отже, системний аналіз наукової доктрини дає підстави для висновку про те, що охоронюваний законом інтерес варто розглядати як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним

благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту в порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому.

Таким чином, окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, характеризується:

1) відсутністю спору про право, під яким слід розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані із порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків

2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому [69, с. 34–38; 70, с. 152–156].

Особливостями процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є:

1) встановлення обов'язку суду роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема, з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази. (частини 1, 2 ст. 294 ЦПК України);

2) необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, установлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України);

3) правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника, якими є: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

4) необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб. У випадку подання заяви про визнання спадщини відумерлою кредитором спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власниками або користувачами суміжних земельних ділянок, ЦПК України передбачає обов'язок суду залучити до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, у цивільному процесуальному статусі заінтересованих осіб (ст. 337 ЦПК України);

5) встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі, – заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини (ст. 334 ЦПК України);

6) правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою, у якій мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття (ст. 335 ЦПК України);

7) встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою, а саме: відповідно до ст. 336 ЦПК України суд відмовляє в прийнятті заяви про визнання спадщини відумерлою, якщо заява подана до закінчення одного року з часу відкриття спадщини;

8) неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди (ч. 5 ст. 294 ЦПК України);

9) наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду – якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України);

10) відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України).

Висновки до розділу 1

Дослідження загальнотеоретичних методологічних засад цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою дозволило нам дійти таких висновків:

1. Наявна ціла низка загальнотеоретичних і практичних проблем, які пов'язані з визначення складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою, встановленням кола обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах, визначення змісту судового рішення тощо. Відтак, відсутність предметних наукових досліджень інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою свідчить про своєчасність та актуальність дослідження зазначеної проблематики.

2. Під час дослідження інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою ми використовуватимемо низку методів

наукового пізнання, серед яких: порівняльно-правовий метод, який стане засобом порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн; історико-правовий метод, який використовуватиметься для простеження еволюції правового регулювання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою; методи аналізу та синтезу, за допомогою яких ми проведемо класифікацію учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, а також сформулюємо основні поняття, які становлять категоріальний апарат відповідного процесуального інституту; формально-юридичний метод, який слугуватиме універсальним засобом формулювання висновків дослідження.

3. Інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права.

4. Еволюція правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою охоплює такі етапи:

1) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

2) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004 – 2017 рр.);

3) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується з оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2004 р. – дотепер).

5. Відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада.

6. Окреме провадження є видом непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, з метою захисту охоронюваних законом (законних) інтересів та (або) безспірних суб'єктивних прав, що впливають зі змісту чітко регламентованих законом правовідносин власності.

7. Окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, характеризується:

1) відсутністю спору про право, під яким потрібно розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані із порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків;

2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому.

8. Особливостями процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є:

1) встановлення обов'язку суду роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні й охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування

обставин справи, зокрема, з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 1, 2 ст. 294 ЦПК України);

2) необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, установлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України);

3) правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника, якими є: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення (ч. 1 ст. 1277 ЦК України);

4) необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб. У випадку подання заяви про визнання спадщини відумерлою кредитором спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власниками або користувачами суміжних земельних ділянок, ЦПК України передбачає обов'язок суду залучити до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, у цивільному процесуальному статусі заінтересованих осіб (ст. 337 ЦПК України);

5) встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі – заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини (ст. 334 ЦПК України);

б) правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою, у якій мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття (ст. 335 ЦПК України);

7) встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою, а саме: відповідно до ст. 336 ЦПК України суд відмовляє в прийнятті заяви про визнання спадщини відумерлою, якщо заява подана до закінчення одного року з часу відкриття спадщини;

8) неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди (ч. 5 ст. 294 ЦПК України);

9) наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду – якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України);

10) відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України).

РОЗДІЛ 2

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДАННЯМ ДО СУДУ ЗАЯВИ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

2.1. Право на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів (ч. 1 ст. 4 ЦПК України). У випадках, установлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах (ч. 2 ст. 4 ЦПК України) [217].

У будь-якій правовій державі світу спадкові відносини ніколи не втрачають своєї актуальності, що пов'язано насамперед з тим, що переважна більшість громадян в житті стикається з питаннями успадкування майна після смерті спадкодавця. Крім цього, у цій сфері завжди виникають питання щодо прийняття спадщини, відмови від спадкового майна, визначення строків подачі відповідних заяв на прийняття спадщини та багато інших, чим підтверджується актуальність обраної нами теми дослідження.

Право на спадщину є важливим елементом цивільного права, що забезпечує передачу майна після смерті особи. Спадщина – це сукупність майнових прав і обов'язків, що переходять до спадкоємців після смерті спадкодавця. Спадщина може бути заповідальною або законною, залежно від волі спадкодавця. На практиці у будь-який час може виникнути ситуація, коли нотаріусом спадкова справа була відкрита після смерті спадкодавця, проте спадкоємці або відмовились від прийняття спадщини, або її взагалі не прийняли, тобто не подали заяву.

Аналізом положень ЦК України зроблено висновок, що спадщину варто вважати відумерлою, якщо жоден із спадкоємців не реалізував своє законне право на її прийняття. Тобто, майно, яке не було успадковане жодним спадкоємцем, вважається відумерлою спадщиною.

Зазначимо, що попри наявність у ЦПК України окремої глави, присвяченої визнанню спадщини відумерлою, сьогодні наявна низка дискусійних питань щодо регулювання відповідного питання, зокрема це стосується і можливості подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою органами та особами, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Отже, визнання спадщини відумерлою – специфічна процедура, що виникає в ситуаціях, коли не існує спадкоємців. Дослідження цього питання має значення як для теоретиків, так і для практиків, оскільки воно стосується правового регулювання спадкових відносин і захисту інтересів держави.

Метою підрозділу є дослідити правові основи, процедуру подання заяви до суду про визнання спадщини відумерлою, а також проаналізувати судову практику в цій сфері.

Аналіз чинного законодавства України свідчить, що для виникнення процесуальних правовідносин щодо набуття майном статусу відумерлої спадщини поряд із суб'єктом права на звернення до суду необхідною є низка юридичних фактів, зокрема: відкриття спадщини, наявність спадщини та відсутність факту її спадкування.

Підтримуємо думку науковців, які виокремлюють такі етапи процедури визнання спадщини відумерлою, як:

- виявлення відумерлого майна, зокрема з повідомлень сусідів, балансоутримувача житлового фонду;
- обстеження виявленого майна, про що складається акт;
- проведення збору інформації щодо наявності статусу відумерлого майна;

- у випадку встановлення факту руйнування (знищення) комісією висувається пропозиція щодо припинення права власності на такий об'єкт;
- підготовка заяви до суду про визнання спадщини відумерлою та передачу майна у комунальну власність;
- розгляд справи за правилами окремого провадження;
- прийняття рішення суду про передачу відумерлої спадщини у комунальну власність;
- рішення сесії органу місцевого самоврядування щодо набуття права комунальної власності на відумерле майно;
- державна реєстрація власності за відповідною територіальною громадою;
- утримання та використання відумерлого майна [79, с. 186].

Як нами зазначалося вище, неприйняття спадщини, передусім, має місце через відсутність визначених ст. ст. 1261–1265 ЦК України спадкоємців, або осіб, які можуть претендувати на спадщину за правом спадкової трансмісії.

Отже, у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч. 1, 3, 4 ст. 1277 ЦК України).

Як нами було зазначено у підрозділах 1.2 та 1.3 дисертаційної роботи, справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються в порядку окремого провадження. У справах окремого провадження учасниками справи є заявники та інші заінтересовані особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 42 ЦПК України).

Передусім варто зосередити увагу на розумінні цивільного процесуального статусу заявника у справах про визнання спадщини відумерлою. Так, після смерті фізичної особи залишаються її права та обов'язки (спадщина), які за загальним правилом повинні перейти до інших

осіб, тобто спадкоємців. Однак бувають випадки, коли спадщина не передається жодному зі спадкоємців, тоді майно залишається без господаря, що може становити загрозу як самому майну, так і особам, які змушені чи добровільно мають з ним справу. Не варто забувати і про ймовірність виникнення конфліктів між іншими суб'єктами цивільних правовідносин через спроби заволодіти таким майном. Задля уникнення подібних ситуацій законодавцем розроблено правовий механізм набуття права власності на відумерлу спадщину [211, с. 383]. Таким чином, можна погодитися з твердженням, що «значення інституту відумерлої спадщини полягає в усуненні безгосподарності об'єктів спадкування, збереженні їх у цивільному обігу, що, своєю чергою, сприяє впорядкуванню та завершенню відповідних правовідносин» [86, с. 133; 37].

Загалом правове регулювання відносин, пов'язаних з відумерлістю спадщини, сприяло формуванню певної єдності норм права, що регламентують ці відносини. На переконання дослідників [37], такий розвиток став можливим завдяки комплексу реальних суспільних відносин відумерлості спадщини, зокрема тих, що стосуються виявлення відумерлого майна, управління ним, визнання майна відумерлим і розпорядження ним. Таким чином, усі ці правовідносини виникають навколо однорідного об'єкта – відумерлого майна. Така цілісність прояву відносин і єдність норм, які їх регулюють, дозволяють стверджувати, що інститут визнання спадщини відумерлою в системі права України є сформованим [30, с. 106]. Ми цілком поділяємо таку думку.

Водночас варто зазначити, що у цивільному законодавстві України бракує чітко визначеного поняття відумерлої спадщини. З огляду на це в наукових колах немає єдиного розуміння цієї правової категорії [37].

Таким чином, беручи до уваги позицію вчених щодо тлумачення поняття відумерлої спадщини, схилиємося до думки, що відумерла спадщина – це спадщина, яка у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також

відмови від її прийняття, за рішенням суду переходить у власність територіальної громади [37].

Щодо заяви, яка подається в порядку окремого провадження, насамперед, акцентуємо, що вона повинна відповідати як загальним правилам щодо змісту і форми позовної заяви, встановленим ст. 175 ЦПК України, так і вимогам щодо її змісту, передбаченим для тієї чи іншої справи окремого провадження (ст. ст. 297, 302, 303, 306, 311, 318, 321, 330, 335, 340, 344, 348 ЦПК України).

Своєю чергою, заява про визнання спадщини відумерлою розглядається в порядку окремого провадження відповідно до вимог ст. ст. 293, 294, 334–338 ЦПК України, що пояснюється тим, що у цій категорії справ відсутній спір про право, що вирішується у порядку позовного провадження, зокрема спір між спадкоємцями, що детально було досліджено нами у підрозділі 1.3 дисертації. Відтак, під спором про право розуміємо формально визнану суперечність між суб'єктами цивільного права, що виникла за фактом порушення або оспорювання суб'єктивних прав однією стороною цивільних правовідносин іншою і яка потребує врегулювання самими сторонами або вирішення судом.

Таким чином, варто зазначити, що якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України).

Суд має встановити, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні, або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, і лише потім ухвалювати рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону (ст. 338 ЦПК України).

Необхідно зазначити, що заява про визнання спадщини відумерлою подається заявниками до суду тільки після спливу 1 року з моменту відкриття спадщини.

Також разом із заявою необхідно подавати:

- докази, що підтверджують смерть спадкодавця, наприклад, свідоцтво про смерть або рішення суду про оголошення фізичної особи померлою;
- докази, що підтверджують відсутність у померлої особи (спадкодавця) інших спадкоємців, їх усунення, відмови або неприйняття спадщини загалом;
- документи, що підтверджують право власності спадкодавця на майно;
- квитанцію про сплату судового збору.

Таким чином, заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду за таких підстав (відомості, що зазначаються у заяві, відповідно до ст. 335 ЦПК України):

- час і місце відкриття спадщини.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою (ст. 1220 ЦК України), що підтверджується копією актового запису про смерть. Зауважимо, що час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин.

Місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів (ст. 1221 ЦК України).

- майно, що становить спадщину;
- докази, що свідчать про належність цього майна спадкодавцю.

Як приклад, квартира, адреса _____, належала на праві власності ОСОБА_1, на підставі договору купівлі-продажу, посвідченого 1-ю Первомайською державною нотаріальною конторою від 04 липня 1992 р., реєстровий № 2-1565. Вказане підтверджується інформацією від 25 січня 2023 р. КП «Первомайське міжміське бюро технічної інвентаризації» [229];

– відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або усунення чи позбавлення їх права на спадкування, або неприйняття ними спадщини, або відмова від її прийняття.

Спадкова справа щодо майна померлого ОСОБА_1 не заводилася, що підтверджується відомостями із Спадкового реєстру.

З довідки голови вуличного комітету від 22 березня 2023 р. вбачається, що особами, які проживають по сусідству з вказаним домогосподарством, зафіксовано відсутність проживаючих осіб чи осіб, які б дбали про його благоустрій у період з 15 березня 2003 р. по теперішній час [229].

З цього приводу наведемо слушну думку науковців [177; 182, с. 73–80; 198; 235, с. 224], на переконання яких, за умови можливості перевірити через нотаріат питання щодо наявності або відсутності спадкоємців за заповітом, аби в разі їх відсутності мати можливість усунути їх від права на спадкування чи ж відмовити від прийняття спадщини, то досить складним є питання стосовно спадкоємців за законом чи тих, котрі спадщини не прийняли. Така перевірка потребує фінансових витрат і деякого часу на пошук цих осіб (ймовірних спадкоємців).

Варто акцентувати, що спадкоємці володіють правом додаткового строку (ч. 3 ст. 1272 ЦК України), тобто за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [209].

Таким чином, спадкоємець має право вимагати від територіальної громади повернення майна, визнаного відумерлим. Варто зауважити, що з моменту набуття територіальною громадою права власності на таке майно спадкові відносини трансформуються у відносини власності. Цілком логічно, що надання спадкоємцеві додаткового строку для прийняття спадщини та подання відповідної заяви відновлює спадкові правовідносини, які тривають до моменту, коли спадкоємець отримує право власності на цю спадщину.

Відтак, процесуальним порядком подачі заяви, регламентованим ЦПК України, передбачено, що вона подається після спливу спеціального строку, встановленого для звернення до суду, тобто не раніше ніж через один рік з моменту відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1277 ЦК України), тобто після спливу одного року з дня смерті спадкодавця або з дня оголошення судом його померлим (ч. 3 ст. 46 ЦК України). Цей строк чітко не визначений, тому орган місцевого самоврядування може реалізувати право на звернення до суду із заявою навіть через кілька років після смерті спадкодавця. Якщо ж така заява подається до закінчення одного року з часу відкриття спадщини, суд відмовляє у її прийнятті (ст. 336 ЦПК України). Часом відкриття спадщини є день смерті особи, зазначений у свідоцтві про смерть, виданому відповідним державним органом реєстрації актів цивільного стану (ст. 1220 ЦК України).

З огляду на викладене вище, доходимо висновку, що визначальною обставиною під час розгляду заяви про визнання спадщини відумерлою у порядку окремого провадження є те, що її розгляд не пов'язаний з наступним вирішенням спору про право цивільне [124].

Як приклад, наведемо позицію Верховного Суду у справі № 198/99/15-ц (провадження № 61-7049св22) від 4 січня 2023 р. [124]. Так, *Павлоградський міжрайонний прокурор Дніпропетровської області в інтересах Олександрівської сільської ради Юр'ївського району в порядку окремого провадження звернувся до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою.*

Заява обґрунтована тим, що помер ОСОБА_2, який до смерті мешкав в с. Олександрівка Юр'ївського району та якому на праві власності належала земельна ділянка для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, площею 8,056 га, розташована на території Олександрівської сільської ради Юр'ївського району. Оскільки після смерті ОСОБА_2 спадкоємці за заповітом і за законом відсутні, спадщина ніким не прийнята, прокурор просив суд визнати спадщину після смерті ОСОБА_2 у вигляді земельної ділянки відумерлою, передавши її у власність територіальної громади

Олександрівської сільської ради Юр'ївського району Дніпропетровської області.

Рішенням районного суду заяву прокурора про визнання спадщини відумерлою задоволено.

Визнано відумерлою спадщину у вигляді земельної ділянки, площею 8,056 га, розташованої на території Олександрівської сільської Ради Юр'ївського району Дніпропетровської області, належної ОСОБА_2, та передано у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а саме Олександрівській сільській раді Юр'ївського району Дніпропетровської області.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_1, який не брав участі у справі, задоволено. Рішення районного суду скасовано, а заяву прокурора про визнання спадщини відумерлою залишено без розгляду.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що питання про визнання спадщини відумерлою не може бути вирішене у порядку окремого провадження, оскільки існує спір про право на спадщину із ОСОБА_1, як сином спадкодавця. Оскільки такий спір підлягає розгляду у порядку позовного провадження, апеляційний суд дійшов висновку про залишення заяви прокурора без розгляду.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та залишаючи без розгляду заяву прокурора про визнання спадщини відумерлою, апеляційний суд, надавши належну оцінку аргументам та доводам апеляційної скарги ОСОБА_1, обґрунтовано виходив із відсутності підстав для розгляду заяви про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, оскільки спадкоємець першої черги за законом (син спадкодавця) претендує на спадкове майно, тобто наявний спір про право, що підлягає розгляду у порядку позовного провадження.

Зважаючи на викладене, Верховний Суд дійшов висновку про відсутність підстав для скасування оскарженої постанови, оскільки апеляційний суд, з огляду на надані докази, встановивши фактичні обставини

справи, які мають значення для її вирішення, ухвалив судове рішення із правильним застосуванням норм матеріального права та без порушення норм процесуального права, що відповідно до ч. 3 ст. 401 ЦПК України є підставою для залишення касаційної скарги без задоволення, а постанови апеляційного суду – без змін [124].

Варто зазначити, що подекуди трапляються ситуації, коли до складу спадщини входять кілька об'єктів нерухомого майна, що розташовані у різних містах, районах чи областях, тоді доцільним вбачається перехід такого майна у власність тієї територіальної громади, на території «відання» якої воно розташоване. Поділяємо позицію тих дослідників [6, с. 54; 37; 180, с. 246; 211, с. 386], котрі пропонують законодавчо закріпити право звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою не лише за органом місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а й за органом місцевого самоврядування за місцезнаходженням спадкового майна.

Задля уникнення відкриття кількох проваджень, що виникають з одних і тих самих правовідносин, підсудність справи про визнання спадщини відумерлою має залишатися незмінною – заяву потрібно подавати до суду за місцем відкриття спадщини (за останнім місцем проживання спадкодавця, якщо воно невідоме – за місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – за місцезнаходженням основної частини рухомого майна) [37]. Тому при зверненні до суду одного із органів місцевого самоврядування, інші органи місцевого самоврядування, на території «відання» яких відкрито спадщину або розташоване інше майно, що входить до складу спадкової маси, можуть взяти участь у справі як інші заінтересовані особи [6, с. 53].

Не вдаючись у детальний аналіз учасників справ про визнання спадщини відумерлою, яким присвячено наступний підрозділ 2.2 нашого дисертаційного дослідження, зазначимо, що до суб'єктів, які мають право звернутися до суду з заявою про визнання спадщини відумерлою, належать:

1) територіальні органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадкового майні входить будь-яка нерухомість – за його місцем розташування.

Такими суб'єктами можуть виступати також виконавчі комітети, відділи, управління та інші органи, створені органами місцевого самоврядування. Наведемо з цього приводу приклад з судової практики. Так, у березні 2013 р. до суду з заявою про визнання спадщини відумерлою звернулося Управління економіки Судацької міської ради Автономної Республіки Крим (далі – АРК). 1 квітня 2013 р. Рішенням Судацького міського суду АРК заяву було частково задоволено. Однак Апеляційний суд АРК у м. Феодосія це рішення скасував, мотивуючи тим, що відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» заяву подала особа, яка не мала права звертатися з вимогами про визнання спадщини відумерлою [156];

2) кредитори спадкодавця, легітимні вимоги яких не були задоволені за рахунок спадкового майна.

Як приклад наведемо Постанову Верховного Суду від 20 лютого 2019 р. у справі № 755/7730/16-ц (провадження № 61-2935св18) [127] стосовно позиції суду щодо прав кредитора спадкодавця у зобов'язаннях, що залишилися невиконаними на момент смерті останнього. Відповідно до ч. 1 ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняються смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язане з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Перелік зобов'язань, які не входять до складу спадщини, визначено ст. 1219 ЦК України, отже зобов'язання за попередніми договорами купівлі-продажу та договором позики входять до складу спадщини. Таким чином, ОСОБА_9 є кредитором ОСОБА_4, а його права підлягають захисту в порядку, визначеному ст. ст. 1281, 1282 ЦК України. Водночас винятком з цього правила є зобов'язання боржника, які припиняються зі смертю фізичної особи. Своєю чергою, зобов'язання, нерозривно пов'язані з особою боржника, не можуть бути виконані іншою

особою. В усіх інших випадках до спадкоємців переходять відповідні боргові зобов'язання спадкодавця незалежно від виду спадкування – за заповітом чи за законом. Борги спадкодавця – це майнові зобов'язання, які прийняв на себе спадкодавець перед фізичними або юридичними особами-кредиторами, але смерть позбавила його можливості виконати їх [127].

Відповідно до ст. 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Такий обов'язок покладений і на осіб, наділених правом на обов'язкову частку в спадщині. Включення до складу спадщини обов'язків спадкодавця зумовлене універсальним характером спадкового наступництва, за яким до правонаступника переходить весь комплекс прав та обов'язків, які належали правопереднику на час відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [127]. З огляду на зазначене, йдеться не про відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця, а саме про наступництво спадкоємцями боргів спадкодавця.

Суд визначив, що за життя спадкодавець підписав із позивачем два попередні договори купівлі-продажу – на квартиру та земельну ділянку, взяв позику і склав заповіт. Згодом спадкодавець помер, не виконавши зобов'язань за цими договорами. Дізнавшись про смерть спадкодавця (боржника), позивач у передбачений законом термін подав до нотаріуса відповідні претензії та попросив повідомити спадкоємців про свої вимоги як кредитора. Щоб захистити свої кредиторські інтереси, позивач звернувся до суду з позовом проти спадкоємців боржника (спадкодавця), вимагаючи роз'яснення змісту заповіту, складеного останнім, та стягнення 400 000 доларів США за рахунок спадкового майна. Необхідність тлумачення заповіту виникла через те, що представник відповідача заперечував факт прийняття спадщини як за законом, так і за заповітом. Позивач аргументував свою позицію тим, що нерухоме майно, не згадане в заповіті, ніхто не прийняв за законом, а зі змісту

заповіту впливає, що таке майно мало перейти саме до відповідача. Суд першої інстанції та апеляційний суд відхилили позовні вимоги, оскільки позивач не зміг довести, що за життя спадкодавець володів будь-якими правами на рухоме чи нерухоме майно, а також не було встановлено вартості спадкового майна [127].

Відтак, Верховний Суд у своїй постанові від 20 лютого 2019 р. у справі № 755/7730/16-ц частково став на бік позивача, вказавши, що перелік зобов'язань, які не включаються до спадщини, визначено ст. 1219 ЦК України. Таким чином, зобов'язання, що випливають із попередніх договорів купівлі-продажу та договору позики, є частиною спадщини. Відповідно, права кредитора підлягають захисту у порядку, передбаченому ст. ст. 1281 та 1282 ЦК України. Водночас Верховний Суд залишив у силі висновки судів нижчих інстанцій про відмову в задоволенні вимог щодо тлумачення заповіту, оскільки документ не містив неоднозначностей чи протиріч [127].

Наведене рішення Верховного Суду підтверджує тезу, що заявниками у справі про визнання спадщини відумерлою можуть бути особи, які на життя спадкодавця перебували з останнім у майнових зобов'язальних правовідносинах, у яких спадкодавець був суб'єктом обов'язків, але смерть позбавила його можливості виконати їх, тобто кредитори спадкодавця.

Ще одним прикладом може слугувати *справа від 11 березня 2025 р. № 216/1007/24 (провадження 2-о/216/13/25)* [170], у якій заявник звернувся до Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області з заявою в порядку окремого провадження про визнання спадщини відумерлою. Вимоги заяви обґрунтував тими обставинами, що 28 березня 2008 р. між ВАТ АБ «УКРГАЗБАНК» та ОСОБА_1 було укладено кредитний договір, відповідно до умов якого Позичальнику надано кредит у сумі 250 00,00 дол. США. В якості забезпечення Позичальником виконання своїх зобов'язань за кредитним договором щодо погашення кредиту, між Банком та ОСОБА_2, ОСОБА_3 було укладено договір іпотеки № 80/06/6/1 від 28 березня 2008 р. Предметом іпотеки виступало нерухоме майно, а саме:

квартира, загальною площею 65,2 кв. м, житловою площею 39,5 кв. м, за адресою: АДРЕСА_1, яка належить іпотекодавцю на праві спільної сумісної власності. 03 квітня 2023 р. АБ «УКРГАЗБАНК» дізналось про смерть ОСОБА_3, яка померла ІНФОРМАЦІЯ_1. Після її смерті відкрилася спадщина на майно, що залишилось, у тому числі на предмет іпотеки. АБ «УКРГАЗБАНК» звернулося до Шостої Криворізької державної нотаріальної контори з Заявою-претензією з вимогами до спадкоємців, яку було долучено до спадкової справи № 203/2023. Ураховуючи той факт, що в Реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна присутній запис про обтяження та після смерті позичальника минуло більше двох років, ніхто за цей час так і не звернувся за оформленням своїх спадкових прав та не переоформлено предмет іпотеки, то спадкоємці у померлого відсутні. У зв'язку з наведеними обставинами та відсутністю спадкоємців померлої, заявник просить визнати квартиру, за адресою: АДРЕСА_1 відумерлою спадщиною, передавши дане нерухоме майно у власність Криворізької міської ради.

Суд встановив, що на час відкриття спадщини (смерті іпотекодавця ОСОБА_3) у квартирі за адресою: АДРЕСА_1, яка виступала предметом іпотеки за іпотечним договором та яку слід визнати відумерлою спадщиною, був зареєстрований її син ОСОБА_2.

Крім цього, згідно з довідкою з державної нотаріальної контори Колісниченко М.М. є спадкоємцем першої черги за законом після смерті ОСОБА_3, згідно зі ст. 1261 ЦК України.

За правилами ч. 1 та 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

ОСОБА_2 не звертався до нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, але розгляд даної справи, щодо визнання спадщини

відумерлою, знаходиться у юридичному зв'язку між інтересами цієї особи та інтересами заявника по справі, оскільки він має можливість у процесі розгляду справи заявити про порушення чи оспорювання його суб'єктивних прав.

З огляду на такі обставини, враховуючи наявність спадкоємця, який фактично прийняв спадщину, суд приходять до висновку про необхідність відмови у задоволенні заяви про визнання спадщини відумерлою.

Таким чином, територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, заявлені відповідно до ст. 1231 ЦК України (ч. 4 ст. 1277 ЦК України). Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них. Саме цим обумовлюється юридична заінтересованість кредиторів спадкодавця у справі про визнання спадщини відумерлою [37];

3) законні власники або користувачі земельних ділянок, якщо спадкове майно складається з ділянок сільськогосподарського призначення.

Насамперед зазначимо, що суміжними земельними ділянками є ділянки, які безпосередньо примикають до загальної межі [141]. Землями сільськогосподарського призначення визнаються ж землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. До земель сільськогосподарського призначення належать:

– сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

– несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до

земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо) (ч. 1, 2 ст. 22 Земельного кодексу України) [48].

Окрім того, варто вказати, що інституту добросусідства присвячено главу 17 Земельного кодексу України, де з-поміж іншого висвітлено порядок захисту інтересів власників володінь, що межують між собою, врегулювання протиріч, які виникають при здійсненні прав на своє майно [48]. Таким чином, власники та користувачі сусідніх земельних ділянок (сусіди) повинні обирати такі способи використання землі, які відповідають цільовому призначенню земельних ділянок та за яких власникам і землекористувачам сусідніх земельних ділянок заподіюватиметься менша кількість незручностей [173]. Загалом відносини добросусідства можна вважати правом кожного власника чи землекористувача вільно використовувати свою земельну ділянку за цільовим призначенням у межах і способами, що не справляють неправомірного впливу на сусідні володіння (земельні ділянки), а також вимагати від інших власників (землекористувачів) такого ж використання сусідніх земельних ділянок і у той самий час – обов'язок кожного власника (землекористувача) не допускати при цьому заподіяння неправомірного впливу на сусідні земельні ділянки [173]. Отже, задля захисту своїх прав та інтересів, що опосередковуються правовідносинами добросусідства, власники або користувачі суміжних земельних ділянок сільськогосподарського призначення наділяються правом звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою [37; 117, с. 109–113].

Таким чином, справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються судом з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб, а також з обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, що нами буде детально розкрито в розділі 3 дисертації. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію

речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [136] рішення суду, що набрало законної сили стосовно права власності та інших речових прав на нерухоме майно, є підставою для державної реєстрації.

Відтак, попереднім етапом підготовки подання органом місцевого самоврядування заяви до суду є виявлення майна, що може бути визнане відумерлою спадщиною та збір відповідних доказів. З огляду на те, що законодавством не визначено способу і порядку дій органів місцевого самоврядування для виявлення та обліку такого майна, ОМС та їх посадові особи можуть прийняти відповідний акт локального характеру, в якому мають бути визначені засади та механізм взаємодії виконавчих органів, інших структурних підрозділів, комунальних підприємств, установ та організацій, старост сільської/селищної/міської ради у питаннях визнання спадщини відумерлою, зокрема щодо:

- 1) збору, перевірки та аналізу інформації про майно, яке може бути визнано відумерлою спадщиною;
- 2) ведення обліку такого майна;
- 3) порядку досудового захисту прав та інтересів територіальної громади;
- 4) державної реєстрації права власності на об'єкти нерухомого та рухомого майна, визнані відумерлою спадщиною тощо.

Отже, таким актом урегулюється порядок взаємодії виконавчих органів, інших структурних підрозділів, комунальних підприємств, установ та організацій місцевої ради під час здійснення заходів щодо визнання спадщини відумерлою [229].

Своєю чергою, у випадку виявлення неуспадкованого майна органи місцевого самоврядування насамперед зобов'язані встановити особу, якій належали права на це майно, та вжити заходів щодо виявлення спадкоємців [133], інформація про яких отримується зі Спадкового реєстру на підставі документа, що підтверджує факт смерті заповідача/спадкодавця (п. 3.3 Положення про Спадковий реєстр [140]).

Особи, які мають право подавати заяву про визнання спадщини відумерлою, можуть одержувати інформацію зі Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину. Проте досить часто за відсутності у Спадковому реєстрі даних про подання спадкоємцями заяви про прийняття спадщини або заяви про відмову від прийняття спадщини, інформації про усунення їх від права на спадкування тощо, багато заявників і деякі суди у справах про визнання спадщини відумерлою невиправдано вважають, що цих даних достатньо для підтвердження факту неприйняття спадщини. Тобто, заявники у справах про визнання спадщини відумерлою не використовують увесь потенціал держреєстрів для виявлення потенційних спадкоємців, що призводить до численних проблем у правозастосовчій практиці.

Крім того суб'єкти, повноважні ініціювати провадження у справі про визнання спадщини відумерлою, мають право на безоплатне отримання відповідної інформації безпосередньо з Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Окрім того, між моментом відкриття спадщини і моментом виявлення майна, права на яке не було успадковане, може минути строк, значно більший за один рік, тому що трапляються випадки, коли органи місцевого самоврядування звертаються із заявою про визнання спадщини відумерлою із суттєвою затримкою.

У заяві про визнання спадщини відумерлою не можуть ставитись вимоги позовного характеру, зокрема, вимоги про передачу спадкового майна у власність територіальної громади. Суди повинні враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 1277 ЦК суд лише визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування у передбачених законом випадках.

Таким чином, суд, розглядаючи відповідну заяву, визнає спадщину відумерлою, тобто констатує юридичний факт відсутності спадкоємця (спадкоємців), а також після спливу строку, встановленого чинним законодавством України для прийняття спадщини. Саме на підставі судового

рішення відбувається набуття територіальною громадою права власності на відумерле майно. З цього приводу слушною є думка науковців, що визнання спадщини відумерлою в судовому порядку має передувати набуттю територіальною громадою права власності [14, с. 125–137; 218, с. 572; 242, с. 48–55]. Ми цілком поділяємо таку думку.

Щодо встановлення факту прийняття спадщини, то, враховуючи положення ст. ст. 1268, 1269 ЦК, мова може йти лише про встановлення факту постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, якщо спадкові правовідносини виникли після набрання чинності ЦК (після 1 січня 2004 р.). Якщо спадщина відкрилась до набрання чинності ЦК, судам потрібно враховувати, що ст. 549 ЦК УРСР було визначено перелік дій, які свідчать про прийняття спадщини – фактичний вступ у володіння та управління спадковим майном [181; 223, с. 34–40].

Отже, у порядку окремого провадження можуть розглядатися заяви про належність правовстановлюючого документа. Проте судам потрібно враховувати, що якщо нотаріусом відмовлено особі в оформленні права на спадщину (видачі свідоцтва про право на спадщину), вона може звернутися до суду за захистом своїх прав відповідно до ст. 16 ЦК України та п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) від 30 травня 2008 р. № 7 (ухвала Вищого спеціалізованого суду України (далі – ВССУ) від 11 травня 2011 р. у справі № 6-3629св10) [152].

Таким чином, підводячи проміжні висновки, наголосимо, що заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду через один рік з дати відкриття спадщини. Таку заяву можуть подавати органи місцевого самоврядування, а також кредитор спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власники або користувачі суміжних земельних ділянок. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та/або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [209].

Своєю чергою, заявник має надати суду докази вжитих заходів щодо виявлення таких осіб та їх результатів. Якщо заявником є кредитор спадкодавця, то до заяви про визнання спадщини відумерлою він має додати, зокрема, докази, які свідчать про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом. У випадку неможливості самостійно надати такі докази він має право подати клопотання про витребування цих доказів судом (питанням доказів і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою присвячено підрозділ 2.3 дисертаційного дослідження).

Визначальною обставиною під час розгляду заяви про визнання спадщини відумерлою, як нами було доведено вище, є те, що під час вирішення цього питання не повинно бути встановлено факт існування спору про право цивільне [129].

Наприклад, у справі № 208/9501/21 від 18 грудня 2024 р. [126], у якій банк як кредитор спадкодавця звернувся із заявою про визнання спадщини відумерлою, а суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у розгляді заяви, посилаючись на можливість наявності спадкоємців, Верховний Суд не погодився з таким підходом і наголосив: подання заяви про визнання спадщини відумерлою не є спором про право, адже не містить вимог про стягнення боргу чи звернення стягнення на майно. Навпаки, визнання спадщини відумерлою відкриває кредитору можливість заявити свої вимоги до територіальної громади, яка стає новим власником майна.

Отже, як вказує Верховний Суд, право кредитора спадкодавця на звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою прямо передбачено законом і така заява, за загальним правилом, розглядається в порядку окремого провадження. Тобто, сама собою відповідна заява кредитора не свідчить про виникнення спору про право, адже в ній відсутні вимоги про стягнення боргу чи звернення стягнення на забезпечувальне майно.

Задоволення заяви кредитора спадкодавця про визнання спадщини відумерлою лише створює передумови для вирішення питання щодо задоволення майнових вимог кредитора. За таких обставин визначається

правовий статус спадкового майна, яке не прийнято жодним із спадкоємцем, тобто коли відсутній відповідач за позовом кредитора про стягнення боргу чи звернення стягнення на предмет іпотеки. Передача відумерлої спадщини до органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна надає кредитору або створює для кредитора правову можливість заявляти свої вимоги [126].

Для виникнення процесуальних правовідносин щодо набуття майном правового режиму відумерлої спадщини поряд з суб'єктом права на звернення до суду необхідними є наявність принаймні чотирьох юридичних фактів, зокрема: факту відкриття спадщини, наявності спадщини, поінформованості спадкоємців, відсутність спадкування (неприйняття спадщини жодним спадкоємцем, відмова спадкоємців від прийняття спадщини, усунення від права на спадкування) [10].

За наявності однієї з наведених вище підстав орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, подає до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. На органи місцевого самоврядування покладено обов'язок своєчасно виявляти таке майно та звертатися до суду з метою визнання його відумерлим. Варто наголосити, що відповідно до ст. ст. 1273, 1274 ЦК України орган місцевого самоврядування немає правової можливості відмовитися від прийняття спадщини – це прямий обов'язок ОМС. До моменту подання заяви щодо визнання спадщини відумерлою орган місцевого самоврядування розміщує у засобах масової інформації інформацію про охорону спадкового майна.

Відтак, у заяві про визнання спадщини відумерлою повинна міститися наступна інформація:

- 1) про час і місце відкриття спадщини;
- 2) про майно, що становить спадщину;
- 3) докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю;
- 4) про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом;

5) про усунення спадкоємців від права на спадкування, або про неприйняття спадкоємцями спадщини, або про відмову спадкоємців від її прийняття.

Окрім цього, у заяві зазначається:

1) найменування суду першої інстанції, якому вона адресована. Так, заява про визнання спадщини відумерлою за загальним правилом подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, що передбачено ст. 334 ЦПК України;

2) повне найменування і місцезнаходження юридичної особи чи органу місцевого самоврядування; прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання або перебування фізичної особи заявника та заінтересованих осіб, а також (якщо такою інформацією володіє заявник) поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер, серію паспорта для громадян України, відомі номери засобів зв'язку, офіційної електронної адреси, адреси електронної пошти;

3) обставини, якими заявник аргументує своє звернення із наведенням доказів, що підтверджують зазначені обставини, а саме:

- час і місце відкриття спадщини;
- майно, яке входить до спадщини;
- докази, які підтверджують право власності такого майна спадкодавцю;
- відсутність спадкоємців за заповітом та за законом;
- усунення спадкоємців від спадкування чи неприйняття ними спадщини або ж відмови від неї;

4) перелік документів і всіх наявних у заявника доказів, що підтверджують обставини, на яких ґрунтується звернення до суду та які додаються до заяви; зазначення доказів (за наявності), які не можуть бути подані разом із заявою, якщо заявнику відомо, то зазначення осіб чи органів,

у яких наявні оригінали письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви.

Утім, варто вказати, що оскільки у справах окремого провадження, у тому числі у справах про визнання спадщини відумерлою, суд за власною ініціативою може витребувати необхідні докази, заявникам необов'язково подавати докази, отримання яких потребує додаткових витрат, вони повинні лише вказати їх у заяві (ч. 2 ст. 294 ЦПК України);

5) докази сплати судового збору або документів, що підтверджують підстави звільнення від такого обов'язку (ч. 4 ст. 177 ЦПК України), а також копії заяви та копії всіх документів, що додаються до заяви, відповідно до кількості заінтересованих осіб (ст. 177 ЦПК України).

Якщо заяву подає особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в ній зазначаються підстави такого звернення, а коли заяву підписує представник заявника – додається довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження представника.

Варто зазначити, що наразі з-поміж науковців і практиків немає єдності думок щодо розуміння поняття «місце відкриття спадщини». На слушну думку Н. Бондаренко-Зелінської, М. Бориславської та О. Трач, до якої ми приєднуємося, місцем відкриття спадщини визнається місце, де:

- нотаріус відкриває спадкову справу;
- спадкоємці подають до нотаріальної контори заяви про прийняття спадщини (відмову від прийняття спадщини), а нотаріальні контори видають спадкоємцям свідоцтва про право на спадщину;
- нотаріус (нотаріальна контора) вживає заходів до охорони спадкового майна;
- кредитори спадкодавця пред'являють претензії до спадкоємців [10, с. 18].

Окрім того, дослідники [12] вказують, що зважаючи на мету, з якою спадщина визнається відумерлою, невірним вбачається визначення підсудності за правилами, встановленими ст. 1221 ЦК України, відповідно до

якої місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, і лише якщо воно невідоме, враховується місцезнаходження майна (його основної частини). Науковці акцентують, що доречніше керуватися правилами ч. 1, 3 ст. 30 ЦПК України, що регламентують виключну підсудність для справ з приводу нерухомого майна та вимог кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями. У такому випадку заява подається до суду за місцезнаходженням майна (його основної частини), а у випадку, коли питання про відумерлість виникає щодо декількох об'єктів нерухомого майна, то підсудність повинна визначатися за місцезнаходженням того об'єкта, вартість якого є вищою [10; 12; 94, с. 521–523; 106, с. 32–36; 174].

Таким чином, з огляду на наведене вище вбачається, що зі з'ясуванням постійного місця проживання особи проблем практично немає, складнішою є ситуація, коли йдеться про визначення «останнього місця проживання», яким може бути як місце тимчасового перебування особи, так і територія іншої країни чи тимчасово окуповані території (далі – ТОТ) [4; 7, с. 132, 157; 92, с. 23–29]. Так, місце знаходження майна, його основної частини та інших прав, які входять у спадщину, незалежно від того, чи був спадкодавець резидентом України чи ні [2, с. 39–42; 31, с. 158–166], визначається Законом України «Про міжнародне приватне право» [144]. У випадку, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини вважатиметься місце подання першої заяви, що свідчитиме про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні такого майна, або вимоги кредиторів. Спадкова справа може бути відкрита в будь-якому населеному пункті на підконтрольній Україні території [43; 98; 137].

Своєю чергою, Л. В. Козловська акцентує на тому, що у заяві про визнання спадщини відумерлою не можуть ставитися вимоги позовного характеру. Наприклад, не доцільно просити суд визнати право власності на спадщину, стосовно якої відсутні спадкоємці [58, с. 79].

О. Є. Кухарев з цього приводу вказує, що якщо розглядати вимогу про визнання права власності, то має місце пред'явлення не заяви, а позову, причому майнового характеру, оскільки процесуальним законом не передбачено розгляд заяв про визнання права власності в порядку окремого провадження [89, с. 33–37]. Розглядаючи відповідну заяву, суд лише визнає спадщину відумерлою, констатує тим самим юридичний факт відсутності спадкоємців, а також вплив строку, встановленого ЦК України для прийняття спадщини. Науковець наголошує, що набуття права власності територіальною громадою на відумерле майно відбувається «автоматично» на підставі судового рішення.

Як вже зазначалося, передумовою набуття територіальною громадою права власності є визнання спадщини відумерлою в судовому порядку [218, с. 572]. Проте визнання спадщини відумерлою та її перехід у власність територіальної громади не є автоматичним, а потребує від органів місцевого самоврядування вжиття певних заходів, основним з яких є звернення до суду з відповідною заявою. У системі суб'єктів інституту відумерлої спадщини виокремлюють суб'єктів звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою, до яких Законом України «Про місцеве самоврядування» (ст. ст. 10, 11) [145] віднесено органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради) [145] за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням; кредиторів спадкодавця; власників або користувачів суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

До того ж варто додати, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» [147] право подавати заяви про визнання спадщини відумерлою в інтересах територіальної громади мають також органи прокуратури.

Окремі вчені наголошують, що інститут визнання спадщини відумерлою встановлений у законі з метою захисту прав кредиторів, вимоги яких мають

бути задоволені незалежно від наявності чи відсутності спадкоємців, прийняття ними спадщини тощо [90, с. 130].

Отже, до заяви про визнання спадщини відумерлою, що подається до суду за місцем відкриття спадщини, необхідно подати документи, які підтверджують відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, факти усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, а також документи, що засвідчують право власності на спадкове майно.

Представник заявника Жидачівської міської ради звернувся до суду із заявою, у якій просить визнати відумерлою спадщину ОСОБА_1, яку відкрито після її смерті, у вигляді земельної ділянки розміром 1,1168 га, що належала ОСОБА_1 на підставі Державного акта на право приватної власності на землю.

В обґрунтування заяви представник заявника покликається на те, що ІНФОРМАЦІЯ_1 померла ОСОБА_1 У власності померлої залишилась земельна ділянка розміром 1,1168 га, на підставі Державного акта на право власності на землю, серії П-ЛВ № 058989, розташована на території Вільховецького старостинського округу. На спадкове майно, яке залишилось після смерті ОСОБА_1 ніхто не претендує, спадкоємці відсутні, із заявами про прийняття спадщини до нотаріальної контори ніхто не звертався, спадкова справа відповідно до витягу № 76201327 від 14 березня 2024 р., не заводилась. Вказана обставина свідчить про відсутність спадкоємців за законом та заповітом і відсутність спору про право. За інформацією Вільховецького старостинського округу Жидачівської міської ради, на день смерті та до дня смерті ОСОБА_1 в господарстві в АДРЕСА_1 ніхто не проживав та не був зареєстрований. Заповіт у виконавчому комітеті Вільховецької сільської ради не складався та не посвідчувався. Перед смертю померла проживала за адресою: АДРЕСА_1, що і є місцем відкриття спадщини. 21 березня 2024 р. у місцевій газеті часописі «Новий час» опубліковано оголошення про початок процедури визнання спадщини

ОСОБА_1 відумерлою та запропоновано потенційним спадкоємцям звернутись до міської ради з підтверджуючими документами. Також вказане оголошення було розміщене на офіційному сайті Жидачівської міської територіальної громади 26 березня 2024 р. в розділі «Оголошення». Станом на дату подання заяви з дня оголошення повідомлення до Жидачівської міської ради з питань прийняття спадщини після смерті *ОСОБА_1* ніхто не звернувся [195].

Якщо питання стосовно відсутності спадкоємців за заповітом або про усунення їх від права на спадкування, або про відмову від прийняття спадщини можна перевірити через органи нотаріату, то питання щодо кількості спадкоємців за законом чи спадкоємців, які не прийняли спадщини, є складним, оскільки його перевірка потребує як певного часу, так і фінансових витрат щодо розшуку таких осіб, адже останні, як нами вказувалося вище, відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦК України мають право звернутися до суду щодо надання додаткового строку, достатнього для подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини.

Науковці схиляються до думки щодо необхідності більш чіткого унормування строку для звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Так, наприклад, С. Бичкова [5, с. 115] пропонує задля запобігання можливим зловживанням з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування, у змісті ст. 1277 ЦК України передбачити застереження про те, що заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини, але не пізніше ніж через три роки від дня, коли орган місцевого самоврядування чи інша особа, визначена у ч. 1 цієї статті, довідалися або могли довідатися про наявність спадщини, щодо якої можна звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою.

Варто вказати, що в юридичній літературі висловлюється думка щодо виключного характеру кола суб'єктів, які мають право звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Тому правильною видається

позиція тих судів, які відмовляють іншим суб'єктам у задоволенні заяв про визнання спадщини відумерлою.

У постанові від 1 листопада 2023 р. у справі № 202/5154/21 (провадження № 61-10518св22) [121] Верховний Суд зазначив, що до звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою і набрання законної сили відповідним рішенням суду у територіальній громаді існує законний інтерес, заснований на правових нормах, що регулюють правовідносини щодо підстав набуття і припинення права власності після смерті особи, у якої відсутні спадкоємці. Цей інтерес (законні очікування) полягає у прагненні органу місцевого самоврядування набутти право власності на відумерлу спадщину. Паралельно із цим інтересом у територіальній громаді існує обов'язок звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою.

Окрім того, у постановках Верховного Суду від 04 січня 2023 р. в справі № 198/99/15-ц (провадження № 61-7049св22) [124], від 28 вересня 2022 р. в справі № 139/122/14-ц (провадження № 61-3238св22) [130] вказується, що невідповідність заяви про визнання спадщини відумерлою вимогам ст. 335 ЦПК України в частині долучення до неї відповідних додатків має наслідком залишення такої заяви без розгляду саме з цих підстав за ч. 4 ст. 183 ЦПК України.

Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 296 ЦПК України). Під спором про право розуміють перешкоди в здійсненні цивільного права, які згідно із законом можуть бути усунені за допомогою суду. Спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права, при якому існують конкретні особи, які перешкоджають в реалізації права. За відсутності цих елементів відсутній спір про право [126].

Як приклад, наведемо Постанову Миколаївського апеляційного суду по справі № 22-ц/812/258/25 від 4 березня 2025 р. (провадження № 22-ц/812/258/25) [132]. Так, колегія суддів, розглянувши в порядку спрощеного провадження у відкритому судовому засіданні в режимі відеоконференції цивільну справу № 487/1163/23 за апеляційною скаргою Миколаївської міської ради на рішення, яке ухвалив Заводський районний суд міста Миколаєва 25 листопада 2024 р., за заявою Акціонерного товариства «Сенс Банк», заінтересовані особи: Миколаївська міська рада, Радсадівська сільська рада Миколаївського району Миколаївської області, про визнання спадщини відумерлою, та оцінивши усі зібрані у справі докази, виходить із відсутності підстав для розгляду заяви Банка про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, оскільки встановлено прийняття спадщини після смерті ОСОБА_1 його спадкоємцем за законом п'ятої черги – онукою, а квартири АДРЕСА_2 та АДРЕСА_3, власником яких зареєстрований спадкодавець, є спільною сумісною власністю його та дружини ОСОБА_3, після смерті якої її спадкоємець за законом першої черги спадкування (дочка) прийняла спадщину, тобто наявний спір про право, що підлягає розгляду у порядку позовного провадження.

Однак Європейський суд з прав людини вказав, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються [111, с. 73–88]. Хоча п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [61] зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру рішення [81, с. 158–166; 104, с. 156–159]. Таким чином, питання, чи виконав суд свій обов'язок щодо подання обґрунтування, що впливає зі ст. 6 Конвенції, може бути визначено тільки у світлі конкретних обставин справи (Справа «Проніна проти України»,

заява № 63566/00 від 18 липня 2006 р. [183]; Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04 від 10 лютого 2010 р. [184]).

До речі, орган місцевого самоврядування при поданні заяви про відумерлу спадщину звільняється від сплати судового збору та адміністративного збору за проведення державної реєстрації речових прав.

З огляду на проведений аналіз наукової літератури [10, с. 39–61; 24, с. 321–328; 115; 178; 237, с. 225–231] та судової практики [134; 138; 139; 148], нам імponує позиція науковців, які, зважаючи на мету інституту відумерлої спадщини, а також зміст норми ч. 4 ст. 1277 ЦК України, акцентують увагу на необхідності:

– внесення змін до чинних законодавчих актів у частині поширення на справи про визнання спадщини відумерлою правил виключної підсудності, а саме: ст. 334 ЦПК України викласти в такій редакції: «1. Заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду за місцем знаходження територіальної громади, що може стати власником відумерлого майна. Якщо майно, яке входить до складу спадщини, знаходиться на території кількох територіальних громад, їх спільна заява подається за місцезнаходженням майна, вартість якого є найвищою. 2. Заяви кредиторів спадкодавця про визнання спадщини відумерлою подаються до суду за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини. 3. Заяви власників або користувачів суміжних земельних ділянок подаються за місцезнаходженням таких земельних ділянок сільськогосподарського призначення»;

– з метою звільнення від сплати судового збору за подання заяви про визнання спадщини відумерлою в усіх інстанціях поширити на всіх заявників у досліджуваній категорії справ доповнити ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» [149] пунктом 151 у такій редакції: «1. Від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються: ... 151) органи місцевого самоврядування, кредитори спадкодавця, власники або користувачі земельних ділянок, суміжних із земельною ділянкою

сільськогосподарського призначення спадкодавця – за подання заяви про визнання спадщини відумерлою;».

Окрім того, вчені [10, с. 39; 204; 210; 219; 225] констатують, що пред'явлення заяви про визнання спадщини відумерлою до спливу строку, визначеного у ч. 2 ст. 1277 ЦК України, свідчить про тимчасову дефектність юридичного складу. Тому відмова у прийнятті відповідної заяви судом, як це передбачено нормою ст. 336 ЦПК України, є безпідставною. З метою збереження за заявником можливості повторного звернення до суду після усунення обставини, що стали підставою для повернення заяви, вбачається доцільним застосування до такої ситуації механізму повернення заяви. З цією метою пропонується ст. 336 ЦПК України викласти в такій редакції: «1. Суд постановляє ухвалу про повернення заяви про визнання спадщини відумерлою, якщо таку заяву подано до закінчення одного року з часу відкриття спадщини».

Законодавче врегулювання інституту відумерлості спадщини, порядок передачі відумерлого майна територіальній громаді, на думку дослідників [35, с. 231–241; 39, с. 188–190; 56, с. 56–58; 88, с. 203–207; 100, с. 46; 234, с. 59–60; 239, с. 63–67], слугуватиме не тільки запобігання випадків псування і знищення спадкового майна, а й унеможливить його неправомірне захоплення.

Судова практика свідчить, що судами не завжди правильно застосовуються норми ст. 1277 ЦК України. Так, *Пологівський районний суд Запорізької області у справі № 2 «о»-34/2011 р.* [167], розглянувши у попередньому відкритому судовому засіданні м. Пологи справу за заявою прокурора Пологівського району в інтересах територіальної громади Кінсько-Роздорівської сільської ради в особі Кінсько-Роздорівської сільської ради про визнання спадщини ОСОБА_1, відумерлою, вирішив визнати спадщину, яка відкрилася після смерті ОСОБА_1, померлого ІНФОРМАЦІЯ_1 відумерлою, передавши територіальній громаді Кінсько-Роздорівської сільської ради

Пологівського району Запорізької області право на земельну частку (най) у розмірі 4,73 умовних кадастрових гектара землі вартістю 53 222 грн 40 коп.

Як вбачається з матеріалів справи, Пологівський районний суд Запорізької області визнав спадщину відумерлою через значний проміжок часу (з 1991 р. до 2011 р.), що свідчить про проблеми з правильністю та своєчасністю застосування законодавчих норм, зокрема щодо встановлення відсутності спадкоємців і дотримання процесуальних строків, і підкреслює необхідність більш чіткого аналізу та уніфікації судової практики у таких справах для уникнення неоднакового застосування норм права у відповідних правовідносинах і забезпечення законності рішень.

Підсумовуючи вищевикладене у цьому підрозділі дисертаційного дослідження, доходимо наступних висновків.

Визнання спадщини відумерлою – важливий процес у правовій державі. Підставами, котрі утворюють юридичний склад визнання спадщини відумерлою, є: 1) відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, їх відмова від прийняття спадщини, неприйняття ними спадщини, усунення їх від права на спадкування; 2) з часу відкриття спадщини сплив однорічного строку; 3) звернення із відповідною заявою муніципального органу до суду. Власне сукупність цих підстав буде необхідною умовою для переходу до територіальної громади права власності на спадкове майно.

Відтак, під відумерлою спадщиною потрібно розуміти той випадок, в якому спадщина визнана відумерлою на підставі встановлення судом існування (чи не існування) кількох юридичних фактів (окрім, самого факту смерті спадкодавця, такими фактами можуть бути: відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення спадкоємців від спадщини) та виконання відповідним органом місцевого самоврядування необхідних процесуальних (процесуальних) дій, спрямованих на набуття територіальною громадою прав та обов'язків померлої особи.

З огляду на те, що розгляд справ про визнання спадщини відумерлою здійснюється в порядку окремого провадження, заява подається

з додержанням тих самих вимог, що передбачені для подання позовної заяви, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду й з урахуванням особливостей розгляду відповідних справ, установлених ЦПК України.

Заява про визнання спадщини відумерлою у випадках, встановлених ЦК України, подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. При розгляді судом справ про визнання спадщини відумерлою обов'язковою є участь заявника та повідомлення всіх заінтересованих осіб. Окрім того, обов'язковим є залучення до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

До особливостей заяв про відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою потрібно віднести вимоги щодо зазначення в її змісті наступних відомостей): – час і місце відкриття спадщини; – майно, що становить спадщину; – докази, які свідчать про приналежність цього майна спадкодавцю; – відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, їх усунення від права на спадкування, про неприйняття ними спадщини або про відмову від її прийняття.

Заява про визнання спадщини відумерлою подається до суду в письмовій формі, підписується заявником (його представником) або, якщо для цього є підстави, правозахисником, тобто органом чи особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи [36, с. 49–51].

Відтак, заявником по даній категорії справ виступає орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. У разі визнання спадщини відумерлою вона переходить у користування до територіальної громади (органу місцевого самоврядування). Це означає, що вона має право на повне розпорядження спадковим майном (передання в користування, продаж, оренда тощо).

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді.

Аналізом наведених правових норм нами встановлено, що правом звертатися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою наділені як органи місцевого самоврядування, так і кредитори спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власники або користувачі суміжних земельних ділянок [209; 217]. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини, який стає заінтересованою особою. Своєю чергою, судова практика підтверджує, що у справах про визнання спадщини відумерлою із відповідною заявою до суду найчастіше звертаються органи місцевого самоврядування [158; 163; 165; 166; 168]. Водночас в інтересах держави в особі органу місцевого самоврядування до суду з відповідною заявою може звертатися також прокурор.

2.2. Учасники справ про визнання спадщини відумерлою

Процес визнання спадщини відумерлою – важлива складова спадкового права, що має значні правові та соціальні наслідки. Визнання спадщини відумерлою є складним процесом, що залучає різні категорії учасників, кожен з яких має свої права, обов'язки та інтереси.

Як нами було з'ясовано вище, справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються судом в порядку окремого провадження, де учасниками можуть виступати заявники, інші заінтересовані особи, також

можуть брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

У цьому підрозділі нами буде охарактеризовано основних учасників таких справ, а також визначено їхню роль і вплив на правову процедуру, оскільки саме учасники справи відіграють вирішальну роль у формуванні правових позицій, розгляді доказів та ухваленні рішень.

Залежно від конкретних обставин справи, у справах про визнання спадщини відумерлою коло учасників справи може змінюватися. До суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин у цій категорії цивільних справ включають суд, спадкоємців і державні органи, кожен з яких має специфічні функції та обов'язки. Наприклад, суд забезпечує законність і справедливість, оцінюючи факти та докази, орган місцевого самоврядування представляє інтереси територіальної громади, заявляє свої права на спадкове майно та контролює виконання рішення суду, тоді як спадкоємці можуть активно захищати свої права або оскаржувати претензії інших. Державні органи, такі як нотаріуси та податкові служби, забезпечують необхідну правову підтримку, а інші особи можуть доповнювати інформацію про справу, надаючи свідчення або експертні висновки. Розуміння ролі кожного з учасників є ключовим для ефективного вирішення справ про визнання спадщини відумерлою та для забезпечення справедливості у спадкових спорах.

Отже, закон визначає обов'язкову участь у таких справах певних осіб. Кожен учасник справи про визнання спадщини відумерлою відіграє свою важливу роль і має певні права та обов'язки. Розглянемо детальніше характеристику кожного з них. Так, з-поміж учасників справи про визнання спадщини відумерлою виокремлюємо:

1. Основних (обов'язкових) учасників, до яких віднесено:

– заявника – особи, яка ініціює судовий процес, як правило, це потенційний спадкоємець або орган місцевого самоврядування.

Заявник має право: подати позовну заяву до суду; надавати докази на підтвердження своїх вимог; брати участь у судових засіданнях; оскаржувати

рішення суду; та обов'язково довести обставини, що підтверджують відсутність спадкоємців або неможливість їх встановлення, наприклад, що спадкодавець зник безвісти за певних обставин; підтвердити, що протягом тривалого часу про місце перебування спадкодавця нічого не відомо; довести відсутність інших спадкоємців або неможливість їх встановлення.

Системний аналіз положень норм ЦПК України дає підстави стверджувати, що у справах про визнання спадщини відумерлою заявники наділяються загальними цивільними процесуальними правами та процесуальними обов'язками учасників справи, передбаченими ст. 43 ЦПК України, а також правами позивача, передбаченими ст. 49 ЦПК України. При цьому, цивільний процесуальний інтерес заявників полягає у тому, щоб домогтися бажаного для себе процесуального результату, тобто ухвалення рішення суду на свою користь. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 1277 ЦК України заявники у справах про визнання спадщини відумерлою мають право на одержання інформації з Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину, що дозволяє стверджувати про наявність у них особливого цивільного процесуального статусу. Заявником у справах про встановлення факту прийняття спадщини є особа, яка спільно проживала зі спадкодавцем на момент його смерті і якій було відмовлено у вчиненні відповідної нотаріальної дії, тобто прийнятті спадщини. У справах про встановлення факту прийняття спадщини заявник наділяється загальним та спеціальним цивільним процесуальним статусом [37, с. 5];

– суд – державний орган, який розглядає справу в установленому законом порядку та ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою або відмову у задоволенні позову [154]. Проте, виходячи з доктрини цивільного процесуального права, суд є суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, а не учасником справи, тому таке твердження є дещо спірним.

Суд є центральним учасником процесу визнання спадщини відумерлою. Він має повноваження оцінювати обставини справи, вивчати докази та

вирішувати справу в установлені законом строки. Суд також забезпечує дотримання принципів справедливості та рівності сторін, розглядає справи неупереджено та об'єктивно, аналізуючи всі представлені докази, а також здійснює контроль за законністю дій інших учасників.

Здійснюючи оцінку доказів, суд вивчає свідчення, документи та інші матеріали, що підтверджують або спростовують заяви учасників. На основі зібраних доказів і свідчень суд ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою або відхилення заяви. Окрім того, суд має право витребувати додаткові докази й призначати експертизи [150].

Суд зобов'язаний забезпечити всім учасникам процесу рівні права;

– орган місцевого самоврядування, що представляє відповідну територіальну громаду та здійснює від її імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України [63], Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [145] та іншими законами, зазвичай бере участь у судових засіданнях, представляє інтереси територіальної громади, заявляє свої права на спадкове майно, оскільки у разі визнання спадщини відумерлою майно переходить у власність територіальної громади, та контролює виконання рішення суду.

З цього приводу наведемо позицію Верховного Суду, який визначає територіальну громаду як екстраординарного спадкоємця, тоді коли ординарних спадкоємців відчуженого майна (за заповітом чи за законом) немає. Оскільки до територіальної громади переходять як права, так і обов'язки, її правовий статус є таким самим, як і у спадкоємців.

Незважаючи на те, що набуття суб'єктивного права у територіального громади на відумерлу спадщину пов'язується з відповідним висновком суду про відумерлість такої спадщини, для територіальної громади такою самою мірою діятиме принцип, що відумерла спадщина належить територіальній громаді з моменту її відкриття.

У спадкових відносинах територіальна громада завжди має правомірні очікування щодо отримання у свою власність відумерлого майна, а відтак, має

речові права на майно, які підлягають захисту як і право власності у класичному розумінні, яке у випадку нерухомого майна виникає з моменту державної реєстрації [131].

Особливість захисту прав та інтересів територіальної громади полягає лише в тому, що вирішенню питання про витребування майна має передувати розгляд судом вимоги про визнання спадщини відумерлою, оскільки без ухвалення відповідного судового рішення неможливо і застосувати віндикацію, з огляду на те, що до ухвалення судового рішення про визнання спадщини відумерлою територіальна громада має лише інтерес, а не право щодо спірного нерухомого майна. Тож визнання спадщини відумерлою надає органу місцевого самоврядування право пред'явити віндикаційний позов до останнього набувача спірного нерухомого майна [131].

Як приклад, *Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду в Ухвалі від 26 червня 2024 р. у справі № 754/446/22 (провадження № 61-7349св23)* [193] про визнання спадщини відумерлою та витребування майна акцентував на необхідності встановлення юридичних підстав для визнання спадщини такою, що не має спадкоємців, а також вирішення питання про подальшу долю спадкового майна. Суд проаналізував умови, за яких спадщина може бути визнана відумерлою, зокрема відсутність спадкоємців за законом і заповітом, факт неприйняття чи відмови від спадщини, а також пов'язані з цим процедурні аспекти цивільного судочинства, та дійшов висновку, що для визнання спадщини відумерлою необхідно встановити відсутність спадкоємців за законом і за заповітом, а також підтвердити, що майно, яке входить до складу спадщини, не було прийнято чи від нього відмовилися, при цьому суд має враховувати всі обставини справи для забезпечення законності та обґрунтованості рішення.

Ця справа стала важливим прецедентом для уточнення порядку розгляду таких справ, коли публічний суб'єкт (територіальна громада) витребує майно у приватного суб'єкта, який є добросовісним набувачем.

Європейський суд з прав людини неодноразово встановлював порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у випадках, коли публічний суб'єкт витребував майно в добросовісного набувача. Тому, на переконання суддів [16], у подібних випадках може бути тільки компенсація.

Загалом право на віндикацію належить власникові або титульному володільцеві, який втратив фактичне володіння річчю [186]. Водночас, на думку вчених [56, с. 56–57], проблемним видається питання про визнання спадщини відумерлою та набуття права власності на таке майно територіальною громадою у випадку подальшого відчуження вказаного майна приватними особами, оскільки остання до визнання спадщини відумерлою ще не є його власником. Відтак, приватні особи унаслідок неправомірних дій можуть отримати спадщину, яка в подальшому відчужується за відплатним договором. У такому випадку орган місцевого самоврядування ще не є власником майна, а право на віндикацію здається дещо примарним. Також не видається можливим визнати спадщину відумерлою, оскільки порушуватимуться права чинного власника. Задля захисту права комунальної власності урегулювання потребують норми інституту спадкового права та права власності [56, с. 57].

2. Інших можливих учасників, зокрема, це:

– потенційні спадкоємці, тобто особи, які можуть претендувати на спадщину, навіть якщо вони не ініціювали позов. Вони мають право брати участь у справі, заявляти свої права на спадщину, оскаржувати рішення суду.

Участь спадкоємців є важливою для встановлення фактів, що підтверджують або спростовують наявність спадкового права. Спадкоємці мають право подавати документи, свідчення та інші докази для обґрунтування своїх вимог, тобто документи, що підтверджують їхнє право на спадщину, такі як заповіти, свідоцтва про право на спадщину тощо. Також вони можуть залучати свідків для підтвердження своїх заяв або заперечень.

Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час її відкриття не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу, а в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини (ч. 9 ЦК України). Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України). Спадкоємець, який прийняв спадщину, одержує свідоцтво про право на спадщину.

До того моменту, коли спадщину повинні прийняти спадкоємці, таке майно підлягає охороні відповідно до законодавчих норм. Заходи щодо охорони здійснює нотаріус, а в сільських населених пунктах – органи місцевого самоврядування. Витрати на охорону спадкового майна повинні будуть відшкодувати або законні спадкоємці, або органи місцевого самоврядування, якщо спадщину визнають відумерлою.

Якщо спадкоємець пропустив строк прийняття спадщини та вона була визнана відумерлою, то він має право вимагати від органів місцевого самоврядування передачі такого майна в натурі, але за умови якщо воно збереглося. Якщо спадкове майно було продане, то спадкоємець може вимагати фінансової компенсації.

Інші зацікавлені особи – особи, які мають якісь права на спадкове майно або можуть бути заінтересовані в результаті справи (наприклад, кредитори спадкодавця). Тобто, це особи, на права і обов'язки яких може вплинути рішення у справі: співвласники спадкового майна, відказоодержувачі, сервітуарії, кредитори та боржники спадкодавця, особи, які претендують на речі, що знаходилися у спадкодавця на праві користування, володіння тощо. При цьому нотаріуси не є заінтересованими особами та не повинні залучатися до участі у справі [153].

Важливо розуміти, що права та обов'язки учасників справи можуть змінюватися залежно від конкретних обставин справи та чинного законодавства, а коло учасників справи може змінюватися протягом процесу. Наприклад, до справи можуть бути залучені нові свідки або експерти.

Державні органи, такі як нотаріуси, податкові служби та інші установи, відіграють підтримуючу роль у процесі визнання спадщини відумерлою. Вони забезпечують документообіг, проведення оцінок, а також контроль за дотриманням законодавства. Інші державні установи можуть бути залучені для отримання інформації про майно, що підлягає спадкуванню, а також для забезпечення законності дій у рамках судового процесу.

Нотаріуси, наприклад, можуть здійснювати попереднє вивчення спадкових справ, сприяти збору та оформленню необхідних документів, надавати консультації спадкоємцям щодо їхніх прав [142; 146]. Податкові органи контролюють питання спадкового оподаткування, надають інформацію про податкові зобов'язання спадкоємців.

Рішенням Городищенського районного суду Черкаської області у справі № 691/331/19 (провадження № 2-о/691/51/19) від 18 грудня 2019 р. [159] про визнання спадщини відумерлою і передачу у власність територіальної громади земельної ділянки встановив, що учасники справи розпоряджаються своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд.

Проаналізувавши норми чинного законодавства, які регулюють порядок врегулювання зазначених правовідносин між учасниками процесу, суд, вважає за необхідне привести відносини, що виникли у відповідність з метою визначення правового статусу майна померлого з метою збереження та використання в інтересах громади та держави. Наведені обставини та факти у їх сукупності надають суду можливість зробити висновок про те, що в ході судового розгляду справи заявлені вимоги підлягають задоволенню, оскільки спадщина уже перейшла до держави на підставі ст. 555 ЦК УРСР.

Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково шляхом подачі протягом тридцяти днів апеляційної скарги до Черкаського апеляційного суду.

Отже, Законом передбачено, що разом з правами до територіальної громади як повного правонаступника спадкодавця переходять і зобов'язання перед третіми особами (наприклад, обов'язок задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені щодо відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, яка була завдана спадкодавцем, а також щодо сплати неустойки).

Водночас варто акцентувати, що визнання спадщини відумерлою тягне за собою певні правові наслідки, які мають важливе значення для всіх зацікавлених сторін, до яких, на наше переконання, належать:

– після визнання спадщини відумерлою майно померлого переходить у власність територіальної громади, тобто вона отримує право розпоряджатися цим майном відповідно до чинного законодавства;

– визнання спадщини відумерлою припиняє всі правові відносини, пов'язані з майном померлого, оскільки воно більше не належить приватним особам, тобто будь-які вимоги кредиторів померлого повинні бути задоволені за рахунок майна, яке перейшло до територіальної громади;

– майно, яке перейшло до держави або громади, може бути використане для суспільних потреб, таких як будівництво соціальних об'єктів, розвиток інфраструктури тощо, що, своєю чергою, сприятиме забезпеченню публічних інтересів і покращенню якості життя громадян. Важливо, щоб держава чи громада при розпорядженні майном враховували інтереси суспільства [65, с. 48–51; 68, с. 215–219].

Окрім того, перехід майна має бути оформлений відповідними документами (наприклад, актом приймання-передачі).

Узагальнюючи, можна стверджувати, що процес визнання спадщини відумерлою є багатограним явищем і залучає різних учасників, кожен з яких має свою специфічну роль у правовому механізмі, тобто виконує важливу функцію в досягненні справедливого рішення, що забезпечує комплексний підхід до вирішення правових питань у цій сфері. Суд, як головний арбітр, забезпечує справедливість і неупередженість у розгляді справ, водночас

спадкоємці мають можливість захищати свої інтереси та права. Державні органи, виконуючи функції контролю та підтримки, сприяють законності та дотриманню правових норм. Інші учасники судового процесу, такі як свідки або експерти, забезпечують додаткову інформацію, що може суттєво вплинути на результат справи.

Розуміння ролі кожного з них допомагає краще оцінити складнощі та нюанси цієї правової процедури. Взаємодія між судом, спадкоємцями, державними органами та третіми особами є критично важливою для досягнення справедливого та законного результату.

Важливо, щоб усі учасники судового процесу були обізнаними у своїх правах і обов'язках, оскільки їхня активна участь може суттєво вплинути на процес визнання спадщини відумерлою. Надання чітких правових рамок і підтримка активної комунікації між ними є необхідними для ухвалення судом законного та обґрунтованого рішення. Таким чином, комплексний підхід до аналізу ролі учасників у справах про визнання спадщини відумерлою допоможе покращити практику розгляду спадкових справ і забезпечити дотримання прав усіх зацікавлених суб'єктів.

Аналізом цивільного та цивільного процесуального законодавства України встановлено, що заявники у справах про визнання спадщини відмерлою мають загальні цивільні процесуальні права та обов'язки учасників справи (ст. 43 ЦПК України), а також права позивача (ст. 49 ЦПК України) [82; 205–208; 212–216]. Водночас цивільний процесуальний інтерес заявників у таких справах полягає в прагненні досягти бажаного для них процесуального результату, а саме – ухвалення судового рішення на їхню користь. Вони також наділені особливим цивільним процесуальним статусом, тому мають право на одержання інформації з Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину.

Отже, варто констатувати, що заявники у справах про визнання спадщини відмерлою наділені як загальним цивільним процесуальним

статусом, так і спеціальним цивільним процесуальним статусом й особливим цивільним процесуальним статусом [64, с. 59–64].

2.3. Докази і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою

У справах про визнання спадщини відумерлою особливу роль відіграє інститут доказів, оскільки рішення суду базується на підтверджених фактах. Спадщина може бути визнана відумерлою в разі, якщо спадкодавець помер, а спадкоємці не виявили своїх прав на спадщину протягом установленого законом строку. Таким чином, постає питання, які саме докази можуть бути представлені для підтвердження цього факту. Докази у таких справах мають особливе значення, оскільки від їх достатності та достовірності залежить рішення суду про визнання спадщини відумерлою.

Правове регулювання процедури доказування у справах про визнання спадщини відумерлою регулюються Цивільним процесуальним кодексом України, а також спеціальними нормами, зокрема, ст. 1277 Цивільного кодексу України, яка встановлює особливості набуття права власності на відумерлу спадщину.

Загалом доказами у цивільному процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 76 ЦПК України [217]). Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків [118].

Письмові докази – документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

Речові докази – предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи (ст. 97 ЦПК України).

Електронні докази – інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі (ст. 100 ЦПК України).

Висновки експерта – докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертіві, складений у порядку, визначеному законодавством.

Показання свідків – повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи.

Отже, учасники справи й інші особи, які беруть участь у справі, мають право давати усні та письмові пояснення судові, однак останні виступають засобом доказування, якщо такі пояснення подані ними у процесі їх допиту як свідків. Письмові пояснення учасників справи як свідків підлягають перевірці та оцінці поряд з іншими доказами.

У справах про визнання спадщини відумерлою особливе значення мають докази, що встановлюють як факт смерті спадкодавця, так і відсутність спадкоємців, які б мали право на спадщину за законом чи заповітом [53; 55, с. 455–463]. Відумерла спадщина, згідно з чинним законодавством, переходить до територіальної громади, а отже, судовий розгляд таких справ покликаний забезпечити захист прав як фізичних осіб, так і суспільства загалом.

Заявником у справі про визнання спадщини відумерлою, як правило, виступає орган місцевого самоврядування, який подає до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Якщо така справа розглядається в порядку

позовного провадження у випадку існування спору про право, сторонами в такій справі можуть бути також фізичні чи юридичні особи, які зацікавлені в результаті справи, наприклад, кредитори померлого або особи, що претендують на право власності на певне майно померлого.

Отже, у процесі визнання спадщини відумерлою до суду надаються докази, які підтверджують наступні основні обставини:

1. Факт смерті спадкодавця. Основним документом, що підтверджує факт смерті, є свідоцтво про смерть, видане органами ДРАЦС. Відсутність такого документу унеможлиблює відкриття справи, оскільки саме він підтверджує юридичний факт смерті, що є підставою для виникнення спадкових відносин.

2. Відсутність спадкоємців за законом і заповітом. До суду необхідно надати докази того, що ні за законом, ні за заповітом ніхто зі спадкоємців не прийняв спадщину або що спадкоємці відсутні взагалі. Для цього можуть подаватися довідки з місцевих рад, акти обстеження житла спадкодавця, висновки органів опіки і піклування.

3. Факт неприйняття спадщини. Важливо підтвердити, що жодний спадкоємець за заповітом і за законом не здійснив юридично значимих дій для прийняття спадщини у встановлений законодавством строк. Зокрема, це можуть бути письмові відмови спадкоємців від спадщини або документи, що підтверджують їх бездіяльність протягом шестимісячного строку після смерті спадкодавця.

4. Підтвердження, що майно входить до складу спадщини. Необхідно надати докази, що підтверджують право власності спадкодавця на майно, що входить до складу спадщини. У таких випадках до справи долучаються документи, що засвідчують право власності спадкодавця на нерухомість, транспортні засоби, рахунки в банках тощо.

Перелік доказів, які можуть бути використані у справах про визнання спадщини відумерлою, є досить широким і залежить від конкретних обставин справи. До найпоширеніших відносяться:

- свідоцтво про народження спадкодавця;
- паспорт спадкодавця;
- документи, що підтверджують місце проживання спадкодавця;
- медичні довідки, що свідчать про стан здоров'я спадкодавця перед зникненням;
- свідчення очевидців, які бачили спадкодавця востаннє;
- листування, фотографії, інші матеріали, що підтверджують зв'язки спадкодавця з іншими особами;
- результати оперативно-розшукових заходів;
- висновки експертів (наприклад, медичних, генетичних).

Справи про визнання спадщини відумерлою мають свою специфіку, що зумовлює певні особливості процесу доказування:

- навантаження доказування на заявника. Заявником у таких справах зазвичай виступає орган місцевого самоврядування, який ініціює процес з метою визнання спадщини відумерлою. Він зобов'язаний подати до суду всі докази, які підтверджують відсутність спадкоємців та належність майна до спадкової маси;

- обов'язок суду сприяти у збиранні доказів. Оскільки справа має характер і стосується інтересів територіальної громади, суд має право, а в деяких випадках і обов'язок, сприяти збору доказів. Суд може витребувати додаткові відомості у державних органів (ДРАЦС, органів місцевого самоврядування, банків, бюро технічної інвентаризації), якщо вони необхідні для всебічного та об'єктивного розгляду справи. Такий підхід дозволяє уникнути ситуацій, коли спадщина могла б бути визнана відумерлою на підставі недостатніх або ненадійних доказів.

Правильне визначення предмета доказування у справах про визнання спадщини відумерлою як сторонами судового процесу, так і судом має важливе значення для вирішення спору й ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення. До предмета доказування у справі про визнання спадщини відумерлою належать обставини, які стосуються

наявності спадкового майна, часу відкриття спадщини, відсутності спадкоємців, а також обставини щодо прийняття спадщини або відмови від її прийняття.

Загалом доказування як процесуальна діяльність суду має складну структуру. Воно складається з послідовної низки процесуальних дій, спрямованих на формування предмета доказування, збирання, подання, дослідження доказів та їх оцінку.

Таким чином, у справах про визнання спадщини відумерлою до предмета доказування входять обставини, які підтверджують або спростовують:

- наявність спадкового майна;
- час відкриття спадщини;
- відсутність спадкоємців;
- прийняття або відмови від спадщини.

Факти, що входять до предмета доказування, можуть бути встановлені передусім шляхом дослідження матеріалів спадкової справи за умови, якщо спадкову справу було заведено після смерті спадкодавця [25, с. 36–40]. За відсутності спадкової справи суд витребує витяг із Спадкового реєстру з інформацією про відсутність такої спадкової справи або місце її заведення. Факт користування майном, яке входить до складу спадщини, іншими особами без встановлення факту, що вони є спадкоємцями, не може бути підставою для відмови у визнанні спадщини відумерлою [89, с. 33–37].

Останніми двома стадіями процесу доказування є дослідження доказів та їх оцінка. Дослідження доказів – це процесуальна діяльність суду та інших учасників цивільного процесу щодо безпосереднього сприйняття і вивчення у судовому засіданні фактичних даних, якими сторони обґрунтовують свої вимоги чи заперечення. Вона провадиться в судовому засіданні з додержанням принципів усності, безпосередності і безперервності.

Оцінка доказів завершує весь процес доказування. Результати оцінки доказів знаходять відображення в мотивувальній частині судового рішення,

в якому суд зобов'язаний вказати, які факти судом встановлені, на основі яких доказів, які докази були відхилені судом та мотиви їх відхилення.

Отже, оцінка доказів – це розумова діяльність суду та інших учасників цивільного процесу, що ґрунтується на законах логіки і правових нормах і спрямована на формування у суб'єктів доказування власної думки щодо достовірності обставин, якими сторони обґрунтовують свої вимоги чи заперечення, а також ухвалення судом законного й обґрунтованого рішення. Оцінка зібраних доказів здійснюється з точки зору їх достовірності, повноти, несуперечності, достатності на основі внутрішніх переконань [189, с. 232–236].

У вітчизняному цивільному процесі діє принцип внутрішнього переконання суду при оцінці доказів. Це означає, що суддя самостійно вирішує, наскільки надані докази є належними, достовірними, допустимими та достатніми для прийняття рішення. Оцінка доказів проводиться не лише за їх змістом, але і за джерелом, способом одержання, повнотою і логічною узгодженістю.

При цьому суд аналізує:

- достовірність наданих документів, перевіряє їхню відповідність законодавчим вимогам;
- систематичність і взаємозв'язок доказів – наскільки вони доповнюють один одного та не суперечать встановленим фактам;
- ймовірність фактів, що випливають з доказів – зокрема, чи можна на підставі доказів зробити висновок про відсутність інших спадкоємців або їх небажання вступати у спадщину.

Як приклад наведемо Ухвалу Ленінського районного суду м. Миколаєва від 23 січня 2024 р. по справі № 489/8850/21 [197]. Так, *суд, розглянувши питання про витребування доказів у справі за заявою Миколаївської міської ради про визнання спадщини відумерлою з передачею у комунальну власність територіальної громади, заінтересована особа 1 – Друга Миколаївська державна нотаріальна контора Миколаївської області, заінтересована*

особа 2 – ОСОБА_1, встановив, що відповідно до ч. 7 ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом.

Будь-яка особа, у якій знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду. Особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали. У разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів з причин, визнаних судом неповажними, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом (ч.ч. 6–8 ст. 84 ЦПК України).

З метою повного та всебічного дослідження всіх обставин справи, суд вважає за необхідне витребувати:

1) з Державного архіву Миколаївської області повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану або копію актового запису про народження (для встановлення батьків) ОСОБА_2, 1919 року народження;

2) з Інгульського відділу державної реєстрації актів цивільного стану у місті Миколаєві Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса):

– повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану або копію актового запису про державну реєстрацію шлюбу (зміну прізвища) з ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 (номерла ІНФОРМАЦІЯ_2);

– повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану або копію актового запису про державну реєстрацію шлюбу (зміну прізвища) з ОСОБА_4, 1919 року народження (свідоцтво про шлюб: АДРЕСА_1);

– повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану або копію актового запису про народження ОСОБА_5, 1934 року народження.

Отже, у справах про визнання спадщини відумерлою діє принцип оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду. Тобто, суд аналізує кожен доказ окремо та у сукупності з іншими, враховуючи як безпосередньо доведені факти, так і обставини, що логічно випливають з них.

Таким чином, судова практика дає підстави стверджувати, що суди розглядають справи про визнання спадщини відумерлою з особливою обережністю, щоб не допустити помилок, які можуть призвести до неправомірного вилучення майна.

Так, у Постанові Верховного Суду від 20 лютого 2019 р. у справі № 755/7730/16-ц (провадження № 61-2935св18) [127] суд виклав свою позицію щодо прав кредитора спадкодавця у зобов'язаннях, що залишилися невиконаними на момент смерті останнього. Згідно з нормою ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права і обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті, за виключенням тих прав і обов'язків, що зазначені у ст. 1219 ЦК України (ст. ст. 1218, 1231 ЦК України). Зібраними у справі доказами підтверджено наявність у спадкодавця іншого майна, яке не охоплене заповітом.

У справі, яка переглядається, встановлено, що між ОСОБА_4 та ОСОБА_9 існували договірні правовідносини щодо позики та передніх договорів купівлі-продажу. В матеріалах справи відсутні докази, що підтверджують повернення позики та укладення спірних договорів купівлі-продажу.

Відповідно до ч. 1 ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняються смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язане з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Перелік зобов'язань, які не входять до складу спадщини визначені ст. 1219 ЦК України, отже

зобов'язання за попередніми договорами купівлі-продажу та договором позики входять до складу спадщини. Отже, ОСОБА_9 є кредитором ОСОБА_4, а його права підлягають захисту в порядку, визначеному ст. ст. 1281, 1282 ЦК України.

Відповідно до ч. 3 та 4 ст. 411 ЦПК України підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо: суд не дослідив зібрані у справі докази; або суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів, або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; або суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів. Справа направляється на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, якщо порушення норм процесуального права допущені тільки цим судом. У всіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

Отже, рішення суду першої інстанції та ухвала апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог про стягнення коштів підлягають скасуванню з направленням справи в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції відповідно до вимог статті 411 ЦПК України.

Керуючись ст. ст. 400, 402, 409, 410, 411, 416 ЦПК України, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду постановив касаційну скаргу ОСОБА_1 задовольнити частково. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 27 березня 2017 р. та ухвалу Апеляційного суду Київської області від 17 липня 2017 р. в частині вирішення позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2, в інтересах якої діє законний представник ОСОБА_3, про стягнення коштів скасувати, справу в цій частині направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Однією з проблем, що виникають у справах про визнання спадщини відумерлою, є складність у встановленні факту відсутності спадкоємців,

особливо у випадках, коли спадкоємці перебувають за межами країни або відсутня інформація про їх місце знаходження. Це може призводити до затягування розгляду справи і створення труднощів для органів місцевого самоврядування у набутті права на спадщину.

У випадках, коли повністю довести факт відсутності спадкоємців неможливо, суди іноді використовують презумпцію відсутності спадкоємців на підставі тривалого неприйняття спадщини. Якщо жодна особа не заявила про свої права на спадщину протягом встановленого строку, це може розглядатися як припущення про відсутність зацікавлених спадкоємців.

На наше переконання, забезпечення прозорості й чіткості процесу доказування сприятиме як захисту інтересів територіальних громад, так і збереженню спадщини, яка в іншому випадку може залишитися без належного догляду та використання [66, с. 56–61; 67, с. 1118–1129].

Отже, суд відіграє активну роль у зборі та оцінці доказів у справах про визнання спадщини відумерлою. Зважаючи на публічний характер цих справ і важливість належного збереження та передачі майна до територіальної громади, суд не обмежується пасивним прийняттям наданих доказів, а наділений законом дискреційним повноваженням витребування доказів за власною ініціативою з метою забезпечення повного встановлення обставин.

Зокрема, суд може:

– витребувати додаткові докази, якщо вважає надані документи недостатніми або такими, що потребують уточнення;

– призначити експертизу для визначення належності майна спадкодавцю (наприклад, вартість нерухомого майна, підтвердження права власності);

– здійснити запити до відповідних державних органів (наприклад, у податкову службу, пенсійний фонд, органи соціального захисту) для отримання інформації про можливих родичів або спадкоємців.

Ця активна позиція суду спрямована на забезпечення захисту приватних та суспільних інтересів та уникнення неправомірного визнання спадщини

відумерлою в ситуаціях, коли існують потенційні спадкоємці, але з якихось причин не можуть заявити свої права.

Вочевидь судова практика у справах про визнання спадщини відумерлою свідчить про те, що основна частина рішень ґрунтується на письмових доказах, поданих заявником, а також на даних із реєстрів про відсутність спадкоємців. У більшості випадків ці справи завершуються позитивним рішенням про визнання спадщину відумерлою та переходу спадщини у власність територіальної громади за умов належного документального забезпечення.

Утім, на практиці виникають ситуації, коли суди стикаються з проблемами в процесі доказування через:

- недостатність доказів – часто виникають труднощі у підтвердженні факту відсутності спадкоємців, особливо якщо вони знаходяться в інших регіонах чи за кордоном. Це може потребувати додаткового часу і зусиль на збирання відомостей;

- суперечності в документах – якщо документи, що підтверджують право власності на майно спадкодавця містять помилки або невідповідності, це може створювати перешкоди для визнання спадщини відумерлою;

- появу спадкоємців на пізнішому етапі – інколи спадкоємці можуть з'явитися вже після ухвалення судового рішення про визнання спадщини відумерлою. У такій ситуації вони мають право оскаржити рішення і довести свої спадкові права.

Отже, доказування у справах про визнання спадщини відумерлою має особливий характер, пов'язаний з необхідністю забезпечення інтересів як територіальної громади, так і потенційних спадкоємців. Аналіз судової практики засвідчує, що у відповідній категорії справ заявник для підтвердження факту відумерлості майна повинен надати до суду докази, що підтверджують відсутність спадкоємців, належність майна спадкодавцю, факт неприйняття спадщини у встановлений строк, а також інші докази, які входять

до предмету доказування. Такі докази повинні у своїй сукупності бути достатніми для ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Ефективність процесу доказування залежить від чіткого дотримання норм законодавства, активної ролі суду у встановленні обставин, а також злагодженої взаємодії з іншими державними органами. Вдосконалення доступу до інформації про потенційних спадкоємців, а також спрощення процедури щодо збирання доказів, у тому числі доступу заявників та інших заінтересованих осіб до державних реєстрів сприятиме досягненню завдання та мети цивільного судочинства, визначених у ч. 1 ст. 2 ЦПК України, а також забезпеченню балансу приватного та публічного інтересу.

З огляду на специфіку справ про визнання спадщини відумерлою, наявна потреба в удосконаленні правових механізмів, які полегшать процес доказування та забезпечать неупереджене та своєчасне вирішення таких справ. Зокрема, на наше переконання, підвищенню ефективності процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою сприятиме:

1. Запровадження електронної взаємодії між судами, органами державної влади та державними реєстрами (Державним реєстром актів цивільного стану громадян, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань тощо) дозволить суттєво знизити час, необхідний на збір доказів. Це, своєю чергою, спростить доступ суду до необхідної інформації щодо майна спадкодавця та потенційних спадкоємців.

2. Запровадження єдиного державного реєстру спадкоємців, які відмовилися від спадщини. Такий реєстр міг би забезпечити швидкий доступ до інформації про випадки відмови від спадщини і запобігти ситуаціям, коли спадкоємці, які відмовилися, можуть згодом претендувати на майно. Це також дозволить уникати повторних судових процесів з приводу однієї і тієї ж спадщини.

3. Удосконалення процедури повідомлення можливих спадкоємців про відкриття спадщини. Часто проблемою є відсутність інформації про

перебування спадкоємців за кордоном або їхню недосяжність для повідомлення. Зокрема ця процедура може передбачати:

- оголошення через засоби масової інформації та офіційні вебсайти судових органів;

- створення державного порталу, де могли б зберігатися оголошення про відкриття спадщини для потенційних спадкоємців, особливо у випадках, коли місце їх проживання не встановлено.

4. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у зборі доказів. Оскільки саме територіальна громада стає правонаступником майна після визнання спадщини відумерлою, доцільним є надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень у зборі доказів для таких справ. Це може включати можливість офіційно запитувати інформацію у державних реєстрів, а також забезпечувати координацію з правоохоронними органами для встановлення обставин проживання та відсутності спадкоємців.

5. Спрощення процедури залучення та оцінки показань свідків у справах про визнання спадщини відумерлою.

6. Удосконалення судової практики щодо використання презумпцій у справах про спадщину. Запровадження в судовій практиці чіткіших правил щодо презумпцій відсутності спадкоємців, які можуть бути використані у випадках, коли протягом встановленого строку ніхто не звернувся за спадщиною. Таке нововведення зможе спростити процедуру розгляду справи і зменшити ймовірність оскарження рішення про визнання спадщини відумерлою.

7. Введення публічних консультацій та роз'яснень для громадян. Багато фізичних осіб не обізнані з юридичними аспектами спадкування, що може призвести до ситуацій, коли спадкоємці випадково не приймають спадщину. Публічні консультації, роз'яснення через державні інформаційні портали, а також інформування громадян через органи місцевого самоврядування можуть допомогти уникнути ситуацій, коли спадкоємці через незнання своїх прав або строків втрачають можливість успадкувати майно.

8. Розробка типових процедур для судового розгляду справ про визнання спадщини відумерлою. Наявність уніфікованих процедур для таких справ допоможе забезпечити однаковий підхід у різних судах і зменшить навантаження на судову систему. Такі типові процедури можуть включати інструкції для збору та оцінки доказів, рекомендації щодо перевірки інформації про спадкодавця та можливих спадкоємців.

Відтак, визнання спадщини відумерлою є важливим правовим інститутом, який забезпечує передачу безхазяйного майна до громади. Проте зважаючи на важливість кожної справи як для територіальних громад, так і для можливих спадкоємців, перспективи вдосконалення правового регулювання доказування в таких справах залишаються актуальними.

На нашу думку, запропоновані зміни, зокрема розширення доступу до державних реєстрів, вдосконалення процедури інформування спадкоємців і полегшення процедур для органів місцевого самоврядування, сприятимуть кращому захисту суспільних інтересів і забезпечать більш прозорий процес розгляду таких справ.

Таким чином, правові механізми доказування у справах про визнання спадщини відумерлою потребують вдосконалення з урахуванням як недосконалості правового регулювання відносин, які виникають з приводу відумерлого майна та визнання спадщини відумерлою, так і сучасних реалій, спричинених введенням воєнного стану на території України. Це в свою чергу створює труднощі для учасників справи, зокрема щодо збирання доказів. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме удосконаленню законодавства у сфері спадкування, охорони спадкового майна, та захисту прав осіб, приватних та суспільних інтересів, а також забезпечить своєчасну передачу відумерлого майна у власність територіальної громади.

Підсумовуючи, доходимо таких висновків.

Першим і основним доказом є свідоцтво про смерть, яке є офіційним документом, що підтверджує факт смерті особи. Це свідоцтво слугує підставою для визнання спадкових прав та ініціює процес спадкування.

Для визнання спадщини відумерлою необхідно також надати докази, що підтверджують відсутність спадкоємців, зокрема запити до Спадкового реєстру сприятимуть отриманню інформації про потенційних спадкоємців, які могли б претендувати на спадщину.

Доказами пошуку спадкоємців слугуватимуть письмові запити до органів реєстрації, публікації в ЗМІ або оголошення в місцевих громадах про пошук спадкоємців.

Суд може також приймати показання осіб, які знають про сімейний стан спадкодавця та можливих спадкоємців, чим підтверджується інформація про те чи мав спадкодавець родичів, або що спадкоємці були невідомі.

Крім зазначених документів, доказами можуть бути й інші документи, які підтверджують правовий статус майна, що входить до складу спадщини, зокрема договори дарування або заповіти, які свідчать про волевиявлення спадкодавця; банківські документи (рахунки або активи, що входять до складу спадщини) тощо.

У судовому процесі важливо не лише зібрати докази, а й перевірити їх щодо відповідності вимозі достовірності. Суд має оцінити, наскільки надані докази відповідають критеріям, встановленим законом, і чи є вони достатніми для ухвалення рішення про визнання спадщини відумерлою.

Докази у справах про визнання спадщини відумерлою є ключовими для ухвалення судового рішення. Важливо одержати їх у порядку, встановленому законом, та з дотриманням процедури подання їх до суду, адже лише на основі належних і достовірних доказів можна підтвердити факт відсутності спадкоємців та ухвалити рішення про відумерлу спадщину.

Подання доказів у справах про визнання спадщини відумерлою має проходити відповідно до процесуальних норм, що передбачає:

подачу заяви до суду, тобто особа, яка ініціює визнання спадщини відумерлою, повинна подати заяву, у якій вказуються всі необхідні факти і докази;

документальне підтвердження – зазначення у заяві всіх документів, що додаються, та їх значення для справи;

витребування доказів – за клопотанням учасника справи про витребування доказів судом, у разі неможливості самостійно надати докази (ч. 1 ст. 84 ЦПК України), а також за власною ініціативою суду (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

Судді повинні враховувати: – чи відповідають документи вимогам законодавства; чи є свідчення обґрунтованими та логічно зв'язаними; чи є зібрані докази достатніми для ухвалення рішення.

Інші заінтересовані особи мають право подавати заперечення проти заяви про визнання спадщини відумерлою. У таких випадках важливо представити альтернативні докази, які підтверджують наявність спадкоємців або законність їхніх претензій, зокрема, такими можуть бути: свідоцтво про народження або свідоцтво про шлюб, якими підтверджуються родинні зв'язки; листування, документи, які свідчать про зв'язок між спадкодавцем і потенційними спадкоємцями тощо.

Загалом головною умовою для визнання спадщини відумерлою є доведення відсутності спадкоємців за заповітом і за законом. У цьому процесі виникає низка складнощів, наприклад:

інформація про спадкоємців міститься у спадковій справі, доступ до якої обмежений нотаріальною таємницею;

витребування доказів є обов'язком суду, проте не завжди здійснюється належним чином;

спадкоємці можуть не заявити про свої права, але фактично прийняти спадщину, що змінює юридичну картину справи [49].

Отже, у процесі визнання спадщини відумерлою роль доказів і доказування є надзвичайно важливою. Правильне збирання, подання та оцінка доказів можуть суттєво вплинути на рішення суду. З метою уникнення юридичних помилок і забезпечення правосвідомості, учасники справи повинні звертатися за правничою допомогою.

У світлі сучасних викликів і змін у суспільстві важливо враховувати як може еволюціонувати правова система у справах про визнання спадщини відумерлою. Зокрема, нові технології можуть надати нові можливості для вдосконалення судового процесу.

Варто звертати увагу на законодавчі ініціативи, які стосуються спадкового права, оскільки вони можуть вплинути на процедуру визнання спадщини відумерлою. Наприклад, ініціативи щодо спрощення процедури доказування або впровадження електронних сервісів для реєстрації спадкових прав можуть зменшити навантаження на суди та підвищити доступність правосуддя для громадян.

Окрім того, можливі зміни в законодавстві також можуть суттєво вплинути на процедуру доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. До прикладу, потребують правової визначеності положення законодавства щодо документів, які є обов'язковими для подання, або змінити строки, в межах яких спадкоємці повинні заявити свої права. Такі зміни вимагатимуть від суддів нових підходів у оцінці доказів.

Ураховуючи викладене вище, пропонуємо внести зміни до:

статті 1277 «Відумерлість спадщини» ЦК України, зокрема частину другу доповнити абзацем, де чітко визначити, які докази відсутності спадкоємців чи їхньої відмови від спадщини (наприклад, витяг із Спадкового реєстру, нотаріальні документи тощо) обов'язково подавати разом із заявою. Також, залежно від обставин, можливе скорочення чи подовження однорічного строку для подання заяви, що вплине на процедуру доказування;

статті 335 «Зміст заяви» Глави 9. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою ЦПК України в частині уточнення переліку обов'язкових документів (доказів), які заявник зобов'язаний долучити до заяви (витягу з реєстру актів цивільного стану чи інших документів, що підтверджують смерть спадкодавця та відсутність спадкоємців).

Таким чином, уточнення переліку документів (наприклад, обов'язковість подання витягу з реєстрів чи довідок від нотаріуса) допоможе

стандартизувати процедуру доказування, зменшивши суб'єктивізм у судових рішеннях. Зміна строків, у межах яких спадкоємці повинні заявити свої права (наприклад, скорочення строку прийняття спадщини з 6 місяців до 3 місяців у певних випадках або подовження однорічного строку для подання заяви про відумерлість), може вплинути на баланс інтересів між спадкоємцями та територіальними громадами.

Нові підходи до оцінки доказів суддями можуть бути закріплені через доповнення до процесуальних норм, що уточнюють достатність тих чи інших доказів у таких справах.

Важливим аспектом є розвиток інституту спадкового права в контексті глобалізації. З міжнародною практикою та стандартами можуть з'явитися нові виклики у доказуванні спадкових прав, особливо в справах з іноземним елементом, коли потрібно враховувати законодавство інших країн [26, с. 1–5; 28; 238; 240; 241].

Співпраця між юрисдикціями щодо обміну інформацією про спадкові справи може підвищити ефективність процесу доказування. Це особливо актуально у випадках, коли спадщина розташована в різних країнах або коли потенційні спадкоємці проживають за межами країни, де відкривається спадщина.

З огляду на це вивчення зарубіжного досвіду в питаннях правового регулювання та доказування у справах про визнання спадщини відумерлою може стати основою для вдосконалення вітчизняної практики. Багато країн розробили ефективні механізми збору доказів і передачі безхазяйного майна на користь суспільства, що дозволяє швидко та прозоро вирішувати такі питання.

Так, у більшості країн ЄС, наприклад Німеччині, Франції, Італії, функціонують спеціалізовані державні служби або нотаріальні органи, які відповідають за розшук спадкоємців і забезпечення збору доказів про їх відсутність. Зокрема, у Німеччині нотаріуси здійснюють пошук спадкоємців, використовуючи доступ до центральних баз даних, а також мають

повноваження надсилати запити до реєстраційних і податкових органів. У Франції нотаріуси діють як розпорядники спадщини, проводячи детальний аналіз щодо наявності або відсутності спадкоємців. У випадках відсутності спадкоємців, майно може бути передане у власність місцевих громад, причому процедури доказування та передачі належним чином унормовані та контролюються державою.

У США та Канаді справи про відумерлу спадщину розглядаються в рамках так званих судів із спадкових питань. Процедура розгляду справи передбачає активне залучення спеціалізованих агентів, які займаються пошуком спадкоємців через приватні або державні реєстри. У разі відсутності спадкоємців, майно може бути передане на користь штату (у США) або провінції (у Канаді), що передбачено у відповідних законодавствах.

Особливістю системи США є залучення приватних агентів для розшуку спадкоємців, що вважається доцільним, якщо вартість спадщини значна. Такі агенти отримують винагороду за успішний розшук спадкоємців, що стимулює ретельний пошук.

Питанням спадщини, яка не має спадкоємців, в Англії та Уельсі (за винятком герцогств Корнуолл та Ланкастер) займається Державний юридичний відділ *bona vacantia* Міністерства юстиції. Це управління не лише забезпечує збір доказів, але й публікує інформацію про відумерлу спадщину на своєму офіційному сайті для інформування можливих спадкоємців. Якщо протягом певного періоду жоден спадкоємець не заявить права на спадщину, вона переходить до Королівства Співдружності, яка представляє інтереси держави.

Такий досвід є важливим для вивчення та адаптації у правове поле України. Наприклад, створення єдиного реєстру відумерлого майна та публічних оголошень про відкриття спадщини могло б значно полегшити процес доказування та забезпечити прозорість у питаннях відумерлої спадщини.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що оптимізація процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою може мати значний вплив на збереження спадкового майна і передачу його до суспільних фондів або громад.

Для України корисним було б впровадження таких елементів:

- створення спеціалізованих органів або підрозділів при місцевих органах влади або у нотаріаті, які б займалися питанням відумерлої спадщини;
- упровадження автоматизованих систем для обміну інформацією між судами та реєстрами щодо пошуку спадкоємців і підтвердження прав на майно;
- організація публічних оголошень про відкриття спадщини у випадках відсутності спадкоємців, що значно підвищить прозорість процесу та забезпечить належне інформування осіб.

Зміни в правовому регулюванні у цій сфері можуть сприяти створенню єдиної національної системи обліку відумерлого майна та його ефективного адміністрування. Впровадження сучасних технологій та практик з різних юрисдикцій дозволить підвищити ефективність судового розгляду таких справ, зменшити корупційні ризики та забезпечити справедливий перехід спадщини на користь держави або громади.

Процес доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є важливим механізмом, що забезпечує баланс між захистом інтересів суспільства і потенційних спадкоємців. Запропоновані вдосконалення, зокрема створення державних реєстрів, забезпечення електронної взаємодії з іншими органами та використання кращих практик інших країн, допоможуть оптимізувати цей процес в Україні. Це забезпечить більш прозоре управління відумерлою спадщиною, зберігання цінних активів для громад і розвиток правової системи, орієнтованої на захист суспільних інтересів.

Докази і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є складним, але надзвичайно важливим процесом, який вимагає чіткої правової регламентації. Адекватна оцінка доказів, урахування новітніх

концепцій розвитку законодавства і міжнародного досвіду можуть суттєво вплинути на удосконалення процесуальної форми розгляду таких справ. Важливим залишається забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників справи, а також доступу до правосуддя.

Успішний розгляд справ про визнання спадщини відумерлою вимагає уважного підходу до збору і представлення доказів, а саме ретельного вивчення документації, пов'язаної зі справою (свідчення про смерть, документи, що підтверджують відсутність спадкоємців тощо). Кожен документ має бути оцінений на предмет достовірності та юридичної сили.

У випадках, коли справа містить складні питання, пов'язані з оцінкою спадщини або родинними зв'язками, доцільно залучати експертів. Це можуть бути особи, які володіють спеціальними знаннями у сфері оцінки нерухомості або іншого виду майна, визнані у галузі права, якщо спірні правовідносини характеризуються іноземним елементом.

Забезпечення доказової бази має відбуватися ще до подання заяви до суду. з цією метою здійснюють пошук можливих спадкоємців через державні реєстри задля отримання письмових підтверджень їхньої відмови від спадщини.

Підтримання відкритого діалогу з судовими органами під час ведення справи допоможе в отриманні додаткових роз'яснень щодо вимог до доказів і процедури, а також уникнути непорозумінь.

Не менш важливою є етична складова у веденні справ про визнання спадщини відумерлою, що передбачає дотримання принципів чесності та прозорості не лише щодо своїх клієнтів, але й щодо суду та інших учасників процесу. Йдеться, зокрема, про чесність у представленні доказів (недопустимими є маніпуляції з інформацією); повагу до прав спадкоємців, навіть якщо вони не заявили свої права, потрібно дотримуватися принципів справедливості.

Отже, як бачимо, справа про визнання спадщини відумерлою є складною юридичною процедурою, що вимагає комплексного підходу до збору і аналізу

доказів. Розуміння нюансів законодавства, дотримання етичних стандартів і готовність до співпраці з експертами та судовими органами можуть суттєво підвищити шанси на успішний результат. З розвитком цифрових технологій важливо також враховувати питання, пов'язані з цифровими активами, такими як криптовалюти та онлайн-акаунти. Правова система повинна бути готовою до нових викликів, що виникають у зв'язку з управлінням і спадкуванням цих активів.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що питання доказів і доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є критично важливими для ефективного функціонування правової системи. Якісна підготовка, належне оцінювання доказів і дотримання етичних стандартів забезпечують справедливість у цих справах. У майбутньому важливо враховувати інновації та зміни в суспільстві, щоб правова система могла адекватно реагувати на нові виклики.

Процес ефективного доказування у справах про визнання спадщини відумерлою має важливе значення для соціально-економічного розвитку місцевих громад і держави загалом. Зважаючи на потенційно значні обсяги майна, яке може бути визнане відумерлим, належне правове регулювання і прозорий судовий процес щодо його передачі здатні забезпечити значні економічні та соціальні переваги для суспільства.

1. Ресурс для розвитку інфраструктури та соціальних проєктів. Бюджет місцевих громад часто залежить від доходів, які вони можуть отримувати від майна. Відумерла спадщина може бути використана для створення об'єктів соціальної інфраструктури, таких як школи, лікарні, спортивні комплекси, житлові будинки для малозабезпечених тощо. Наприклад, у деяких країнах Європи відумерлі активи часто стають основою для розвитку громадських парків чи культурних центрів.

2. Зменшення соціального тиску через запобігання безгосподарному майну. Визнання спадщини відумерлою та її передача громаді допомагає уникати ситуацій, коли нерухомість перебуває в занедбаному стані.

Безгосподарне майно, яке залишається без належного догляду, може стати джерелом соціальних та екологічних проблем. Включення такого майна у власність громади дозволяє забезпечити його подальше використання або ремонт.

3. Залучення приватних інвестицій та підвищення економічної привабливості регіонів. Відумерле майно може бути надано у користування підприємствам, що згодні інвестувати у відновлення та розвиток. Таким чином, громада може отримувати дохід у вигляді оренди чи податків, а інвестори мають можливість розширити свій бізнес або створити нові робочі місця.

4. Підвищення рівня правової культури та довіри до судової системи. Прозорий і справедливий процес визнання спадщини відумерлою сприяє зростанню довіри до судової системи з боку громадян. Упевненість у тому, що майно буде справедливо передано у власність громади та не стане предметом зловживань, підвищує рівень правової культури в суспільстві та зміцнює довіру до влади.

5. Забезпечення правової визначеності для потенційних спадкоємців. Установлення чіткої процедури доказування у таких справах забезпечує правову визначеність для осіб, які могли б претендувати на спадщину. Чіткі строки та вимоги до доказів дозволяють спадкоємцям, які можливо не знали про свою спадкову частку, захистити свої інтереси. Це запобігає конфліктам у майбутньому та зменшує кількість судових спорів.

Процес доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є важливою частиною правового регулювання, що має значний вплив на функціонування місцевих громад та ефективність судової системи. Оптимізація правових механізмів у цій сфері є актуальним завданням, оскільки вона дозволить значно підвищити прозорість і справедливість судових рішень у справах про відумерлу спадщину.

З урахуванням наведеного вище можна запропонувати такі рекомендації:

1. Розширення доступу до державних реєстрів для судів і органів місцевого самоврядування дозволить швидше встановлювати інформацію про майно, спадкодавця та потенційних спадкоємців.

2. Підвищення рівня цифровізації судових процедур, як то створення цифрової платформи для розгляду справ про визнання спадщини відумерлою сприятиме автоматизації подачі документів і доступу до реєстрів, значно скоротить час розгляду та знизить корупційні ризики.

3. Удосконалення процедури повідомлення потенційних спадкоємців, наприклад, шляхом створення державного порталу для оголошення про спадщину, дозволить можливим спадкоємцям оперативно отримувати інформацію та своєчасно подавати свої заяви.

4. Сприяння громадській інформованості про права та обов'язки у спадкових справах, зокрема проведення інформаційних кампаній серед громадян, сприятиме обізнаності про процедури спадкування та своєчасному реагуванню на відкриття спадщини.

Упровадження цих заходів дозволить забезпечити ефективну реалізацію права територіальної громади на відумерле майно, сприятиме економічному розвитку регіонів і підвищить рівень правової культури серед населення України.

Незважаючи на прогрес, правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою стикається з низкою проблем. По-перше, недостатня обізнаність громадян і місцевих органів влади про процедуру призводить до того, що значна частина відумерлого майна залишається неоформленою. По-друге, складність ідентифікації спадкоємців, особливо у випадках еміграції чи втрати документів, ускладнює судовий розгляд. По-третє, виникають спори між територіальними громадами щодо юрисдикції над майном, якщо воно розташоване в кількох регіонах.

Перспективи вдосконалення лежать у площині цифровізації та гармонізації з європейським правом. Упровадження електронних реєстрів спадкових справ і майна могло б спростити процес ідентифікації відумерлої

спадщини. Крім того, адаптація українського законодавства до стандартів ЄС, зокрема в частині захисту прав власності, може сприяти більш прозорому й справедливому судовому розгляду.

Ураховуючи актуальність питання правового регулювання відумерлої спадщини для України, розвиток законодавства в цій сфері є необхідним кроком. Ефективне регулювання процедури визнання спадщини відумерлою сприятиме прозорості процесу, зменшенню судових спорів і забезпеченню ефективного використання спадкового майна на користь територіальних громад. Основні напрями розвитку законодавства можуть охоплювати такі аспекти:

1. Удосконалення механізмів підтвердження відсутності спадкоємців. У законодавстві варто передбачити детальні процедури щодо підтвердження відсутності спадкоємців, включаючи встановлені строки та чіткі критерії для визначення, коли спадщина може бути визнана відумерлою, що сприятиме зменшенню можливості спірних ситуацій та сприятиме швидшому вирішенню таких справ. Удосконалення механізмів підтвердження відсутності спадкоємців у справах про визнання спадщини відумерлою дійсно може суттєво підвищити ефективність судового розгляду та зменшити кількість спірних ситуацій. Реалізація цієї ідеї у законодавстві України можлива шляхом внесення наступних змін до ЦК України та ЦПК України.

Доповнити частину другу статті 1277 «Відумерлість спадщини» ЦК України положенням, яке зобов'язує нотаріуса або територіальну громаду протягом певного строку (наприклад, 3-х місяців з моменту спливу 6-місячного строку для прийняття спадщини за статтею 1270 ЦК України) провести попередню перевірку наявності спадкоємців шляхом подання запитів до: Спадкового реєстру для перевірки факту прийняття чи відмови від спадщини; Державного реєстру актів цивільного стану громадян для встановлення родинних зв'язків спадкодавця.

Оприлюднення інформації про відкриття спадщини в офіційних джерелах (наприклад, на сайті місцевої ради) протягом 30 днів з можливістю

для потенційних спадкоємців заявити свої права. Якщо за результатами перевірки спадкоємці не виявлені, нотаріус видає довідку про відсутність спадкоємців, яка стає підставою для звернення до суду.

Також пропонуємо статтю 1277 ЦК України доповнити новою частиною такого змісту: «Підтвердження відсутності спадкоємців здійснюється нотаріусом або уповноваженим органом місцевого самоврядування шляхом перевірки відомостей у Спадковому реєстрі, Єдиному реєстрі актів цивільного стану та оприлюднення інформації про відкриття спадщини протягом 30 днів. У разі відсутності заяв від спадкоємців протягом 3-х місяців після закінчення строку для прийняття спадщини нотаріус видає довідку про відсутність спадкоємців, яка є підставою для звернення до суду з вимогою про визнання спадщини відумерлою.».

У статті 335 «Зміст заяви» Глави 9. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою ЦПК України деталізувати перелік документів: 1) до змісту заяви додати обов'язок заявника (наприклад, територіальної громади) надати: довідку від нотаріуса про відсутність спадкоємців, складену за результатами перевірки; витяг із Спадкового реєстру, що підтверджує відсутність заяв про прийняття спадщини; докази оприлюднення інформації про спадщину (наприклад, копію оголошення на офіційному сайті місцевої ради); документи, що підтверджують смерть спадкодавця та склад спадкового майна. Це, своєю чергою, зменшить ризик пропуску потенційних спадкоємців і зробить процес більш прозорим.

У статті 337 «Розгляд справи» Глави 9. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою ЦПК України передбачити такі процедурні механізми: – уточнити, що суддя під час розгляду справи: перевіряє виконання нотаріусом або заявником передбаченої законом процедури пошуку спадкоємців; має право витребувати додаткові документи (наприклад, довідки з міграційної служби чи інших реєстрів), якщо є сумніви щодо повноти перевірки; зобов'язаний відкласти розгляд справи на строк до 2-х місяців,

якщо з'являються нові відомості про можливих спадкоємців, з повідомленням таких осіб про судовий процес.

Своєю чергою, чітко визначені процедури усунуть неоднозначність у тлумаченні відсутності спадкоємців, що часто призводить до оскарження рішень. Стандартизація документів і строків дозволить судам швидше встановлювати факти, необхідні для визнання спадщини відумерлою. Попередня перевірка та оприлюднення інформації дадуть змогу спадкоємцям заявити свої права до передачі майна територіальній громаді.

На наше переконання, запропоновані зміни зроблять процес більш структурованим і передбачуваним, що відповідатиме меті удосконалення механізмів підтвердження відсутності спадкоємців.

2. Визначення чітких повноважень органів місцевого самоврядування. Законодавчо закріплені повноваження громад дозволять місцевій владі здійснювати ефективний контроль за відумерлим майном, брати участь у розшуку можливих спадкоємців і керувати переданим майном для суспільних потреб. Внесення змін до ЦК України, ЦПК України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» допоможе уникнути конфліктів між місцевими органами і державними структурами щодо розподілу повноважень. З цією метою запропоновано статтю 1277 «Відумерлість спадщини» ЦК України доповнити новою частиною, яка чітко визначатиме роль органів місцевого самоврядування у процесі визнання спадщини відумерлою та управління майном, такого змісту: «Орган місцевого самоврядування за місцем розташування спадкового майна має право: – ініціювати перевірку відсутності спадкоємців шляхом звернення до нотаріуса або самостійного збору відомостей із відповідних реєстрів; – звертатися до суду з заявою про визнання спадщини відумерлою; – приймати відумерле майно у власність і використовувати його для суспільних потреб громади відповідно до закону.».

Доповнити цю статтю нормою, яка б уточнювала, що органи місцевого самоврядування діють як єдині уповноважені суб'єкти у таких справах,

виключаючи дублювання функцій із державними органами (наприклад, органами опіки чи податковою службою), якщо майно не має стратегічного значення для держави.

Внести зміни до статті 335 «Зміст заяви» Глави 9. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою ЦПК України в частині уточнення ролі громад у процесі, зокрема, вказавши, що орган місцевого самоврядування є основним заявником у справах про визнання спадщини відумерлою, якщо нотаріус або інші особи не звернулися до суду.

Доцільним вбачається доповнення цієї статті пунктом такого змісту: «Заява подається органом місцевого самоврядування за місцем розташування спадкового майна, якщо протягом 3-х місяців після спливу строку для прийняття спадщини нотаріус не виявив спадкоємців.», що дасть громадам чітке процесуальне право брати участь у розшуку спадкоємців і контролювати процес.

Статтю 27 «Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку» Глави 2. Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» доповнити положенням такого змісту: «Органи місцевого самоврядування забезпечують виявлення відумерлої спадщини на території громади шляхом моніторингу, співпраці з нотаріусами та оприлюднення інформації про спадщину, беруть участь у судовому процесі щодо її визнання відповідно до Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України, а також приймають відумерле майно у власність і використовують його для забезпечення потреб територіальної громади, зокрема для соціального житла, розвитку інфраструктури чи інших суспільних цілей, на підставі рішення органу місцевого самоврядування.».

Доцільним вбачається доповнення переліку повноважень органів місцевого самоврядування щодо: – проведення розшуку можливих спадкоємців відумерлої спадщини (наприклад, через оприлюднення

інформації, звернення до реєстрів); – управління відумерлим майном, що перейшло у власність територіальної громади, із визначенням порядку його використання (житло для соціально вразливих груп, об’єкти інфраструктури тощо); – контролю за збереженням такого майна до моменту його передачі у власність територіальної громади (наприклад, інвентаризація, тимчасове управління).

Таким чином, органи місцевого самоврядування отримують чіткі інструменти для виявлення, збереження та управління відумерлим майном, що зменшить ризик його втрати чи розкрадання. Закріплення обов’язку громад проводити попередній розшук (оприлюднення оголошень, перевірка реєстрів) захистить права потенційних спадкоємців і зменшить кількість судових спорів. Можливість громад використовувати майно для соціальних чи інфраструктурних цілей сприятиме розвитку місцевих територій. Чіткий розподіл повноважень між місцевими органами та державними структурами (наприклад, виключення втручання держави, якщо майно не є стратегічним) усуне суперечки щодо юрисдикції.

Наприклад, громада дізнається про смерть особи без спадкоємців. Протягом 3-х місяців після спливу строку для прийняття спадщини (6 місяців за ст. 1270 ЦК України) місцева рада публікує оголошення, звертається до нотаріуса та перевіряє реєстри. Якщо спадкоємці не виявлені, рада подає заяву до суду, а після визнання спадщини відумерлою приймає майно у власність територіальної громади, наприклад, для створення дитячого садка чи житла для переселенців.

3. Інтеграція цифрових інструментів у процес доказування. Удосконалення доступу до державних реєстрів та автоматизація процесу доказування можуть бути реалізовані через створення національної електронної платформи для спадкових справ. Це дозволить судам, нотаріусам та органам місцевого самоврядування оперативно взаємодіяти й отримувати актуальні дані, що сприятиме швидшому вирішенню справ про визнання спадщини відумерлою.

4. Стимулювання прозорості та громадського контролю. Одним із важливих заходів є публічне інформування громадян про відкриття відумерлої спадщини. Наприклад, створення спеціального розділу на державних порталах, де буде розміщуватися інформація про майно, яке визнане відумерлим. Це дозволить можливим спадкоємцям або зацікавленим особам своєчасно дізнаватися про спадщину і вживати необхідних заходів.

5. Закріплення механізмів використання відумерлого майна на користь громади. Законодавство може передбачити спеціальні норми щодо цільового використання відумерлого майна, яке переходить до громади, зокрема, його використання для реалізації соціальних проєктів, розвитку місцевої інфраструктури або створення житла для незахищених категорій населення.

6. Забезпечення належного правового захисту майнових прав осіб, які можуть претендувати на спадщину. Важливо, щоб у законодавстві було чітко визначено, як і в яких випадках спадкоємці можуть оскаржити рішення про визнання спадщини відумерлою. Це забезпечить баланс між інтересами громади та правами потенційних спадкоємців, зменшить кількість спорів і підвищить довіру до правової системи.

Отже, доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є складним і багатогранним процесом, який вимагає чіткої нормативної бази, ефективних процедур та відповідальності всіх учасників справи. Впровадження сучасних інструментів, зокрема цифрових технологій, детальне визначення повноважень судів, нотаріусів та органів місцевого самоврядування, а також створення відкритої платформи для інформування громадян про такі справи є ключовими кроками для покращення правового регулювання у цій сфері.

Досвід інших країн показує, що належне правове регулювання спадкових питань може стати важливим чинником соціально-економічного розвитку та забезпечення правової визначеності. Для України розвиток законодавства у сфері доказування у справах про визнання спадщини

відумерлою не лише підвищить ефективність правової системи, але й сприятиме розвитку місцевих громад і захисту інтересів суспільства загалом.

Закріплення чітких норм, які регулюють процес доказування, розширення повноважень органів місцевого самоврядування та створення зручних цифрових рішень дозволить забезпечити прозорість і справедливість у вирішенні таких справ, що допоможе зменшити кількість спорів між потенційними спадкоємцями та місцевими громадами, сприяючи стабільності й розвитку правової системи України.

Зміни та вдосконалення у процесі доказування у справах про визнання спадщини відумерлою мають глибоке значення не лише для суспільства, а й для захисту прав людини та зміцнення принципів правової держави. Надання кожному можливості реалізувати свої спадкові права та водночас гарантія прозорості передачі майна у випадках відсутності спадкоємців є важливим компонентом, що сприяє зростанню довіри до правової системи та державних інституцій.

На нашу думку, кожен громадянин повинен мати можливість реалізувати своє право на спадщину, якщо він є законним спадкоємцем. З огляду на це важливим аспектом є забезпечення інформаційної доступності та можливості вчасно дізнатися про відкриття спадщини. Удосконалення процедури повідомлення можливих спадкоємців, а також використання сучасних цифрових рішень для публічного інформування про відумерлу спадщину сприяють захисту цього права.

Важливим вбачається забезпечення справедливого та ефективного судового розгляду через удосконалення правового механізму доказування у справах про відумерлу спадщину, що дозволить зменшити кількість спорів і забезпечить справедливий розгляд кожної справи. Це особливо важливо у випадках, коли йдеться про майно значної вартості або майно, яке має культурне чи історичне значення для громади. Своєю чергою, прозорість процесу забезпечує довіру до органів судової влади, а також сприяє зміцненню правових засад у суспільстві.

Варто зазначити, що недосконалість законодавства та процесу доказування може стати підґрунтям для зловживань у питаннях визнання спадщини відумерлою. Тому доцільним є впровадження чітких критеріїв для доказування відсутності спадкоємців і передбачення процедур оскарження, що дозволить запобігати випадкам неправомірної передачі майна, захистить інтереси громад і держави та забезпечить правову визначеність.

Відтак, місцеві громади, отримуючи можливість користуватися відумерлим майном, спрямовують його на реалізацію соціально важливих проєктів, що підвищує їх економічний потенціал і дозволяє громадам фінансувати розвиток інфраструктури, освітніх, культурних та медичних установ, а також підтримувати незахищені верстви населення, забезпечуючи таким чином сталість розвитку й захист прав громадян на місцевому рівні.

Попри необхідність удосконалення процедури доказування у справах про відумерлу спадщину, наявна низка викликів і ризиків, які можуть виникнути на шляху до реалізації цих реформ, а саме:

1. Ініціативи з цифровізації судових процедур, створення єдиних реєстрів чи автоматизація обміну інформацією між державними установами можуть викликати супротив з боку бюрократичних структур, що не завжди готові до швидких змін. Бюрократичні бар'єри можуть уповільнити процес упровадження нововведень і створити додаткові труднощі для розвитку прозорого та ефективного процесу доказування.

2. Упровадження цифрових інструментів, створення Державного реєстру відумерлого майна та інших інновацій потребує значних фінансових і матеріальних ресурсів. У разі недостатнього фінансування такі проєкти можуть залишитися незавершеними, що унеможливить досягнення очікуваних результатів.

3. Законодавча база щодо спадщини потребує не лише внесення змін, але й комплексного оновлення з урахуванням сучасних викликів. Затягування з прийняттям необхідних законів і внесенням змін до них може створити ситуацію правової невизначеності та погіршити захист прав громадян.

4. Недосконалість системи контролю та слабка правозастосовна практика можуть призвести до корупційних зловживань у питаннях управління відумерлим майном. Це підкреслює важливість забезпечення ефективного контролю, прозорості та підзвітності усіх процесів, пов'язаних з відумерлою спадщиною.

Оптимізація та вдосконалення процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою є важливим кроком на шляху до побудови сучасної правової держави, що дбає про права своїх громадян, прозорість судових процесів і розвиток місцевих громад. Виконання запропонованих заходів й урахування ризиків сприятиме формуванню дієвої правової системи, яка відповідає сучасним викликам і потребам суспільства.

Упровадження чітких, прозорих і справедливих механізмів щодо визнання спадщини відумерлою дозволить не лише знизити кількість конфліктних ситуацій, але й забезпечить справедливий розподіл суспільних ресурсів, спрямованих на розвиток громад і покращення життя громадян. Удосконалення законодавства у цій сфері має важливе значення для забезпечення належного рівня правової культури, підвищення ефективності судової системи та зміцнення довіри до державних інституцій.

Підводячи підсумки, доходимо висновку, що у справах про визнання спадщини відумерлою використовуються різні види доказів, зокрема:

1. Письмові докази – документи, що підтверджують особу спадкодавця, його сімейний стан, місце проживання, приналежність майна, а також відсутність спадкоємців або їхнє небажання прийняти спадщину.

2. Показання свідків – сусідів, родичів або інших осіб, які можуть підтвердити факт неприйняття спадщини або відсутність родичів у спадкодавця. Показання свідків, які можуть підтвердити факт довготривалої відсутності контактів зі спадкодавцем, також можуть бути корисними.

3. Висновки експертів та акти обстеження житла – використовуються для оцінки та визначення приналежності майна покійного. Акти обстеження житла або майна спадкодавця, складені представниками органів місцевого

самоврядування, можуть підтвердити, що ніхто не проживав або не претендував на майно після смерті особи.

4. Офіційні запити та відповіді на них – витребувані судом довідки з реєстрів про відсутність спадкоємців, інформація з банків про відсутність зняття коштів зі спадкових рахунків після смерті спадкодавця. Такі дані можуть слугувати додатковим доказом неприйняття спадщини.

Для визнання спадщини відумерлою необхідно, щоб докази були належними, допустимими та достатніми для встановлення обставин справи. Всі надані документи мають бути належним чином оформленими і відповідати вимогам законодавства. Відсутність важливих доказів або наявність сумнівів щодо автентичності документів може бути підставою для відмови у визнанні спадщини відумерлою.

Відтак, доказування у справах про визнання спадщини відумерлою має низку особливостей, зокрема:

суд повинен бути впевнений у тому, що спадкодавець дійсно помер, а не просто зник;

суд оцінює всі наявні докази в сукупності, а не кожен окремо;

у таких справах часто використовуються непрямі докази, які дозволяють зробити висновок про смерть спадкодавця;

чим більше часу минуло з моменту зникнення спадкодавця, тим більше шансів на те, що суд визнає спадщину відумерлою.

Висновки до розділу 2

Дослідженням окремих процесуальних аспектів, що пов'язані з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою, нами встановлено наступне.

1. Під відумерлою спадщиною запропоновано розуміти той випадок, в якому спадщина визнана відумерлою на підставі встановлення судом

існування (чи не існування) кількох юридичних фактів (окрім, самого факту смерті спадкодавця, такими фактами можуть бути: відсутність спадкоємців за заповітом та законом, усунення спадкоємців від спадщини тощо) та виконання відповідним органом місцевого самоврядування необхідних процедурних (процесуальних) дій, спрямованих на набуття територіальною громадою прав та обов'язків померлої особи. Встановлено, що розгляд справ про визнання спадщини відумерлою здійснюється в порядку окремого провадження з обов'язковою участю сторін по справі та залученням територіальних органів місцевого самоврядування.

2. Охарактеризовано основних (обов'язкових) учасників справи про визнання спадщини відумерлою та окреслено їхні права, до яких віднесено: – заявника – особи, яка ініціює судовий процес, як правило, це потенційний спадкоємець або орган місцевого самоврядування; – суд – державний орган, який є центральним учасником процесу визнання спадщини відумерлою і розглядає справу в установленому законом порядку та ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою або відмову у задоволенні позову; – потенційних спадкоємців, тобто осіб, які можуть претендувати на спадщину, навіть якщо вони не ініціювали позов; – третіх осіб – свідків, експертів, представників громадських організацій тощо; – інших зацікавлених осіб – осіб, на права і обов'язки яких може вплинути рішення у справі (співвласники спадкового майна, відказоодержувачі, сервітуарії, кредитори та боржники спадкодавця, особи, які претендують на речі, що знаходилися у спадкодавця на праві користування, володіння тощо). Звернуто увагу, що нотаріуси не є заінтересованими особами та не повинні залучатися до участі у справі.

Акцентовано, що при розгляді судом справ про визнання спадщини відумерлою обов'язковою є участь заявника та повідомлення всіх заінтересованих осіб, а також залучення до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

Заявником по даній категорії справ виступає орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. У разі визнання спадщини відумерлою вона переходить у користування до територіальної громади (органу місцевого самоврядування), яка має право на повне розпорядження спадковим майном (передання в користування, продаж, оренда тощо).

3. Доведено, що докази у справах про визнання спадщини відумерлою є ключовими для ухвалення судового рішення. Подання доказів у справах про визнання спадщини відумерлою має проходити відповідно до процесуальних норм, що передбачає: – подачу заяви до суду, тобто особа, яка ініціює визнання спадщини відумерлою, повинна подати заяву, у якій вказуються всі необхідні факти і докази; – документальне підтвердження – зазначення у заяві всіх документів, що додаються, та їх значення для справи; – судові засідання, під час слухання справи суд оцінює представлені докази, а також може заслухати свідків.

У процесі визнання спадщини відумерлою до суду надаються докази, які підтверджують наступні основні обставини: – факт смерті спадкодавця; – відсутність спадкоємців за законом та заповітом; факт неприйняття спадщини; – підтвердження приналежності майна до спадщини.

Наведено перелік доказів, які можуть бути використані у справах про визнання спадщини відумерлою, до найпоширеніших відносяться: – свідоцтво про народження спадкодавця; – паспорт спадкодавця; – документи, що підтверджують місце проживання спадкодавця; – медичні довідки, що свідчать про стан здоров'я спадкодавця перед зникненням; – свідчення очевидців, які бачили спадкодавця востаннє; – листування, фотографії, інші матеріали, що підтверджують зв'язки спадкодавця з іншими особами; – результати оперативно-розшукових заходів; – висновки експертів (наприклад, медичних, генетичних).

4. Охарактеризовано види доказів, що використовуються у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – письмові докази – документи, що підтверджують особу спадкодавця, його сімейний стан, місце проживання,

приналежність майна, а також відсутність спадкоємців або їхнє небажання прийняти спадщину; – показання свідків – сусідів, родичів або інших осіб, які можуть підтвердити факт неприйняття спадщини або відсутність родичів у спадкодавця; – висновки експертів та акти обстеження житла – використовуються для оцінки та визначення приналежності майна покійного; – офіційні запити та відповіді на них – витребувані судом довідки з реєстрів про відсутність спадкоємців, інформація з банків про відсутність зняття коштів зі спадкових рахунків після смерті спадкодавця;

Зроблено висновок, для визнання спадщини відумерлою необхідно, щоб докази були належними, допустимими та достатніми для встановлення обставин справи. Всі надані документи мають бути належним чином оформленими і відповідати вимогам законодавства. Відсутність важливих доказів або наявність сумнівів щодо автентичності документів може бути підставою для відмови у визнанні спадщини відумерлою.

5. До предмета доказування у справі про визнання спадщини відумерлою віднесено обставини, які стосуються наявності спадкового майна, часу відкриття спадщини, відсутності спадкоємців, а також обставини щодо прийняття спадщини або відмови від її прийняття. Окреслено особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – суд повинен бути впевнений у тому, що спадкодавець дійсно помер, а не просто зник; – суд оцінює всі наявні докази в сукупності, а не кожен окремо; – у таких справах часто використовуються непрямі докази, які дозволяють зробити висновок про смерть спадкодавця; – чим більше часу минуло з моменту зникнення спадкодавця, тим більше шансів на те, що суд визнає спадщину відумерлою.

Акцентовано, що оцінка доказів проводиться не лише за їх змістом, але і за джерелом, способом одержання, повнотою і логічною узгодженістю. При цьому суд аналізує: – достовірність наданих документів, перевіряє їхню відповідність законодавчим вимогам; – систематичність і взаємозв'язок доказів – наскільки вони доповнюють один одного та не суперечать

встановленим фактам; – ймовірність фактів, що впливають з доказів – зокрема, чи можна на підставі доказів зробити висновок про відсутність інших спадкоємців або їх небажання вступати у спадщину.

6. Визначено проблеми, з якими суди стикаються в процесі доказування: – недостатність доказів; – суперечності в документах; – поява спадкоємців на пізнішому етапі.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою: 1. Запровадження електронної взаємодії між судами, органами державної влади та державними реєстрами дозволить суттєво знизити час, необхідний на збір доказів. 2. Запровадження єдиного державного реєстру спадкоємців, які відмовилися від спадщини, забезпечить швидкий доступ до інформації про випадки відмови від спадщини і сприятиме запобіганню ситуацій, коли спадкоємці, які відмовилися, можуть згодом претендувати на майно. 3. Удосконалення процедури повідомлення можливих спадкоємців про відкриття спадщини. 4. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у зборі доказів. 5. Спрощення процедури залучення та оцінки показань свідків у справах про визнання спадщини відумерлою. 6. Удосконалення судової практики щодо використання презумпцій у справах про спадщину. 7. Введення публічних консультацій та роз'яснень для громадян з метою обізнаності з юридичними аспектами спадкування. 8. Розробка типових процедур для судового розгляду справ про визнання спадщини відумерлою забезпечить однаковий підхід у різних судах і зменшить навантаження на судову систему.

Акцентовано, що подання доказів у справах про визнання спадщини відумерлою має проходити відповідно до процесуальних норм, що передбачає: подачу заяви до суду; документальне підтвердження; судові засідання, під час слухання справи суд оцінює представлені докази, а також може заслухати свідків.

7. Вивченням досвіду окремих країн (Німеччина, Франція, Італія, США, Канада, Велика Британія) у питаннях правового регулювання та доказування

у справах про визнання спадщини відумерлою, доведено, що оптимізація процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою може мати значний вплив на збереження спадкового майна і передачу його до суспільних фондів або громад. Для України корисним вбачається: – створення спеціалізованих органів або підрозділів при місцевих органах влади або у нотаріальних структурах, які б займалися питанням відумерлої спадщини; – упровадження автоматизованих систем для обміну інформацією між судами та реєстрами щодо пошуку спадкоємців і підтвердження прав на майно; – організація публічних оголошень про відкриття спадщини у випадках відсутності спадкоємців, що значно підвищить прозорість процесу та забезпечить належне інформування громадян.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

3.1. Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою

Спадкування є одним із ключових правових інститутів цивільного права, що забезпечує перехід прав і обов'язків померлої особи до спадкоємців. Питання визнання спадщини відумерлою є важливим аспектом спадкового права, яке має як теоретичне, так і практичне значення. У сучасному правовому полі наявні ситуації, коли після смерті спадкодавця немає осіб, які мають право на спадкування, або коли спадкоємці відмовляються від прийняття спадщини. У сучасних умовах зростання мобільності населення й збільшення кількості спорів, що виникають зі спадкових правовідносин, проблема визнання спадщини відумерлою стає все більш актуальною. Відтак, у разі відсутності спадкоємців або їх небажання прийняти спадщину, майно може переходити до держави або територіальної громади, що вимагає чіткого правового регулювання та судового контролю. Дослідження цієї теми дозволяє виявити прогалини у законодавстві та запропонувати шляхи їх усунення. Враховуючи важливість ефективного управління таким майном, особливо в контексті інтересів територіальних громад, питання відкриття провадження у таких справах є актуальним і потребує глибокого дослідження.

Метою цього підрозділу є аналіз процесуального порядку відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявлення основних проблем, з якими стикаються суд та учасники судового процесу, а також аналіз судової практики задля вироблення концептів вдосконалення правового регулювання відповідних правовідносин.

Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є ключовим етапом у реалізації цього правового інституту. Цей процес вимагає дотримання процесуальних норм, а також урахування численних факторів, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Повторимось, що визнання спадщини відумерлою є юридичним фактом, який виникає у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття. Згідно з чинним законодавством, у таких випадках майно померлого переходить у власність територіальної громади або держави. Це означає, що територіальна громада отримує право розпоряджатися цим майном відповідно до чинного законодавства. Інститут визнання спадщини відумерлою має важливе значення для забезпечення стабільності майнових відносин, оскільки він дозволяє уникнути ситуацій, коли майно залишається без власника. Крім того, визнання спадщини відумерлою сприяє забезпеченню публічних інтересів, оскільки дозволяє використовувати майно для суспільних потреб.

Як нами вже наголошувалося, відповідно до чинного законодавства України спадщина вважається відумерлою, якщо після смерті спадкодавця немає спадкоємців за законом або за заповітом, або всі спадкоємці відмовилися від прийняття спадщини; якщо протягом одного року з моменту відкриття спадщини ніхто з спадкоємців не прийняв її, орган місцевого самоврядування може звернутися до суду з заявою про визнання спадщини відумерлою.

Відкриття провадження у справі – стадія цивільного процесу, на якій суд вирішує питання про відкриття провадження по конкретній цивільній справі в суді першої інстанції, перевіряє наявність у особи, яка звернулася до суду, права на звернення до суду і дотримання встановленого порядку реалізації даного права. Процесуальна діяльність по відкриттю провадження у справі в суді першої інстанції має велике значення для забезпечення права на судовий захист і реалізації всього комплексу завдань і мети цивільного судочинства.

Саме тут вирішується питання про наявність умов, з якими закон пов'язує саму можливість виникнення провадження в суді загальної юрисдикції щодо розгляду та вирішення по суті конкретної цивільної справи. Наявність таких умов для звернення заінтересованої особи за судовим захистом і дотримання нею встановленого законом порядку звернення ставить в обов'язок судді відкрити провадження у цивільній справі шляхом постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. Лише після цього, за загальним правилом, і стають можливими виникнення і зміна по справі всієї сукупності цивільних процесуальних правовідносин. Отже, без відкриття провадження у цивільній справі в суді першої інстанції неможливий судовий захист порушених або оспорюваних прав, свобод і охоронюваних законом інтересів громадян та організацій [191].

Своєю чергою, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою регулюється ЦПК України, зокрема ст. ст. 294–297, які стосуються окремого провадження. Згідно зі ст. 1277 ЦК України, підставою для такого провадження є відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття протягом шестимісячного строку, який починається з часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК України). Саме ці обставини стають передумовою для звернення до суду та відкриття провадження.

Отже, процедура визнання спадщини відумерлою регулюється ЦК України, ЦПК України, а також підзаконними актами та судовою практикою і починається з відкриття провадження у суді, яке ініціюється за зверненням уповноважених органів (наприклад, органів місцевого самоврядування або державних установ).

Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою можливе за наявності певних підстав, які встановлені законодавством. До таких підстав належать:

1. Відсутність спадкоємців за законом або за заповітом. Якщо після смерті спадкодавця немає осіб, які мають право на спадкування, або якщо всі

спадкоємці відмовилися від прийняття спадщини, це є підставою для визнання спадщини відумерлою. У таких випадках майно померлого переходить у власність держави або територіальної громади. Відмова від спадщини може бути як явною, так і мовчазною (наприклад, якщо спадкоємці не вживають жодних дій для прийняття спадщини протягом встановленого законом строку).

2. Неможливість встановлення спадкоємців. У деяких випадках спадкоємці можуть бути невідомі або їхнє місцезнаходження не може бути встановлене. У таких ситуаціях також можливе визнання спадщини відумерлою.

У деяких випадках спадкоємці можуть бути невідомі, їхнє місце проживання (місце перебування) або або місцезнаходження (для юридичних осіб як спадкоємців за заповітом) не може бути встановлене. У таких ситуаціях також можливе визнання спадщини відумерлою. Це може статися, наприклад, у випадках, коли спадкодавець не залишив заповіту, а спадкоємці за законом невідомі.

3. Відмова спадкоємців від прийняття спадщини. Якщо всі спадкоємці, які мають право на спадкування, відмовляються від прийняття спадщини, це є підставою для відкриття провадження про визнання спадщини відумерлою.

Процедура відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою включає кілька етапів, кожен з яких має свої особливості.

Провадження у справах про визнання спадщини відумерлою розпочинається з подачі заяви до суду. Заявниками у справах про визнання спадщини відумерлою можуть бути: 1) заявники, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; 2) заявники, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники

суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою;

Не вдаючись у детальний аналіз процесуальних особливостей подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою (цьому питанню присвячено розділ 2 дисертаційної роботи), лише зазначимо, що у заяві повинні бути вказані підстави для визнання спадщини відумерлою, а також надані відповідні докази, зокрема зазначаються відомості про спадкодавця (ПІБ, дата смерті, останнє місце проживання), опис майна, яке може бути визнане відумерлим (нерухомість, рухоме майно, фінансові активи тощо) та підстави для визнання спадщини відумерлою (наприклад, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття). Заява подається до суду за місцем відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна). Доказами, які підтверджують відсутність спадкоємців або їхню відмову від спадщини, можуть слугувати, наприклад, свідоцтво про смерть, документи про відмову від спадщини, результати пошуку спадкоємців.

Варто зазначити, що законодавством не допускається можливість відкриття провадження якщо заяву про визнання спадщини відумерлою подано до закінчення одного року з часу відкриття спадщини (ст. 336 ЦПК України).

Головним процесуальним наслідком відмови у відкритті провадження у справі про визнання спадщини відумерлою (так само це стосується відмови у прийнятті заяви) стане те, що в особи, якій відмовлено, у подальшому виникне правова перешкода щодо можливості повторного звернення до суду з такими ж самими безспірними вимогами. А позбавлення уповноважених осіб, які помилились у строках (ймовірно, навіть з об'єктивних причин), можливості в перспективі звернутися з тотожною заявою суперечить природі інституту визнання спадщини відумерлою. Нам імпонує позиція науковців [11, с. 14], котрі схиляються до думки щодо доцільності застосувати до такої ситуації механізм повернення заяви, який не перешкоджає повторному зверненню до суду з тотожною заявою у випадку, якщо відпадуть обставини, що стали підставою для повернення заяви (ч. 4–7 ст. 185 ЦПК України). Якщо належним чином оформлену заяву подано правосуб'єктним заявником до компетентного суду після завершення строку, передбаченого ч. 2 ст. 1277 ЦК України, такий суд повинен відкрити провадження у справі та здійснити підготовку справи до розгляду по суті.

Після подачі заяви суд перевіряє наявність підстав для відкриття провадження і визнання спадщини відумерлою, зокрема відсутність спадкоємців за законом або за заповітом чи їхню відмову від прийняття спадщини. Суд досліджує докази, які підтверджують відсутність спадкоємців (наприклад, свідоцтво про смерть, відомості з реєстрів актів цивільного стану), перевіряє факт відмови спадкоємців від спадщини (якщо така відмова була оформлена), здійснює виявлення можливих спадкоємців, які могли бути не враховані. На цьому етапі суд може вимагати додаткових доказів або документів, які підтверджують відсутність спадкоємців, якщо наданих недостатньо.

Після перевірки відповідності заяви нормам і змісту, визначеним ст. ст. 175, 177 ЦПК України, суд відкриває провадження у справі.

Відкриття провадження у справі є важливим етапом, оскільки воно забезпечує прозорість процесу та дозволяє уникнути порушення прав

потенційних спадкоємців. Якщо протягом встановленого строку ніхто не заявить про свої права, суд продовжує розгляд справи.

Під час судового розгляду встановлюються обставини, зокрема, чи дійсно ніхто зі спадкоємців не заявив своїх прав. Суд розглядає всі надані докази, заяви та висновки, після чого приймає рішення про визнання спадщини відумерлою або відмову у такому визнанні.

Таким чином, суд аналізує всі документи, які підтверджують відсутність спадкоємців або їхню відмову від спадщини, розглядає заяви від зацікавлених осіб (якщо такі були подані), здійснює оцінку майна, яке може бути визнане відумерлим.

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону. Отже, судові рішення є підставою для переходу майна у власність територіальної громади.

Відтак, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою має чітко визначений процесуальний порядок, що передбачає подання заяви й перевірку її відповідності вимогам закону.

Таким чином, варто констатувати, справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються судом з обов'язковою участю заявника, з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб та обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [217]. Рішення суду – єдина правова підстава для набуття права власності на відумерлу спадщину.

Далі має проводитись технічна інвентаризація об'єкта та державна реєстрація права власності територіальної громади на майно відумерлої спадщини. Орган місцевого самоврядування не сплачує адміністративний збір за проведення державної реєстрації речових прав.

Судова практика у таких справах демонструє різні підходи до оцінки доказів і вирішення спорів, що нами було детально вивчено у підрозділі 2.3 дисертаційного дослідження. Зокрема, аналізом вивчених нами судових справ підтверджується необхідність проведення належного пошуку спадкоємців перед визнанням спадщини відумерлою; важливість повідомлення можливих спадкоємців через офіційні джерела; складнощі у доведенні факту відсутності спадкоємців, особливо якщо вони перебувають за кордоном.

Підводячи підсумки викладеному у цьому підрозділі, варто констатувати, що визнання спадщини відумерлою є важливим правовим механізмом, що сприяє ефективному управлінню майном померлих осіб. Інститут визнання спадщини відумерлою врегульовано цивільним законодавством і спрямовано на захист від занепаду майна, яке немає спадкоємців, та недопущення неправомірного заволодіння таким майном сторонніми особами. Статус відумерлої спадщини визначає суд.

Своєю чергою, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є важливим етапом у реалізації норм спадкового права. Цей процес потребує ретельного дотримання процедурних норм і врахування численних факторів, які можуть вплинути на результат розгляду справи. Кожен етап має свої особливості та правові наслідки, які необхідно враховувати для забезпечення законності й справедливості. Визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом для забезпечення стабільності майнових відносин і захисту публічних інтересів.

На етапі відкриття провадження суддя перевіряє відповідність заяви вимогам ЦПК України, і якщо заява подана з порушенням (наприклад, не вказане місце відкриття спадщини або бракує необхідних документів), суд залишає її без руху та надає заявнику строк для виправлення недоліків. У разі неусунення недоліків заява повертається. Ухвала про відкриття провадження виноситься лише за умови повної відповідності заяви формальним вимогам.

Звертатися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою мають право органи місцевого самоврядування, де розташоване майно, кредитор

спадкодавця, власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо такі входять до складу спадщини. Визначальною обставиною під час розгляду заяви про визнання спадщини відумерлою у порядку окремого провадження є те, що розгляд такої заяви не пов'язаний з наступним вирішенням спору про право цивільне [71]. Процедура визнання спадщини відумерлою, своєю чергою, потребує чіткого правового регулювання та вдосконалення, зокрема щодо встановлення відсутності спадкоємців і розподілу майна між державою та територіальними громадами.

Важливим етапом відкриття провадження є залучення заінтересованих осіб, зокрема нотаріуса, який вів спадкову справу, та інших осіб, які можуть мати права на спадщину. Суд повідомляє їх про початок розгляду справи, що є обов'язковим для забезпечення принципу змагальності.

Судова практика свідчить про низку труднощів, пов'язаних з відкриттям провадження у таких справах, зокрема:

- недостатність доказів виникає, якщо органи місцевого самоврядування не мають доступу до повної інформації про спадкове майно чи спадкоємців, що й призводить до повернення заяв або відмови у відкритті провадження;

- неправильне визначення місця відкриття спадщини може стати підставою для відмови у прийнятті заяви;

- відсутність своєчасної інформації від нотаріусів про закінчення строку прийняття спадщини ускладнює підготовку заяви та своєчасне звернення до суду.

Підсумовуючи, варто зазначити, що справи про визнання спадщини відумерлою є складними та багатоаспектними, оскільки вони пов'язані з встановленням юридично значущих фактів, таких як відсутність спадкоємців або їх відмова від спадщини. Судова практика в цій галузі демонструє значну кількість проблем, які потребують детального аналізу та систематизації. Поглиблене дослідження дало нам змогу виявити типові помилки, прогалини у законодавстві та запропонувати шляхи їх усунення.

До типових проблем, що виникають у судовій практиці у справах про визнання спадщини відумерлою нами, зокрема, віднесено:

- складність у встановленні відсутності спадкоємців. Наприклад, суд може відмовити у визнанні спадщини відумерлою через недостатність доказів щодо відсутності спадкоємців;

- проблеми з оформленням документів. Як приклад, суд визнав спадщину відумерлою, але процес затягнувся через необхідність отримання додаткових довідок з архівів;

- конфлікти між органами місцевого самоврядування та державними установами. Наприклад, якщо виникає суперечка щодо того, кому має перейти майно – до місцевої громади чи держави, суд, ураховуючи місце проживання спадкодавця, ухвалює рішення на користь територіальної громади.

Судовою практикою підтверджується необхідність детального підходу до встановлення всіх юридично значущих обставин, зокрема підвищення якості підготовки документів і співпраці між органами влади для запобігання затягуванню процесу. Для уникнення конфліктів доцільним вбачається внесення змін до законодавства в частині чіткого визначення порядку розподілу відумерлого майна. Удосконалення процедур, зокрема, запровадження єдиної інформаційної бази спадкування, що може значно спростити процес й мінімізувати ризики судових помилок.

Для оптимізації процесу відкриття провадження у досліджуваній категорії справ нами пропонується:

- створити єдину електронну базу даних спадкових справ для спрощення доступу органів місцевого самоврядування до інформації;

- унормувати обов'язок нотаріусів повідомляти територіальні громади про закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини;

- розробити чіткі методичні рекомендації для судів щодо перевірки заяв на етапі відкриття провадження.

Таким чином, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є складним процесуальним етапом, який потребує належної

підготовки заяви, чіткого дотримання процесуальних норм і координації між учасниками процесу. Вирішенню проблемних аспектів сприятиме вдосконалення законодавства та впровадження сучасних інформаційних технологій. Ефективність цього етапу безпосередньо впливає на розгляд справи та реалізацію прав територіальних громад.

Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою вважається важливим інструментом реалізації прав територіальних громад на майно, яке залишилося без спадкоємців, ефективність якого залежить від чіткості правового регулювання та взаємодії між органами місцевого самоврядування, нотаріусами й судами. Подальше вдосконалення правових норм і судової практики сприятиме мінімізації спорів і підвищенню прозорості у цій сфері.

Отже, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою забезпечує правову визначеність щодо правового статусу майна, запобігає його безхазяйності та сприяє законному переходу до територіальної громади, що відповідає інтересам суспільства й принципам децентралізації. Окрім того, відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою відіграє ключову роль у забезпеченні правової стабільності та ефективного управління майном, що залишилося без спадкоємців. Цей етап є важливим, оскільки він дозволяє формально встановити факт відсутності осіб, які могли б претендувати на спадщину, та уникнути правової невизначеності. Без належного судового розгляду таке майно могло б залишатися безгосподарним, що призводило б до його занедбання чи незаконного привласнення.

Крім того, відкриття провадження гарантує захист інтересів територіальної громади, яка, відповідно до ЦК України, стає власником відумерлої спадщини, що, безумовно, відповідає принципам децентралізації, адже майно спрямовується на користь місцевих громад, а не централізованої держави, як це було раніше, й також сприяє прозорості, адже судовий контроль забезпечує перевірку всіх обставин справи, включаючи відсутність

спадкоємців і належність майна, що унеможливорює зловживання з боку органів влади чи третіх осіб. Відтак, цей процес є підґрунтям справедливого та законного вирішення долі відумерлої спадщини.

3.2. Підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою

Спадкові правовідносини є однією з найважливіших галузей цивільного права, оскільки вони безпосередньо пов'язані з реалізацією майнових прав фізичних осіб після їх смерті. Одним із найскладніших аспектів спадкового права є питання визнання спадщини відумерлою, тобто ситуації, коли після смерті спадкодавця відсутні спадкоємці за заповітом і за законом, або ж вони усунені від права на спадкування, спадщина ними не прийнята, або вони відмовляються від її прийняття, тобто виникає необхідність оформлення правового статусу такого майна. У цих випадках майно переходить у власність держави, що вимагає чіткої та законної процедури оформлення переходу.

Як нами було з'ясовано, визнання спадщини відумерлою – важливий аспект у сфері спадкового права, оскільки воно безпосередньо пов'язане з захистом майнових прав громадян і держави.

Сьогодні вдосконалення процедури підготовчого провадження є важливим завданням для правової науки та практики задля забезпечення ефективного захисту правових інтересів усіх учасників судового процесу, що пов'язано, по-перше, зі зростання кількості таких справ у судовій практиці через демографічні зміни, міграційні процеси та інші соціальні явища, які призводять до відсутності спадкоємців; по-друге, з недоліками в регулюванні процедури підготовчого провадження, що можуть призвести до порушення прав учасників справи чи несвоечасного її розгляду.

Таким чином, підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою вбачається важливим інструментом забезпечення

законності та правопорядку. Його детальний аналіз дозволяє виявити проблемні аспекти та запропонувати шляхи їх вирішення, що є необхідним для ефективного функціонування правової системи у цій сфері.

З огляду на це метою підрозділу є комплексний аналіз підготовчого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, визначення його основних етапів та висвітлення проблем, пов'язаних із застосуванням цієї процедури. Нами також пропонуються шляхи удосконалення правового регулювання процесуальних відносин, що виникають між судом і учасниками справи на стадії підготовчого провадження.

Пристаючи до розкриття сутності підготовчого провадження в досліджуваних нами справах, як важливого попереднього етапу судового процесу, який відіграє ключову роль у забезпеченні законності та обґрунтованості подальших рішень, насамперед зазначимо, що загалом підготовче провадження – це стадія цивільного процесу, в якій формуються та закладаються основи правильного й швидкого вирішення справи, а її недооцінка, помилки і прорахунки з самого початку дають невірний напрям усьому судовому розгляду, тягнуть порушення строків розгляду справи й нерідко є причинами скасування судових рішень [95, с. 146]. Підготовче провадження є самостійною стадією цивільного процесу, яка складається із сукупності процесуальних дій суду та учасників судового процесу, які вчиняються після відкриття провадження з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або спрямованих на забезпечення правильного, своєчасного та безперешкодного розгляду справи по суті [203, с. 74].

Підготовче провадження є обов'язковою стадією розгляду цивільних справ і потребує змістовної підготовки справи до початку її розгляду по суті. Під завданнями підготовчого провадження розуміються напрями вчинення судом та учасниками справи певних процесуальних дій. Цивільним процесуальним законодавством визначено завдання підготовчого провадження, зокрема, це:

- 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
- 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- 4) вирішення відводів;
- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті (ч. 1 ст. 189 ЦПК України) [217].

Ми поділяємо слушну думку науковців [203, с. 75], на переконання яких, суд у межах підготовчого провадження вирішує низку процедурних питань, необхідних для правильного та безперешкодного розгляду справи по суті, зокрема щодо складу учасників судового процесу, доказів, клопотань, заперечень, позицій по суті справи тощо. Визначення завдань підготовчого провадження нерозривно пов'язане з розумінням і визначенням його мети – з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті. Вчені [203, с. 75] стверджують, і ми підтримуємо таку позицію, що правильність і своєчасність розгляду справи по суті пов'язується з винесенням законного й обґрунтованого судового рішення у справі з дотриманням установлених строків розгляду справи по суті, а безперешкодний розгляд справи по суті передбачає недопущення складнощів, які змогли б завадити правильному та своєчасному розгляду справи.

Підготовче провадження починається з дня постановлення ухвали суду про відкриття провадження у справі й закінчується постановленням ухвали про закриття підготовчого засідання і проводиться протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду (ЦПК України) [217].

Після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі її копія надсилається учасникам справи, а також іншим особам, якщо від них витребовуються докази, в порядку, встановленому ст. 272 ЦПК України. Відтак, ухвалою про відкриття провадження у справі, надісланою учасникам справи, суд інформує цих осіб щодо того, що відбулося офіційне відкриття провадження у конкретній цивільній справі, й залежно від їх процесуального статусу цим особам відводиться певна процесуальна роль. Одночасно з копією ухвали про відкриття провадження у справі учасникам справи надсилається копія позовної заяви з копіями доданих до неї документів, крім випадків, якщо позов подано в електронній формі через електронний кабінет.

За загальним правилом, якщо справа розглядається у порядку позовного провадження, у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, відповідач має право надіслати:

1) суду – відзив на позовну заяву і всі письмові та електронні докази (які можливо доставити до суду), висновки експертів і заяви свідків, що підтверджують заперечення проти позову;

2) позивачу, іншим відповідачам, а також третім особам – копію відзиву та доданих до нього документів (ч. 1 ст. 191 ЦПК України).

Суд має право вирішити спір за наявними матеріалами справи у разі:

– ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин;

– якщо відзив подано особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 14 ЦПК України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його і не навела поважних причин невиконання такого обов'язку.

Варто вказати, що якщо відповідач подасть відзив з необхідними додатками суду, але не направить їх іншим учасникам справи, суд може оголосити перерву за невиконання учасником справи вимог ухвали про відкриття провадження у справі у встановлений судом строк, якщо таке невиконання перешкоджає завершенню підготовчого провадження.

Позивач у строк, встановлений судом, має право подати відповідь на відзив, а відповідач – свої заперечення згідно з правилами ст. ст. 179 та 180 ЦПК України.

У строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі або ухвалі, постановленій у підготовчому засіданні (якщо третіх осіб було залучено у підготовчому засіданні), треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають право подати письмові пояснення щодо позову або відзиву (ч. 1 ст. 192 ЦПК України), а учасники справи мають право надати відповідь на такі пояснення до закінчення підготовчого провадження (ч. 2 ст. 192 ЦПК України).

Виходячи з принципу рівноправності сторін цивільного процесу, відповідач наділений правом користуватися процесуальними засобами захисту своїх прав, свобод та інтересів у суді під час розгляду справи. Одним із таких процесуальних засобів є можливість відповідача звернутися до позивача із зустрічним позовом, який є самостійною вимогою відповідача до позивача, яка заявлена в процесі для спільного розгляду з первісним позовом [203, с. 74–80]. Відтак, відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання відзиву, який приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані й спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Своєю чергою, вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом. У випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження (ст. 193 ЦПК України).

На відміну від позовного провадження, підготовка справ про визнання спадщини відумерлою, які розглядаються в порядку окремого провадження,

здійснюється у формі одноосібної діяльності судді без проведення підготовчого судового засідання [9, с. 80–86], що створює труднощі щодо застосування процесуального законодавства, пов'язані як з відсутністю спору про право, так і з відсутністю протилежної сторони, яка б могла визнати (або спростувати) обставини, повідомлені ініціатором судового процесу. Хоча саме суддя, який розглядає справу, може ініціювати проведення підготовчого засідання, а також визначити дату і час підготовчого засідання з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Таке засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, хоча ураховуючи законодавчу можливість відкладення підготовчого засідання, у межах одного підготовчого провадження їх може бути проведено декілька, що залежатиме від обставин справи та підготовки її для судового розгляду.

На необхідності проведення попереднього судового засідання у справах про визнання спадщини відумерлою акцентують увагу правники [27, с. 56], оскільки таким чином створюються реальні передумови для вчинення низки дій, які здійснити в інший спосіб досить складно [11, с. 14–34; 51, с. 68].

Далі розглянемо питання щодо необхідності здійснення правової кваліфікації конкретного правовідношення й визначення норм права, які діяли на час відкриття спадщини та повинні бути застосовані. Таку процедуру доцільно здійснити саме на етапі підготовки справи до судового розгляду, оскільки органами місцевого самоврядування процес визнання спадщини відумерлою не завжди починається коли з моменту смерті спадкодавця минув один рік, подекуди це може бути і десятиліття.

Наприклад, у червні 2018 р. *Волочиська міська об'єднана територіальна громада в особі Волочиської міської ради Хмельницької області звернулася до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою та передачу нерухомого майна у комунальну власність, зацікавлена особа – Волочиська районна державна адміністрація Хмельницької області.*

Заява мотивована тим, що після смерті ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 відкрилась спадщина, що складається із права на земельну частку (пай), площею 2,90 га, що підтверджено сертифікатом на право на земельну частку (пай) серії ХМ № 0193600, виданий на ім'я ОСОБА_1. Проте спадкоємців на земельну ділянку (пай), які б прийняли спадщину у встановленому законом порядку, немає, а тому заявник просив визнати її відумерлою.

Відмовляючи у задоволенні заяви, Волочинський районний суд Хмельницької області, з висновками якого погодився Хмельницький апеляційний суд, виходив з того, що відносини щодо спадкування майна ОСОБА_1 виникли 26 травня 1996 р., тобто до набрання чинності ЦК України 2003 р., тому застосуванню підлягають норми законодавства, чинного на час відкриття спадщини, а саме ЦК України РСР 1963 р., яким не передбачений порядок визнання спадщини відумерлою.

У березні 2019 р. Волочиська міська об'єднана територіальна громада в особі Волочиської міської ради Хмельницької області подала до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить скасувати рішення судів першої та апеляційної інстанцій, ухвалити нове рішення, яким задовольнити заяву про визнання спадщини відумерлою та передачу нерухомого майна у комунальну власність.

Касаційна скарга мотивована тим, що судами неповно з'ясовано обставини справи, що мають значення для справи, та не надано їм достатньої правової оцінки. Вказує на те, що правила ст.і 1277 ЦК України про відумерле майно мають застосовуватися до спадщини, яка відкрилась до 01 січня 2003 р. та не була прийнята ніким із спадкоємців, що мають право на спадкування відповідно до норм ЦК УРСР. Роз'яснення Вищого спеціалізованого суду не можуть фактично тлумачити та доповнювати зміст нормативно-правових актів всіх рівнів, вони не повинні містити нових норм права та не є джерелом права.

За результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд у справі № 671/1153/18-ц від 21 жовтня 2019 р. (провадження № 61-5353св19) дійшов висновку, що спадщина після смерті ОСОБА_1 відкрилася 26 травня 1996 р., тобто до набрання чинності ЦК України 2003 року, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні заяви Волочиської міської об'єднаної територіальної громади в особі Волочиської міської ради Хмельницької області, оскільки до цих правовідносин підлягають застосуванню норми законодавства, чинного на час відкриття спадщини, а саме Цивільний кодекс Української РСР 1963 року, яким не передбачалась можливість визнання спадщини відумерлою та перехід прав і обов'язків від спадкодавця до органу місцевого самоврядування.

У справі, яка переглядається, суди попередніх інстанцій, розглядаючи заяву, правильно виходили з того, що оскільки після смерті спадкодавця протягом шестимісячного строку для прийняття спадщини ніхто спадщину не прийняв, то відповідно до статті 555 ЦК УРСР 1963 року спадкове майно за правом спадкоємства перейшло до держави.

Твердження заявника про те, що правила статті 1277 ЦК України про відумерле майно мають застосовуватися до спадщини, яка відкрилася до 01 січня 2003 року та не була прийнята ніким із спадкоємців, що мають право на спадкування відповідно до норм ЦК УРСР, є безпідставними, оскільки зводяться до невірному розуміння заявником вимог законодавства та власного тлумачення норм матеріального права. Такі доводи оцінені судом апеляційної інстанції та не знайшли свого підтвердження.

Докази та обставини, на які посилається заявник в касаційній скаргі, були предметом дослідження судами першої та апеляційної інстанцій та додаткового правового аналізу не потребують, оскільки при їх дослідженні та встановленні судами попередніх інстанцій були дотримані норми матеріального та процесуального права.

Суди першої й апеляційної інстанції забезпечили повний та всебічний розгляд справи на основі наданих сторонами доказів, оскаржувані рішення відповідають нормам матеріального та процесуального права.

Викладене дає підстави для висновку, що касаційна скарга підлягає залишенню без задоволення, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій – без змін із підстав, передбачених статтею 410 ЦПК України [128].

Таким чином, як вбачається з матеріалів справи, якщо спадщина відкрилася до вступу в дію чинного ЦПК України, спадкоємець міг набути право на спадщину на підставі ч. 1 ст. 549 ЦК УРСР, якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном, тому відсутність заяви про прийняття спадщини не може вважатися достатньою підставою для висновку, що спадкоємець не прийняв спадщину та її можна визнавати відумерлою [34].

Як приклад, наведемо ухвалу Колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 березня 2012 р. у справі № 6-38359св11 [196]. Так, у березні 2009 р. прокурор Устинівського району Кіровоградської області в інтересах Криничуватської територіальної громади звернувся до суду з заявою, посилаючись на те, що на території Криничуватської сільської ради Устинівського району Кіровоградської області мешкала ОСОБА_4, яка померла ІНФОРМАЦІЯ_1. Остання мала право на земельну частку (пай). Проте з часу смерті ОСОБА_4 ніхто право на спадщину не оформив. У зв'язку з цим прокурор на підставі ст. 1277 ЦК України просив визнати спадщину на земельну ділянку, площею 5.31 га, вартістю 65 296 грн, розташовану на території Криничуватської сільської ради Устинівського району Кіровоградської області, яка залишилася після смерті ОСОБА_4, відумерлою та визнати право власності сільської ради на зазначену спадщину.

Рішенням Устинівського районного суду Кіровоградської області від 15 квітня 2009 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Кіровоградської області від 21 вересня 2011 р., визнано спадщину земельну

ділянку, площею 5.31 га, вартістю 65 296 грн, на території Криничуватської сільської ради, померлої ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_4, жительки АДРЕСА_1 відумерлою; спадщину, померлої ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_4, передано у власність територіальній громаді за місцем відкриття спадщини в особі Криничуватської сільської ради Устинівського району Кіровоградської області.

У касаційній скарзі ОСОБА_3, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить вказані судові рішення скасувати й ухвалити нове рішення, яким у задоволенні заяви прокурора відмовити.

Задовольняючи заяву прокурора, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив із того, що у померлої ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_4 спадщина за заповітом або за законом спадкоємцями не прийнята; згідно з листом Устинівської державної нотаріальної контори свідоцтво про право на спадщину померлої ОСОБА_4 не видавалося; після спливу одного року з часу відкриття спадщини вона визнається відумерлою і передається територіальній громаді за місцем відкриття спадщини.

Проте повністю з такими висновками судів погодитись не можна.

Статтею 213 ЦПК України передбачено, що рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Відповідно до ст. 214 ЦПК України під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Зазначеним вимогам закону судові рішення не відповідають.

Згідно з заповітом, посвідченим сільським головою Криничуватської сільської ради 20 липня 1998 р., вказану земельну ділянку ОСОБА_4 заповіла сину ОСОБА_3 (а.с. 34).

Спiр вирішено судом першої інстанції на підставі ЦК України, з чим повністю погодитися не можна, оскільки до відносин спадкування правила ЦК України (книга 6 Спадкове право, ст. ст. 1216–1308) застосовуються, якщо спадщина відкрилась до цієї дати, але не була прийнята ніким із спадкоємців (п. 1, 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України). У випадках відкриття спадщини до 1 січня 2004 року необхідно застосовувати чинне на час її відкриття законодавство, а саме відповідні норми ЦК УРСР (ст. ст. 524–564).

Згідно з п. 1 роз'яснень постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» спадкові відносини регулюються Цивільним кодексом України, законами України від 2 вересня 1993 року «Про нотаріат», від 23 червня 2005 р. «Про міжнародне приватне право», іншими законами, а також прийнятими відповідно до них підзаконними нормативно-правовими актами. Відносини спадкування регулюються правилами ЦК України, якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинне на той час законодавство, зокрема, відповідні правила ЦК УРСР, у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом.

Ухвалюючи рішення про задоволення заяви, суд виходив із того, що спадщина померлої ОСОБА_4 спадкоємцями не прийнята, заповіт не складався, свідоцтво про право на спадщину померлої не видавалося.

Однак при цьому суд не врахував, що відповідно до ч. 1 ст. 549 ЦК УРСР спадкоємець прийняв спадщину, якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном; якщо він подав державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини. Зазначені в цій статті дії повинні бути вчинені протягом шести місяців з дня відкриття

спадщини. Проте у порушення вимог ст. 214 ЦПК України факт прийняття ОСОБА_3 спадщини у встановлений законом строк після смерті матері судом не було перевірено.

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 235 ЦПК України під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи.

Справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 4 ст. 235 ЦПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 1277 ЦК України у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. У порушення вимог зазначених норм закону, суд належним чином не перевірів відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, та, маючи відомості про наявність спадкоємців у померлої, не вирішив питання про залучення до участі у справі заінтересованої особи ОСОБА_3.

Ураховуючи, що фактичні обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, не встановлені, судові рішення не відповідають вимогам ст. 213 ЦПК України щодо законності й обґрунтованості, зазначені вище порушення призвели до неправильного вирішення спору, що в силу ст. 338 ЦПК України є підставою для їх скасування із передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись ст. ст. 336, 338 ЦПК України, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ України ухвалила касаційну скаргу ОСОБА_3 задовольнити частково. Рішення Устинівського районного суду Кіровоградської області від 15 квітня 2009 р. та ухвалу апеляційного суду

Кіровоградської області від 21 вересня 2011 р. скасувати, справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Отже, з метою перевірки факту набуття права на спадщину спадкоємцем доцільним є залучення спадкоємця як заінтересованої особи для дачі пояснень, які суд може отримати саме в порядку підготовчого судового засідання, проведення якого відбувається на стадії підготовчого провадження та є процесуальною формою й основним етапом цієї стадії процесу. У разі якщо спадкоємець подасть заяву про намір у судовому порядку претендувати на спадщину, виникне спір про право, а якщо у своїх поясненнях він зазначить, що не бажає успадкувати спадщину – це буде додатковим доказом неприйняття спадщини та підставності визнання її відумерлою.

Аналізом судових справ [160–162; 169; 171; 194] нами встановлено, що на практиці досить часто наявний спір про право та подальший потенційний позов спадкоємців, які не здійснили активних дій по відмові від спадщини, про визначення додаткового строку для прийняття спадщини. З огляду на це поділяємо позицію тих науковців [11, с. 26], котрі акцентують на необхідності залучення виявлених спадкоємців, які не здійснили активних дій по відмові від спадщини, в якості заінтересованих осіб з метою з'ясування причини неприйняття спадщини задля уникнення спору про право та подальшого потенційного позову про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Окрім того, під час проведення попереднього судового засідання суд має з'ясувати, хто братиме участь у справі, наприклад, якщо на спадщину претендують кілька територіальних громад (за відсутності між ними спору про право). Якщо ж заявником виступає не орган місцевого самоврядування, то до участі у справі обов'язково має залучатися представник територіальної громади (ст. 1277 ЦК України). У справах, що ініціюються кредиторами спадкодавця, з огляду на те, що померла особа заперечити чи спростувати вимоги кредитора неспроможна, суд також повинен здійснити попередню перевірку та підготовку оригіналів відповідних документів [12, с. 79–81].

Також під час підготовки справи до судового розгляду суд остаточно визначає склад учасників справи та забезпечує їх явку. Варто зазначити, що цивільним процесуальним законодавством не врегульовано, хто саме може бути заінтересованою особою в цій категорії справ і кому потрібно повідомити про відкрите провадження і як це необхідно зробити. Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що суди в якості заінтересованих осіб залучають нотаріусів, відділи ДРАЦСу, інші структурні підрозділи органів юстиції, співвласників спадкового майна, відказоодержувачів, сервітуаріїв [83], боржників спадкодавця, осіб, у яких зберігаються речі спадкодавця або які претендують на речі, що знаходилися у спадкодавця на праві володіння або користування [84, с. 125; 200, с. 752], осіб, які є потенційними спадкоємцями, чи спадкоємців, котрі пропустили строк для прийняття спадщини, та інших осіб [6, с. 54].

У доктрині цивільного процесуального права наголошується [8, с. 60; 11, с. 27], що упущення під час підготовки цивільних справ до судового розгляду часто призводять до того, що розгляд окремих справ неодноразово відкладається або в судових засіданнях оголошуються чисельні перерви, що негативно відображається на оперативності правосуддя загалом, й, своєю чергою, доводить необхідність ретельної підготовки конкретної цивільної справи до судового розгляду на стадії підготовчого провадження та підготовчого засідання, і саме у попередньому судовому засіданні, на нашу точку зору, доцільною була участь заявника та заінтересованих осіб.

Підводячи підсумки викладеному у підрозділі, доходимо таких висновків.

Підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом забезпечення законності та правопорядку у сфері спадкових правовідносин, забезпечує законність, обґрунтованість та ефективність подальшого розгляду справ у суді. Під час підготовчого провадження здійснюється збір, аналіз та оцінка доказів, необхідних для подальшого розгляду справи, зокрема встановлення фактів, що підтверджують

відсутність спадкоємців або їх відмову від прийняття спадщини, а також підготовку матеріалів для подальшого розгляду справи судом і прийняття законного та обґрунтованого рішення, що забезпечує ефективність і прозорість усього процесу.

Етапами підготовчого провадження є:

1) подача заяви про визнання спадщини відумерлою до суду. Заявником може бути державний орган, місцева влада або інша заінтересована сторона;

2) збір доказів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, відсутність спадкоємців або їх відмову від спадщини. Це можуть бути витяги з реєстрів, свідоцтва про смерть, документи про відмову від спадщини тощо;

3) дослідження доказів на предмет їх достовірності та достатності для подальшого розгляду справи;

4) підготовка висновку, де містяться рекомендації щодо подальших дій, зокрема про визнання спадщини відумерлою та передачу майна у власність територіальної громади.

Отже, підготовче провадження дозволяє систематизувати та оцінити докази, що є необхідними для встановлення фактів відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що є підґрунтям для прийняття обґрунтованого рішення про перехід майна у власність територіальної громади. Однак незважаючи на свою значимість, ця процедура має низку проблем, які пов'язані з тривалістю процедури та недостатньою регламентацією окремих аспектів підготовчого провадження, що потребують уваги та вирішення. Для підвищення ефективності цієї процедури необхідно вдосконалити нормативну базу, запровадити чіткі строки виконання окремих процесуальних дій та забезпечити більш активну участь уповноважених органів у зборі доказів, що дозволить забезпечити швидкий та якісний розгляд справ про визнання спадщини відумерлою, баланс приватних і публічних інтересів.

Оскільки чинне законодавство не завжди чітко визначає процедуру збору та оцінки доказів, що може призводити до суб'єктивізму й порушення прав учасників процесу, доцільним вбачається запровадження більш детальної регламентації дій уповноважених органів на етапі підготовчого провадження, з визначенням чітких строків виконання окремих процедур.

Важливим аспектом є забезпечення прозорості та доступності інформації під час підготовчого провадження, тому що несвоєчасний розгляд справ судом пов'язаний здебільшого з недостатньою координацією між державними органами, які займаються збором доказів. Упровадження електронних систем обміну інформацією між нотаріатами, органами реєстрації та судами могло б значно прискорити цей процес і зменшити бюрократичне навантаження.

Необхідним вбачається підвищення рівня правової обізнаності громадян щодо їхніх прав та обов'язків у сфері спадкових правовідносин. Багато проблем виникає через те, що потенційні спадкоємці не знають про свої права або не вчасно звертаються до відповідних органів. Проведення інформаційних кампаній та надання консультаційних послуг могли б допомогти уникнути таких ситуацій.

Важливим напрямом удосконалення підготовчого провадження є забезпечення ефективного захисту прав держави як останнього спадкоємця. У разі визнання спадщини відумерлою майно переходить до державної власності, тому необхідно запобігати можливим зловживанням або незаконним діям з боку окремих осіб чи організацій. Для цього варто посилити контроль за дотриманням процедури та впровадити механізми перевірки законності дій усіх учасників процесу.

Оскільки підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом забезпечення правопорядку та захисту інтересів держави, необхідним вбачається проведення комплексної реформи, спрямованої на вдосконалення законодавства, оптимізацію процедур і підвищення рівня правової культури громадян, яка дозволить забезпечити

швидкий, прозорий та справедливий розгляд справ, що відповідає інтересам як окремих осіб, так і суспільства загалом.

Таким чином, підготовче провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є стадією цивільного судочинства, яка потребує постійного вдосконалення з урахуванням сучасних викликів і потреб правової системи. Лише за умови комплексного підходу до вирішення наявних проблем можна досягти ефективного функціонування цієї процедури та забезпечити захист правових інтересів усіх учасників судового процесу.

3.3. Розгляд справ про визнання спадщини відумерлою

Під спадщиною, визнаною відумерлою, розуміється рухоме і нерухоме майно, що залишилося після смерті власника неуспадкованим, та щодо якого судом ухвалено рішення про перехід права власності на нього до територіальної громади [78, с. 138–147]. Визнання спадщини відумерлою – юридично складний і відповідальний процес, що вимагає ретельного дотримання законодавчих вимог і виконання всіх необхідних процедур. Цей процес забезпечує захист інтересів територіальної громади, дозволяючи передати їй майно, яке залишилось без власника після смерті особи, що сприяє його ефективному використанню в суспільних інтересах.

В умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування процес передачі відумерлої спадщини у власність територіальної громади набуває особливої важливості, оскільки сприяє збереженню нерухомого майна, його залученню до господарського обороту та забезпеченню соціальних потреб громади. На жаль, в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення доречно припустити збільшення кількості об'єктів відумерлого майна внаслідок неможливості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна [79, с. 183]. Разом з тим судова

практика у справах про визнання спадщини відумерлою залишається неоднорідною, що потребує глибшого аналізу та вдосконалення правозастосування.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 1345 справ щодо визнання спадщини відумерлою. Так, у 2023 р. – 625 справ цієї категорії, з них – 497 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 440), 123 справи із залишенням заяви без розгляду, 1 – із закриттям провадження у справі [45]; у 2024 р. – 720, з них – 552 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 491), 64 справи із залишенням заяви без розгляду, 3 – із закриття провадження у справі [46]. Близько 70 % таких справ стосувалися нерухомого майна, що залишилося без власника після смерті спадкодавців, понад 80 % рішень судів про визнання спадщини відумерлою були на користь територіальних громад. Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання з боку територіальних громад та судової системи і свідчить про те, що процес визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом для врегулювання правонаступництва в умовах відсутності спадкоємців.

У цьому підрозділі нами зроблено спробу здійснити комплексний аналіз правових і процедурних аспектів розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, виявити проблеми у правозастосуванні та розробити пропозиції щодо удосконалення судової практики та законодавчого регулювання цього процесу.

Відумерлою є спадщина, визнана як така на підставі встановлення судом існування (чи не існування) кількох юридичних фактів (окрім, самого факту смерті спадкодавця, такими фактами можуть бути: відсутність спадкоємців за заповітом та законом, усунення спадкоємців від спадщини тощо) та виконання відповідним органом місцевого самоврядування необхідних процедурних

(процесуальних) дій, спрямованих на набуття територіальною громадою прав та обов'язків померлої особи [62].

Передусім зазначимо, що законодавством розроблено механізм визнання спадщини відумерлою, що дає змогу передати її у власність територіальної громади. Приступаючи до висвітлення процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, варто зазначити, що законодавством передбачено такі види судових рішень:

- 1) ухвали;
- 2) рішення;
- 3) постанови;
- 4) судові накази (ч. 1 ст. 258 ЦПК України).

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал (ч. 2 ст. 258 ЦПК України).

Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду (ч. 3 ст. 258 ЦПК України).

Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується ухваленням постанови (ч. 4 ст. 258 ЦПК України).

У випадках, передбачених ЦПК України, судовий розгляд закінчується постановленням ухвали чи видачею судового наказу (ч. 5 ст. 258 ЦПК України).

Порядок ухвалення судових рішень передбачений ст. 259 ЦПК України. Так, суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ч. 1). Рішення та постанови ухвалюються, складаються і підписуються складом суду, який розглянув справу (ч. 2). Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах (ч. 8).

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК України (ч. 1 ст. 261 ЦПК України).

Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями) (ч. 2 ст. 261 ЦПК України).

Під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи. З метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ст. 294 ЦПК України).

Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою регламентовано Главою 9 ЦПК України. Так, у заяві про визнання спадщини відумерлою, що подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, яке входить до складу спадщини, мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття. Якщо заява подана до закінчення одного року з часу відкриття спадщини, суд відмовляє у її прийнятті.

Справа про визнання спадщини відумерлою розглядається судом з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб (ч. 1 ст. 337 ЦПК України), а також з обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини (ч. 2 ст. 337 ЦПК України).

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону (ст. 338 ЦПК України).

При розгляді справи про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження суд повинен пересвідчитись в тому, що відсутні спадкоємці, які прийняли спадщину «автоматично» або в розуміння ст. 549 ЦК УРСР (шляхом розпорядження майном померлого). Якщо спадщина відкрилася до набрання чинності ЦК України (01 січня 2004 р.), до цих правовідносин підлягають застосуванню норми ЦК УРСР [62].

Як приклад наведемо *Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 липня 2018 р. у справі № 20-55/2008* [123].

У квітні 2008 року прокурор Городенківського району Івано-Франківської області в інтересах держави в особі територіальної громади Ясеново-Пільнівської сільської ради Городенківського району звернувся до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою.

Заява мотивована тим, що ІНФОРМАЦІЯ_6 помер мешканець с. Ясенів-Пільний Городецького району Івано-Франківської області ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1. Відповідно до ст. 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Останнім місцем проживання ОСОБА_4 було с. Ясенів-Пільний. Відповідно до відомостей, наданих Городенківським райвідділом земельних ресурсів, ОСОБА_4 отримав сертифікат на земельну частку (пай) розміром 72,46 кад. один., про що в книзі видачі сертифікатів зроблено запис від 15 серпня 2000 року N 481. Вартість земельної частки (паю) становить 22 484,4 грн. На підставі ст. 1277 ЦК України спадщина є відумерлою.

Рішенням Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 26 червня 2008 р. заяву задоволено. Визнано спадщину, яка відкрилась після

смерті ОСОБА_4, а саме право на земельну частку (пай) розміром 72,46 кад. один., вартістю 22 484,4 грн відумерлою та передано її територіальній громаді Ясенево-Пільнівської сільської ради Городенківського району Івано-Франківської області.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що оскільки після смерті ОСОБА_4 за оформленням спадкових прав на належну йому земельну частку (пай) спадкоємці не звертались, то є підстави на підставі ст. 1277 ЦК України визнати спадщину відумерлою та передати її територіальній громаді Ясенево-Пільнівської сільської ради.

Рішенням Апеляційного суду Івано-Франківської області від 27 квітня 2017 року рішення Городенківського районного суду від 26 червня 2008 р. скасовано та ухвалено нове рішення про відмову у задоволенні заяви.

Рішення апеляційного суду мотивовано тим, що відповідно до положень ст. 529 ЦК УРСР ОСОБА_5 є спадкоємцем померлого ОСОБА_4, оскільки станом на час його смерті проживав з ним, та фактично вступив в управління спадковим майном. Оскаржуване рішення порушує права ОСОБА_5, який не був залучений до участі в справі. Однак судом першої інстанції не перевірено наявність у померлого спадкоємців, не вирішено питання про залучення до участі у справі усіх заінтересованих осіб. Разом з тим апеляційний суд позбавлений процесуальної можливості залучати таких осіб до участі в справі, а оскільки рішення суду першої інстанції ухвалене з порушенням норм матеріального і процесуального права, то підлягає скасуванню.

У касаційній скарзі, поданій у червні 2017 року до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заступник прокурора Івано-Франківської області, просить скасувати рішення суду апеляційної інстанції, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Касаційна скарга мотивована тим, що ОСОБА_4 помер ІНФОРМАЦІЯ_6, а відтак з часу відкриття спадщини до набрання чинності ЦК України (01 січня 2004 року) минуло значно більше ніж 1 рік, а відтак на вказані правовідносини поширюється дія ст. 1277 ЦК України (відумерлість спадщини).

Крім того, спадкодавець ОСОБА_4 набув лише право на земельну частку (пай) у землі колективної форми власності, належної АФ ім. В. Книгницького, яке ним не реалізовано у встановленому законом порядку, та, відповідно, не могло бути включене до спадкового (заповідального) майна, так як він помер за 2 роки до отримання сертифіката.

Також судом апеляційної інстанції не враховано, що факт родинних відносин між ОСОБА_5 та померлим ОСОБА_4, як сином та батьком, встановлений рішенням Городенківського районного суду тільки 22 вересня 2016 року, тобто через 18 років з моменту відкриття спадщини.

Твердження ОСОБА_5 про фактичне прийняття спадщини, зокрема і земельної частки (паю), спростовується тим, що з 2000 року по даний час він не сплачував земельний податок.

У додаткових поясненнях до касаційної скарги прокуратура Івано-Франківської області посилалася на те, що на момент розгляду справи судом апеляційної інстанції рішення Городенківського районного суду від 26 червня 2008 р. набрало законної сили та виконано фактично – спірна земельна ділянка віднесена до земель запасу Ясенево-Пільнівської сільської ради, що також свідчить про відсутність доказів її управління та використання апелянтом. Сам факт проживання ОСОБА_5 з ОСОБА_4 за однією адресою на момент смерті останнього, не надавав суду підстав для висновку про фактичний вступ ОСОБА_5 в управління спадковим майном у виді права на земельну частку (пай), у зв'язку з відсутністю жодного доказу про підтвердження вказаних обставин.

Заперечення на касаційну скаргу не надходили.

Відповідно до підпункту 4 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України у редакції Закону України від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» касаційні скарги (подання) на судові рішення у цивільних справах, які подані і розгляд яких не закінчено до набрання чинності цією редакцією Кодексу, передаються до Касаційного цивільного суду та розглядаються спочатку за правилами, що діють після набрання чинності цією редакцією Кодексу.

Згідно зі ст. 388 ЦПК України судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд, справу до якого передано 27 березня 2018 р.

Частиною 3 ст. 3 ЦПК України визначено, що провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

Згідно із положенням ч. 2 ст. 389 ЦПК України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до ч. 1 ст. 400 ЦПК України під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Перевіривши доводи касаційної скарги та матеріали справи, Верховний Суд дійшов висновку, що касаційна скарга задоволенню не підлягає.

Судами встановлено, що відповідно до свідоцтва про смерть ОСОБА_4 номер ІНФОРМАЦІЯ_6 (а. с. 11, 36).

Згідно з повідомленням Городенківської державної нотаріальної контори від 11 квітня 2008 року № 976 спадкова справа на земельну частку (пай) після смерті ОСОБА_4 не оформлялась (а. с. 9).

Звертаючись із заявою про визнання спадщини відумерлою, прокурор Городенківського району Івано-Франківської області посилався на норму ст. 1277 ЦК України, яка набрала чинності з 01 січня 2004 р., відповідно до якої у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Як роз'яснено в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», відносини спадкування регулюються правилами ЦК України, якщо спадщина відкрилася не раніше 01 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинне на той час законодавство, зокрема, відповідні правила ЦК УРСР, у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом.

Тобто, оскільки ОСОБА_4 помер ІНФОРМАЦІЯ_6, то до спірних правовідносин повинні застосовуватись положення актів цивільного законодавства, які чинні на момент їх виникнення, а саме ЦК УРСР 1963 р.

Відповідно до ст. 525 ЦК УРСР часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця, а при оголошенні його померлим – день, зазначений в ст. 21 цього Кодексу.

У пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 549 ЦК УРСР зазначено, що визнається, що спадкоємець прийняв спадщину якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном; якщо він подав державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Згідно з п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» [151] при вирішенні вимог про

встановлення факту прийняття спадщини і місця її відкриття суд має виходити з положень ст. ст. 526 і 549 ЦК УРСР, згідно з якими місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме – місце знаходження майна або його основної частини. Діями ж, що свідчать про прийняття спадщини, є фактичний вступ заявника в управління чи володіння спадковим майном у межах шестимісячного строку з дня відкриття спадщини або подання ним протягом цього строку до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини заяви про її прийняття.

Таким чином, суд апеляційної інстанції, урахувавши наведені норми матеріального права та обставини справи, дійшов правильного висновку, що ОСОБА_5, проживаючи разом із ОСОБА_4 в АДРЕСА_1, станом на час його смерті, фактично прийняв спадщину та вступив в управління спадковим майном. Повідомлення державного нотаріуса від 11 квітня 2008 р. на запит прокурора Городенківського району про відсутність в реєстрі спадкових справ оформлення на земельну частку (пай) ОСОБА_4, який помер ІНФОРМАЦІЯ_6, не дає підстав для висновку про відсутність спадкоємців після його смерті.

Відповідно до положень ст. 45 ЦПК України 2004 року (у редакції, чинній на час звернення прокурора із вказаною заявою) прокурор здійснює у суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу.

У частинах 1 та 2 ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру» в редакції, чинній на час звернення до суду із заявою, представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом.

Підставою представництва у суді інтересів громадянина є його неспроможність через фізичний чи матеріальний стан, похилий вік або з інших поважних причин самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а інтересів держави – наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів внаслідок протиправних дій (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб, що вчиняються у відносинах між ними або з державою.

Разом з цим матеріали справи не містять відомостей, що вказували б на неможливість органу місцевого самоврядування самотійно здійснювати представництво своїх інтересів у даній справі.

Крім того, у матеріалах справи є лист Ясенево-Пільнівської сільської ради від 26 квітня 2017 р. № 155, згідно з яким сільська рада не заперечує проти апеляційної скарги ОСОБА_5 на рішення Городенківського районного суду від 26 червня 2008 р. (а. с. 67).

Рішення апеляційного суду відповідає вимогам ст. ст. 213–215, 316 ЦПК України 2004 р. щодо законності й обґрунтованості. Суд правильно визначився із характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і надав їм належну оцінку згідно зі ст. ст. 57–60, 212, 303, 304 ЦПК України 2004 року.

Частиною 1 ст. 410 ЦПК України визначено, що суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення без змін, якщо визнає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Керуючись ст. ст. 400, 402, 410, 416 ЦПК України, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, постановив касаційну скаргу заступника прокурора Івано-Франківської області залишити без задоволення. Рішення Апеляційного суду Івано-Франківської області від 27 квітня 2017 р. залишити без змін.

Постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття, є остаточною і оскарженню не підлягає.

Отже, суди зобов'язані вжити заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, витребувати необхідні докази для з'ясування наявності спадкоємців.

У мотивувальній частині ухвали суду необхідно наводити мотиви, якими керувався суд, а в резолютивній частині повинні зазначатися висновки суду щодо вирішеного питання (ст. 260 ЦПК України). Наприклад, клопотання про витребування доказів підлягає належному оформленню з дотриманням вимог ч. 2 ст. 84 ЦПК України. Саме у мотивувальній частині ухвали суд має зазначити, яким саме вимогам ч. 2 ст. 84 ЦПК України не відповідає заявлене клопотання про витребування доказів, а резолютивна частина ухвали повинна містити висновок за результатами розгляду клопотання (відмови в задоволенні, залишення без розгляду тощо). Відсутність таких роз'яснень є порушенням вимог ст. 260 ЦПК України.

У спірній категорії справ особи, які мають право подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право й на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину (ст. 1277 ЦК України).

Підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі (ч. 6 ст. 411 ЦПК України).

Якщо суд ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою, нерухоме майно переходить у власність відповідної територіальної громади за місцезнаходженням такого майна, а за його відсутності – місцезнаходженням основної частини рухомого майна. Окрім того, на неї також покладається обов'язок задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, якщо вони заявлені

у встановлений строк відповідно до ст. 1231 ЦПК України. Тобто, територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, а якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються ними пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них.

Ще одна категорія спорів пов'язана з встановленням факту родинних відносин і визнанням права власності на спадкове майно. Судова практика свідчить, що позовні вимоги часто пред'являються до осіб, які не є спадкоємцями, що ускладнює процес.

Наприклад, *Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 грудня 2024 р. у справі № 202/8251/18 (провадження № 61-5703св23) [125] скасував судові рішення, оскільки позивач не залучив належного відповідача – територіальну громаду, яка на той момент вже набула право власності на майно.*

За результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд дійшов таких висновків.

Згідно з ч. 1 ст. 412 ЦПК України суд скасовує судові рішення повністю або частково і ухвалює нове рішення у відповідній частині або змінює його, якщо таке судові рішення, переглянуте в передбачених ст. 400 цього Кодексу межах, ухвалено з неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права.

Зважаючи на те, що у справі не вимагається збирання або додаткової перевірки чи оцінки доказів, обставини справи встановлені судом повно, але допущено неправильне застосування норм матеріального права, колегія суддів дійшла висновку, що рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 24 червня 2021 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 07 березня 2023 року в частині вимог ОСОБА_1 про встановлення факту родинних відносин, визнання правочинів недійсними, визнання права власності в порядку спадкування та витребування майна із

чужого незаконного володіння слід скасувати та ухвалити в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні цих позовних вимог, а в частині позовних вимог ОСОБА_1 про скасування державної реєстрації постанову Дніпровського апеляційного суду від 07 березня 2023 року змінити, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

З наведеного вище вбачається, що якщо територіальна громада стає власником майна, вона не звільняється від боргів спадкодавця. Щодо кредиторів, то вони мають право ініціювати визнання спадщини відумерлою, що дає їм змогу надалі пред'являти свої вимоги до органу місцевого самоврядування. Суд, своєю чергою, зобов'язаний витребувати докази відсутності спадкоємців. Без цього рішення може бути скасоване.

Позови про встановлення родинних зв'язків необхідно подавати до правильного відповідача. Якщо спадщина вже визнана відумерлою, відповідачем є громада, а не треті особи.

У разі скасування судового рішення про визнання спадщини відумерлою повернення такого майна здійснюватиметься відповідно до норм ЦПК України про поворот виконання судового рішення, а не на основі правового механізму, передбаченого ч. 2 ст. 1280 ЦК України. Це суттєво обмежує подання заяви про поворот виконання строками позовної давності, тоді як закон не встановлює обмежень щодо строку, протягом якого спадкоємець може вимагати повернення відумерлого майна в натурі. Для того щоб спадкоємець пред'явив позов про повернення майна, попереднє скасування рішення суду про визнання його відумерлим не є обов'язковим. Інакше це фактично унеможлиблює використання спадкоємцем спеціального способу захисту, передбаченого ч. 2 ст. 1280 ЦК України.

Незважаючи на чітке законодавче регулювання, на практиці виникають численні проблеми. Наприклад, за даними досліджень, значна кількість земельних ділянок сільськогосподарського призначення залишається безхазяйною через відсутність спадкоємців або їхнє небажання оформлювати

спадщину, що призводить до втрати потенційних доходів для територіальних громад і створює правову невизначеність щодо використання таких земель.

З огляду на викладене вище задля мінімізації негативних наслідків відумерлої спадщини нами запропоновано такі заходи, як: – підвищення обізнаності громадян щодо важливості своєчасного оформлення спадщини та наслідків її неприйняття; – спрощення процедур визнання спадщини відумерлою для органів місцевого самоврядування, що дозволить швидше вводити таке майно в економічний обіг; – створення реєстрів безхазяйного майна на рівні громад для ефективного моніторингу та управління такими об'єктами; – удосконалення законодавства з метою усунення прогалин і забезпечення більшої гнучкості у вирішенні питань, пов'язаних з відумерлою спадщиною.

Отже, право спадкування – це не просто набуття майна, а складний юридичний процес, що вимагає зважених рішень і чіткої аргументації в суді. Грамотне правове супроводження допоможе уникнути помилок й забезпечити захист інтересів усіх сторін.

Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 296 ЦПК України). Під спором про право розуміють перешкоди в здійсненні цивільного права, які згідно із законом можуть бути усунені за допомогою суду. Спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права, при якому існують конкретні особи, які перешкоджають в реалізації права. За відсутності цих елементів відсутній спір про право [126].

Як приклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув справу № 208/9501/21 (провадження № 61-9874св24), у якій банк заявляв клопотання про витребування доказів, які свідчили б про відсутність спадкоємців за

заповітом і за законом, проте така заява фактично проігнорована судом першої інстанції. Крім того, суд першої інстанції вказав, що міська рада заявила про незгоду з вимогами банку та просила закрити провадження у справі, що, на думку районного суду, фактично підтверджує наявність спору про право.

У своїй Постанові від 18 грудня 2024 р. у справі № 208/9501/21 ВС наголошує на тому, що невідповідність заяви про визнання спадщини відумерлою вимогам ст. 335 ЦПК України в частині недолучення до неї відповідних додатків має наслідком залишення такої заяви без розгляду саме із цих підстав відповідно до ч. 4 ст. 183 ЦПК України. Зазначення міською радою у відзиві на заяву банку про визнання спадщини відумерлою щодо недолучення до заяви постанови нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії не свідчить про наявність підстав для залишення заяви без розгляду за приписами ч. 6 ст. 294 ЦПК України, а саме за наявності спору про право.

Касаційний цивільний суд Верховного Суду, скасовуючи оскаржувані судові рішення, зазначив, що суди, обмежившись припущенням про можливу наявність спадкоємців, не вжили заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин.

Проте колегія суддів КЦС ВС встановила, що такі висновки спростовуються матеріалами справи, оскільки у відзиві на заяву банку міська рада лише висловила заперечення щодо форми та змісту такої заяви.

Визнавши висновки судів попередніх інстанцій передчасними й нічим не підтвердженими, КЦС ВС скасував оскаржувані судові рішення та направив справу до суду першої інстанції для продовження розгляду [20; 126].

Крім того, розглядаючи проблему застосування цивільного та цивільного процесуального законодавства при визнанні спадщини відумерлою з точки зору процедур розгляду таких справ і способу захисту інтересу територіальної громади на спадкове майно, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 14 грудня 2022 р. у справі № 461/12525/15

(провадження № 14-190цс20) [119] вказала, що інтерес територіальної громади в отриманні спадкового майна у власність громади в разі відсутності спадкоємців є наслідком неотримання спадщини будь-ким зі спадкоємців або наслідком їх відсутності взагалі. За таких обставин варто дійти висновку, що такі правовідносини є подібними до спадкових, хоч до них у цілому не відносяться. На користь цього висновку свідчить також розміщення норм права про можливість визнання спадщини відумерлою саме у книзі шостій ЦК України «Спадкове право».

Відтак, захист інтересу територіальної громади щодо відумерлого майна повинен регулюватись та здійснюватись таким самим способом, виходячи з тих самих принципів, як і можливість захистити своє право спадкоємцем, який своєчасно спадщину не прийняв, вона була визнана відумерлою та продана іншій особі.

Як зазначалось, ст. 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

Аналіз змісту зазначеної норми свідчить про те, що право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А отже, застосовуючи аналогію закону, територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації [226].

Таким чином, територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової

компенсації, тобто на певному етапі публічний обов'язок територіальної громади трансформується в її інтерес.

Утім, на переконання суддів, у цій справі ВП ВС вчергове підтвердила необхідність дотримання конструкції добросовісного набувача, вказавши, що в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна на користь добросовісного набувача територіальна громада має право на отримання лише грошової компенсації. Натомість, відшкодувати завдані порушенням інтересу територіальної громади збитки мають особи, які оформили спадщину на підставі згодом скасованого судового рішення [74].

Відтак, Закон покладає на територіальну громаду публічний обов'язок звернутися до суду щодо відумерлої спадщини для того, щоб вона це зробила в будь-якому разі. До того ж, якщо вона цього не зробить, може бути ще кредитор, який має право звернутися до суду з відповідним позовом. Тобто в нього, як і в територіальній громаді, є законний інтерес. Отже, зверненням до суду територіальна громада активує свій інтерес, з'являється щось, що дозволяє громаді, яка не набула автоматично право на відумерлу спадщину, надалі захищати цей інтерес [75]. Водночас суддями [74] звертається увага на недосконалу редакцію норми ч. 1 ст. 22 ЦК України, якою передбачено відшкодування збитків саме за порушення цивільного права, а не інтересу, оскільки у п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України встановлено, що такий спосіб, як відшкодування збитків, може бути застосований для захисту інтересу

Підводячи проміжні висновки, зазначимо, що спадщина набуває статусу відумерлої саме після набуття законної сили рішенням суду про визнання її такою, а право власності на зазначене майно набувається у територіальній громаді з моменту реєстрації цього права за громадою.

Як приклад, у постанові від 1 листопада 2023 р. у справі № 202/5154/21 [121] Верховний Суд доходить висновку, що задоволення позову в частині позовних вимог про визнання спадщини відумерлою має наслідком набуття права власності на спірне майно за територіальною громадою, що, своєю

чергою, має наслідком витребування зазначеного майна від добросовісного набувача.

Своєю чергою, ст. 1280 ЦК України (застосована за аналогією закону) передбачає захист права спадкоємця, який прийняв спадщину. Проте, якщо відмовлено в задоволенні вимог про визнання спадщини відумерлою та передання її у власність територіальної громади, постає питання – що має захистити суд. Вочевидь, будь-який спосіб захисту спрямований на захист приватних (цивільних) прав та інтересів. Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові. Територіальна громада має публічний обов'язок прийняти відумерлу спадщину, який трансформується в інтерес [15].

Отже, захист порушеного інтересу територіальної громади і спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців та в разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем, відбувається у спосіб, передбачений положенням ч. 2 ст. 1280 ЦК України, за аналогією закону.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 1 березня 2023 р. у порядку спрощеного позовного провадження розглянув справу № 320/10856/18 (провадження № 61-1142св21) [120] про визнання спадщини відумерлою та витребування майна.

Судом встановлено, що у травні 2016 р. приватним нотаріусом посвідчено договір купівлі-продажу квартири, укладений між продавцем ОСОБА_3 в особі його представника ОСОБА_5 та покупцем ОСОБА_6, згідно з яким останній отримав у власність спірну квартиру.

Під час укладення вказаного договору купівлі-продажу нотаріусу було пред'явлено рішення міськрайонного суду від 4 квітня 2016 р. у справі № 320/9348/15-ц, яким визнано договір купівлі-продажу квартири між ОСОБА_3 та первісним власником квартири ОСОБА_4 укладеним; визнано за ОСОБА_3 право власності на зазначену квартиру.

Згідно з інформацією міськрайонного суду від 28 березня 2017 р. в провадженні міськрайонного суду цивільна справа № 320/9348/15-ц за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про визнання договору купівлі-продажу квартири укладеним та визнання права власності на квартиру не перебувала.

Згідно із свідоцтвом про смерть ОСОБА_4 помер у лютому 2016 р., тобто на момент ухвалення рішення міськрайонного суду від 4 квітня 2016 р. у справі № 320/9348/15-ц первісний власник спірної квартири помер.

Відомості про підробку судового рішення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190, ч. 4 ст. 358 КК України.

У подальшому право власності на спірну квартиру на підставі договору купівлі-продажу квартири від 1 серпня 2016 р. було зареєстровано за ОСОБА_2. Вказаний договір купівлі-продажу був посвідчений приватним нотаріусом. Згідно з договором купівлі-продажу квартири від 22 серпня 2016 р., посвідченим приватним нотаріусом, продавець ОСОБА_2 передав у власність покупця ОСОБА_1, а ОСОБА_1 прийняла належну ОСОБА_2 квартиру і сплатила за неї визначену за домовленістю сторін грошову суму.

Фактично ОСОБА_3 заволодів квартирою після смерті ОСОБА_4 без відповідної правової підстави, протиправно та не мав права її відчужувати на користь інших осіб. Таким чином, позивача, поза його волею, позбавлено права власності на спірне майно, а тому наявні підстави для застосування положень ст. 388 ЦК України.

Верховний Суд, надаючи оцінку виниклим між сторонами правовідносинам, зазначив, що спір у цій справі виник щодо захисту інтересу територіальної громади на майно, яке за своїм статусом та у зв'язку з відсутністю спадкоємців померлої особи може бути визнано відумерлою спадщиною відповідно до положень ст. 1277 ЦК України та глави 9 ЦПК України.

Частини 1 та 2 ст. 1277 ЦК України визначають, що у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування,

неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини.

Проаналізувавши зміст законодавчих норм у системі з установленими судами правовідносинами, Верховний Суд вказав, що у цій справі підлягає застосуванню аналогія закону, що регулює подібні правовідносини, зокрема положення ст. 1280 ЦК України, виходячи з таких міркувань.

Аналіз змісту зазначеної норми свідчить про те, що право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А отже, застосовуючи аналогію закону, й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації [152].

У справах про визнання спадщини відумерлою судам необхідно звернути увагу на застосування абз. 2 п. 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, відповідно до якого правила ст. 1277 ЦК України про відумерле майно застосовуються також до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання чинності ЦК України. Зазначені положення застосовуються, якщо спадщина не перейшла до держави в порядку, передбаченому ст. 555 ЦК УРСР [152].

Прикладом неправильного вирішення справи про визнання спадщини відумерлою є рішення Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 6 січня 2011 р., яким розглянуто заяву Шепетівського міжрайонного прокурора в інтересах територіальної громади в особі

Лотівської сільської ради Шепетівського району за участі прокурора та представника позивача, визнано відумерлою спадщиною (земельну частку (пай)) розміром 3,78 умовних кадастрових гектари вартістю 61 308 гривень 80 копійок на території Лотівської сільської ради після смерті П., який помер 16 жовтня 2000 року.

Судом неправильно встановлено правовідносини, які виникли із відкриттям спадщини. У зазначеному випадку спадщина перейшла до держави на підставі ст. 555 ЦК УРСР, тому вимоги про визнання права власності за територіальною громадою та заява про визнання спадщини відумерлою не підлягали задоволенню [152].

Після набрання судовим рішенням законної сили, територіальна громада повинна зареєструвати право власності на майно на своє ім'я. З набуттям територіальною громадою права власності на відумерле майно, вона має право на повне розпорядження цим майном і зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за борги спадкодавця. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них.

Експертами «U-LEAD з Європою» [38] розроблено алгоритм дій органів місцевого самоврядування щодо відумерлої спадщини. Так, для встановлення факту і дати смерті спадкодавця необхідно звернутися до органу Державної реєстрації актів цивільного стану із запитом про дату смерті спадкодавців такого майна. Збирати інформацію про покинуте майно можуть допомагати старости, працівники ОСББ, ЖЕКів і самі жителі громади. Наступним кроком є збір відомостей про нерухоме майно – після закінчення строку для прийняття спадкоємцями спадщини. Для цього варто звернутися до органу Державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень із запитом про зареєстроване право власності на нерухоме майно за даною адресою або до спадкового реєстру із запитом щодо інформації про заведену спадкову справу та видачу свідоцтва про право на спадщину щодо даного об'єкта майна.

Своєю чергою, науковці [77, с. 45–54] стверджують, і ми поділяємо таку думку, що відумерлість спадщини за своєю правовою природою не може розглядатись як спадково-правова дефініція, через те що: – вона базується на обов'язку, а не на праві прийняття спадщини; – її мета полягає в задоволенні суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві; – вона є правонаступництвом.

Конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини має комплексність і поєднує суспільний (соціальний) та економічний (майновий) інтереси. Суспільний (соціальний) інтерес полягає у збереженні стабільності майнових відносин у суспільстві. Економічний (майновий) інтерес має публічну та приватну спрямованість, зокрема задовольняє інтереси територіальної громади як набувача права власності, так і особи-кредитора щодо задоволення зобов'язань спадкодавця за рахунок відумерлого майна. При цьому публічний суб'єкт приймає на себе тягар зобов'язань спадкодавця іноді не у власних інтересах, а з метою задоволення стабільності майнових відносин у суспільстві [78, с. 144].

Прикладом розкриття правової природи відумерлості спадщини в аспекті співвідношення інтересів слугує *судова справа № 461/12525/15-ц від 14 грудня 2022 р. [119] за позовом Львівської міської ради (далі – позивач) до ОСОБА_1, ОСОБА_2, Першої львівської державної нотаріальної контори (далі – державна нотаріальна контора), треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, ОСОБА_4, Львівське комунальне підприємство «Центральне», про визнання спадщини відумерлою, визнання свідочтва про право на спадщину за законом і договору купівлі-продажу квартири недійсними, скасування рішень про державну реєстрацію права власності та витребування майна із чужого незаконного володіння.*

Надаючи коментар до цієї справи, судді звертають увагу на особливості конструкції інтересу, як то територіальна громада має публічний обов'язок прийняти відумерлу спадщину, який трансформується в інтерес, кондикційний позов, своєю чергою, захищає право, яке було в особи на майно.

У територіальній громаді такого права не було, натомість у неї був обов'язок прийняти спадщину, який трансформується в інтерес. Тому з урахуванням захисту також інтересів добросовісного набувача, який не повинен двічі сплатити за майно, доцільним є стягнення коштів саме з особи, яка успадкувала майно за рішенням суду, пізніше скасованим, і продала його [15]. Виявлення конструкції інтересу в системі відносин відумерлої спадщини можливо за допомогою визначення правової природи цієї юридичної категорії [77, с. 48].

Відтак, з набуттям територіальною громадою права власності на відумерле майно, вона має право на повне розпорядження цим майном і зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за борги спадкодавця, тобто повинна задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 цього ЦК України. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них, цим, на думку науковців [37, с. 5], обумовлюється юридична заінтересованість у справі про визнання спадщини відумерлою кредиторів спадкодавця. Залежно від призначення, таке майно відповідно до закону може бути передане в користування іншим особам, в оренду, відчужене (продане) тощо.

У постанові Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 641/2666/19 (провадження № 61-12617св20) [108] зазначено, що особливістю розгляду справи про визнання спадщини відумерлою, яка розглядається в окремому провадженні, як і інших справ окремого провадження, зокрема, є таке: заявлені вимоги у порядку окремого провадження повинні бути безспірними (відсутній спір про право); справи окремого провадження порушуються за заявою і розглядаються за участю заявника, заінтересованих осіб (відсутність спору про право зумовлює відсутність сторін з протилежними інтересами, відсутність позову); немає інститутів і категорій, властивих позовному провадженню (пред'явлення

зустрічного позову, заміна сторін, співучасть, мирова угода, треті особи, звернення до третейського суду тощо); справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду. Наявність спору про право повинна встановлюватись за ознакою можливого заперечення суб'єктивного права особи, щодо якого виникає спір. За умови наявності спору про право питання про визнання спадщини відумерлою не підлягає з'ясуванню у порядку окремого провадження.

Відтак, визнання спадщини відумерлою є юридично складним і відповідальним процесом, що вимагає ретельного дотримання законодавчих вимог та виконання всіх необхідних процедур. Цей процес забезпечує захист інтересів територіальної громади, дозволяючи передати їй майно, яке залишилось без власника після смерті особи. Дотримуючись покрокового плану дій, можна ефективно та законно завершити процедуру визнання спадщини відумерлою, уникнувши можливих юридичних ускладнень та захистивши інтереси як громади, так і держави загалом. Важливу роль у цьому процесі відіграє судова практика, яка, разом із нормативною базою [155], слугує основою для прийняття правомірних і справедливих рішень у подібних справах [33].

Підсумовуючи варто зазначити, під час розгляду справ у порядку окремого провадження виключається існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспорюванням або невизнанням, а також недоведенням суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають в реалізації такого права.

Після отримання рішення суду, яке набрало законної сили, необхідно звернутися з цим рішенням і заявою до акредитованих суб'єктів державної реєстрації для отримання Витягу про право власності на відповідне майно, зазначене в рішенні суду.

Загалом розгляд справ щодо визнання спадщини відумерлою здійснюється з додержанням загальних правил, визначених ЦПК України (ч. 4

ст. 294). Утім, судова практика з цієї категорії справ свідчить про те, що в процесуальних актах бракує вказівки на те, яких саме правил варто дотримуватися – загального чи спрощеного провадження, а вказується тільки, що розгляд справи відбудеться у відкритому судовому засіданні, оминаючи процесуальну форму підготовки справи до розгляду. Такий недолік правового регулювання інституту визнання спадщини відумерлою, на думку правників [8, с. 32], суттєво впливає на якість та ефективність здійснення правосуддя, оскільки це призводить до численних порушень під час проведення підготовки і, як наслідок, до скасування судових рішень, постановлених у цивільних справах.

Усвідомлюючи важливість комплексного підходу до вирішення проблем відумерлої спадщини необхідно враховувати не лише процесуальні аспекти відкриття провадження, а й забезпечити ефективну взаємодію між органами місцевого самоврядування, нотаріусами та судовою системою для своєчасного і справедливого врегулювання таких справ.

Висновки до розділу 3

Досліджуючи процесуальні особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, нами акцентовано увагу на таких основних висновках:

1. Відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою можливе за наявності встановлених законодавством підстав, зокрема: 1) відсутність спадкоємців за законом або за заповітом; 2) неможливість встановлення спадкоємців; 3) відмова спадкоємців від прийняття спадщини.

Процедура відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою включає кілька етапів, кожен із яких має свої особливості: – подача заяви, яка є заявою по суті, що ініціює розгляд справи, і може бути подана державними органами, які відповідають за управління державним

майном, органами місцевого самоврядування чи іншими уповноваженими особами, які мають заінтересованість у визнанні спадщини відумерлою. Заява подається до суду за місцем відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження майна) і повинна бути підтверджена документально, щоб уникнути безпідставного відкриття провадження; – перевірка підстав для відкриття провадження, зокрема відсутність спадкоємців за законом або за заповітом чи їхню відмову від прийняття спадщини. У цьому етапі суд може вимагати додаткових доказів або документів, які підтверджують відсутність спадкоємців, якщо наданих недостатньо, якими можуть слугувати, наприклад, свідоцтво про смерть, документи про відмову від спадщини, результати пошуку спадкоємців. У разі виявлення спадкоємців провадження може бути припинене; – оголошення про відкриття провадження у справі, що дозволяє зацікавленим особам висловити свою позицію щодо справи і забезпечує прозорість процесу та дає змогу уникнути порушення прав потенційних спадкоємців; Якщо протягом встановленого строку ніхто не заявить про свої права, суд продовжує розгляд справи. Справи про визнання спадщини відумерлою розглядаються судом з обов'язковою участю заявника, з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб та обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. Важливим етапом відкриття провадження є залучення заінтересованих осіб, зокрема нотаріуса, який вів спадкову справу, та інших осіб, які можуть мати права на спадщину. Суд повідомляє їх про початок розгляду справи, що є обов'язковим для забезпечення принципу змагальності. Ухвала про відкриття провадження вноситься лише за умови повної відповідності заяви формальним вимогам; – судовий розгляд по суті, під час якого встановлюються обставини, зокрема, чи дійсно ніхто зі спадкоємців не заявив своїх прав; – ухвалення судового рішення, на підставі якого майно переходить у власність територіальної громади.

2. Головним процесуальним наслідком відмови у відкритті провадження у справі про визнання спадщини відумерлою (так само це стосується відмови у прийнятті заяви) стане те, що в особи, якій відмовлено, у подальшому виникне правова перешкода щодо можливості повторного звернення до суду з такими ж самими безспірними вимогами. А позбавлення уповноважених осіб, які помилились у строках (ймовірно, навіть з об'єктивних причин), можливості в перспективі звернутися з тотожною заявою суперечить природі інституту визнання спадщини відумерлою. Акцентовано на доцільності застосувати до такої ситуації механізм повернення заяви, який не перешкоджає повторному зверненню до суду з тотожною заявою у випадку, якщо відпадуть обставини, що стали підставою для повернення заяви.

3. Судова практика свідчить про низку труднощів, пов'язаних з відкриттям провадження у таких справах, зокрема: – недостатність доказів виникає, якщо органи місцевого самоврядування не мають доступу до повної інформації про спадкове майно чи спадкоємців, що й призводить до повернення заяв або відмови у відкритті провадження; – неправильне визначення місця відкриття спадщини може стати підставою для відмови у прийнятті заяви; – відсутність своєчасної інформації від нотаріусів про закінчення строку прийняття спадщини ускладнює підготовку заяви та своєчасне звернення до суду.

4. Підготовче провадження дозволяє систематизувати та оцінити докази, що є необхідними для встановлення фактів відсутності спадкоємців або їх відмови від спадщини, що є підґрунтям для прийняття обґрунтованого рішення про перехід майна до державної власності. Акцентовано на низці проблем, що має ця процедура, які, зокрема, пов'язані з тривалістю процедури та недостатньою регламентацією окремих аспектів підготовчого провадження. Задля підвищення ефективності цієї процедури доцільним вбачається запровадження більш детальної регламентації дій уповноважених органів на етапі підготовчого провадження, з визначенням чітких строків виконання окремих процедур і забезпечення більш активної участі державних органів

у зборі доказів, що дозволить забезпечити швидкий та якісний розгляд справ про визнання спадщини відумерлою, який відповідає інтересам як громадян, так і держави.

5. Етапами підготовчого провадження є: 1) подача заяви про визнання спадщини відумерлою до суду. Заявником може бути державний орган, місцева влада або інша заінтересована сторона; 2) збір доказів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, відсутність спадкоємців або їх відмову від спадщини. Це можуть бути витяги з реєстрів, свідоцтва про смерть, документи про відмову від спадщини тощо; 3) дослідження доказів на предмет їх достовірності та достатності для подальшого розгляду справи; 4) підготовка висновку, де містяться рекомендації щодо подальших дій, зокрема про визнання спадщини відумерлою та передачу майна у власність територіальної громади.

6. Якщо суд ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою, нерухоме майно переходить у власність відповідної територіальної громади, на неї також покладається обов'язок задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, якщо вони заявлені у встановлений строк.

7. Підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі.

8. Доведено, що відумерлість спадщини за своєю правовою природою не може розглядатись як спадково-правова дефініція, через те що: – вона базується на обов'язку, а не на праві прийняття спадщини; – її мета полягає в задоволенні суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві; – вона є правонаступництвом. Конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини має комплексність і поєднує суспільний (соціальний) (збереження стабільності майнових відносин у суспільстві) та економічний (майновий) (задовольняє інтереси територіальної

громади як набувача права власності, так і особи-кредитора щодо задоволення зобов'язань спадкодавця за рахунок відумерлого майна) інтереси.

9. З метою мінімізації негативних наслідків відумерлої спадщини запропоновано такі заходи: – підвищення обізнаності громадян щодо важливості своєчасного оформлення спадщини та наслідків її неприйняття; – спрощення процедур визнання спадщини відумерлою для органів місцевого самоврядування, що дозволить швидше вводити таке майно в економічний обіг; – створення реєстрів безхазяйного майна на рівні громад для ефективного моніторингу та управління такими об'єктами; – удосконалення законодавства з метою усунення прогалин і забезпечення більшої гнучкості у вирішенні питань, пов'язаних з відумерлою спадщиною.

10. Після набрання судовим рішенням законної сили, територіальна громада повинна зареєструвати право власності на майно на своє ім'я. З набуттям територіальною громадою права власності на відумерле майно, вона має право на повне розпорядження цим майном і зобов'язана нести цивільно-правову відповідальність за борги спадкодавця. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання – дослідити окремі процесуальні відносини, що виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою.

За результатами дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. На підставі аналізу наукової доктрини у контексті інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою встановлено, що наявні наукові праці присвячені, здебільшого, матеріально-правових підставам і правовим наслідкам визнання спадщини відумерлою. Дослідженням загальнотеоретичних методологічних засад цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою визначено низку загальнотеоретичних і практичних проблем, які пов'язані з визначення складу учасників справ про визнання спадщини відумерлою, встановленням кола обставин, які формують предмет доказування у відповідних справах, визначення змісту судового рішення тощо.

2. Під час дослідження інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою використано низку методів наукового пізнання, серед яких: порівняльно-правовий метод, який став засобом порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн; історико-правовий метод, який застосовано для простеження еволюції правового регулювання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою; методи аналізу та синтезу, за допомогою яких проведено класифікацію учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, а також сформульовано основні

поняття, які становлять категоріальний апарат відповідного процесуального інституту; формально-юридичний метод, який слугував універсальним засобом формулювання висновків дослідження.

3. У контексті дослідження еволюції правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою запропоновано такі етапи: а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.); б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004–2017 рр.); в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується із оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2004 р. – дотепер).

Констатовано, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права. Зроблено висновок, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада.

4. До особливостей процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою віднесено: 1) встановлення обов'язку суду роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав,

свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема, з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; 2) необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду; 3) правову регламентацію переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника, якими є: орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; 4) необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб; 5) встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; 6) правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою; 7) встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою; 8) неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди; 9) наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду; 10) відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом.

5. Дослідженням окремих процесуальних аспектів, що пов'язані з поданням до суду заяви про визнання спадщини відумерлою, встановлено, що у заяві про визнання спадщини відумерлою мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову

від її прийняття. Визначальною обставиною під час розгляду заяви про визнання спадщини відумерлою у порядку окремого провадження є те, що розгляд такої заяви не пов'язаний з наступним вирішенням спору про право цивільне.

6. Охарактеризовано основних (обов'язкових) учасників справи про визнання спадщини відумерлою та окреслено їхні права, до яких віднесено: – заявника; – суд; – потенційних спадкоємців; – третіх осіб; – інших зацікавлених осіб. Акцентовано, що при розгляді судом справ про визнання спадщини відумерлою обов'язковою є участь заявника та повідомлення всіх заінтересованих осіб, а також залучення до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді.

7. Доведено, що докази у справах про визнання спадщини відумерлою є ключовими для ухвалення судового рішення. У процесі визнання спадщини відумерлою до суду надаються докази, які підтверджують наступні основні обставини: – факт смерті спадкодавця; – відсутність спадкоємців за законом та заповітом; факт неприйняття спадщини; – підтвердження приналежності майна до спадщини.

Наведено перелік доказів, які можуть бути використані у справах про визнання спадщини відумерлою, до найпоширеніших віднесено: – свідоцтво про народження спадкодавця; – паспорт спадкодавця; – документи, що підтверджують місце проживання спадкодавця; – медичні довідки, що свідчать про стан здоров'я спадкодавця перед зникненням; – свідчення очевидців, які бачили спадкодавця востаннє; – листування, фотографії, інші матеріали, що підтверджують зв'язки спадкодавця з іншими особами;

– результати оперативно-розшукових заходів; – висновки експертів (наприклад, медичних, генетичних).

Охарактеризовано види доказів, що використовуються у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – письмові докази; – показання свідків; – висновки експертів та акти обстеження житла; – офіційні запити та відповіді на них. Зроблено висновок, для визнання спадщини відумерлою необхідно, щоб докази були належними, допустимими та достатніми для встановлення обставин справи.

8. До предмета доказування у справах про визнання спадщини відумерлою віднесено обставини, які стосуються наявності спадкового майна, часу відкриття спадщини, відсутності спадкоємців, а також обставини щодо прийняття спадщини або відмови від її прийняття. Окреслено особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: – суд повинен бути впевнений у тому, що спадкодавець дійсно помер, а не просто зник; – суд оцінює всі наявні докази в сукупності, а не кожен окремо; – у таких справах часто використовуються непрямі докази, які дозволяють зробити висновок про смерть спадкодавця; – чим більше часу минуло з моменту зникнення спадкодавця, тим більше шансів на те, що суд визнає спадщину відумерлою.

Акцентовано, що оцінка доказів проводиться не лише за їх змістом, але і за джерелом, способом одержання, повнотою і логічною узгодженістю. При цьому суд аналізує: – достовірність наданих документів, перевіряє їхню відповідність законодавчим вимогам; – систематичність і взаємозв'язок доказів – наскільки вони доповнюють один одного та не суперечать встановленим фактам; – ймовірність фактів, що випливають з доказів – зокрема, чи можна на підставі доказів зробити висновок про відсутність інших спадкоємців або їх небажання вступати у спадщину.

9. Визначено проблеми, з якими суди стикаються в процесі доказування: – недостатність доказів; – суперечності в документах; – поява спадкоємців на пізнішому етапі та запропоновано шляхи підвищення ефективності процесу

доказування у справах про визнання спадщини відумерлою: – запровадження електронної взаємодії між судами, органами державної влади та державними реєстрами дозволить суттєво знизити час, необхідний на збір доказів; – запровадження єдиного державного реєстру спадкоємців, які відмовилися від спадщини, забезпечить швидкий доступ до інформації про випадки відмови від спадщини і сприятиме запобіганню ситуацій, коли спадкоємці, які відмовилися, можуть згодом претендувати на майно; – удосконалення процедури повідомлення можливих спадкоємців про відкриття спадщини; – розширення повноважень органів місцевого самоврядування у зборі доказів; – спрощення процедури залучення та оцінки показань свідків у справах про визнання спадщини відумерлою; – удосконалення судової практики щодо використання презумпцій у справах про спадщину; – введення публічних консультацій та роз'яснень для громадян з метою обізнаності з юридичними аспектами спадкування; – розробка типових процедур для судового розгляду справ про визнання спадщини відумерлою забезпечить однаковий підхід у різних судах і зменшить навантаження на судову систему.

10. Вивченням досвіду окремих країн (Німеччина, Франція, Італія, США, Канада, Велика Британія) у питаннях правового регулювання та доказування у справах про визнання спадщини відумерлою доведено, що для України корисним було б впровадження таких елементів: – створення спеціалізованих органів або підрозділів при місцевих органах влади або у нотаріальних структурах, які б займалися питанням відумерлої спадщини; – упровадження автоматизованих систем для обміну інформацією між судами та реєстрами щодо пошуку спадкоємців і підтвердження прав на майно; – організація публічних оголошень про відкриття спадщини у випадках відсутності спадкоємців, що значно підвищить прозорість процесу та забезпечить належне інформування громадян.

11. Дослідженням процесуальних особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою акцентовано увагу на встановлених законодавством підставах, за наявності яких можливе відкриття провадження

у справах про визнання спадщини відумерлою, зокрема: 1) відсутність спадкоємців за законом або за заповітом; 2) неможливість встановлення спадкоємців; 3) відмова спадкоємців від прийняття спадщини.

Процедура відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою включає кілька етапів, кожен із яких має свої особливості: – подача заяви, яка є заявою по суті, що ініціює розгляд справи, і може бути подана державними органами, які відповідають за управління державним майном, органами місцевого самоврядування чи іншими уповноваженими особами, які мають заінтересованість у визнанні спадщини відумерлою; – перевірка підстав для відкриття провадження, зокрема відсутність спадкоємців за законом або за заповітом чи їхню відмову від прийняття спадщини; – оголошення про відкриття провадження у справі, що дозволяє зацікавленим особам висловити свою позицію щодо справи і забезпечує прозорість процесу та дає змогу уникнути порушення прав потенційних спадкоємців; – судовий розгляд по суті, під час якого встановлюються обставини, зокрема, чи дійсно ніхто зі спадкоємців не заявив своїх прав; – ухвалення судового рішення, на підставі якого майно переходить у власність територіальної громади.

12. Доведено, що головним процесуальним наслідком відмови у відкритті провадження у справах (так само це стосується відмови у прийнятті заяви) стане те, що в особи, якій відмовлено, у подальшому виникне правова перешкода щодо можливості повторного звернення до суду з такими ж самими безспірними вимогами. Акцентовано на доцільності застосувати до такої ситуації механізм повернення заяви, який не перешкоджає повторному зверненню до суду з тотожною заявою у випадку, якщо відпадуть обставини, що стали про визнання спадщини відумерлою підставою для повернення заяви.

Визначено низку труднощів, пов'язаних з відкриттям провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, що підтверджуються судовою практикою: – недостатність доказів виникає, якщо органи місцевого

самоврядування не мають доступу до повної інформації про спадкове майно чи спадкоємців, що й призводить до повернення заяв або відмови у відкритті провадження; – неправильне визначення місця відкриття спадщини може стати підставою для відмови у прийнятті заяви; – відсутність своєчасної інформації від нотаріусів про закінчення строку прийняття спадщини ускладнює підготовку заяви та своєчасне звернення до суду.

13. Підготовче провадження дозволяє систематизувати та оцінити докази, що є необхідними для встановлення фактів відсутності спадкоємців або їх відмови від спадщини, що є підґрунтям для прийняття обґрунтованого рішення про перехід майна до державної власності. Акцентовано на низці проблем, що має ця процедура, які, зокрема, пов'язані з тривалістю процедури та недостатньою регламентацією окремих аспектів підготовчого провадження. Задля підвищення ефективності цієї процедури доцільним вбачається запровадження більш детальної регламентації дій уповноважених органів на етапі підготовчого провадження, з визначенням чітких строків виконання окремих процедур і забезпечення більш активної участі державних органів у зборі доказів, що дозволить забезпечити швидкий та якісний розгляд справ про визнання спадщини відумерлою, який відповідає інтересам як громадян, так і держави.

Окреслено етапи підготовчого провадження, до яких віднесено:

- 1) подачу заяви про визнання спадщини відумерлою до суду;
- 2) збір доказів;
- 3) дослідження доказів;
- 4) підготовку висновку.

14. Доведено, що відумерлість спадщини за своєю правовою природою не може розглядатись як спадково-правова дефініція, через те що: – вона базується на обов'язку, а не на праві прийняття спадщини; – її мета полягає в задоволенні суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві; – вона є правонаступництвом. Конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини має комплексність і поєднує суспільний (соціальний) (збереження стабільності майнових відносин у суспільстві) та економічний (майновий) (задовольняє інтереси

територіальної громади як набувача права власності, так і особи-кредитора щодо задоволення зобов'язань спадкодавця за рахунок відумерлого майна) інтереси.

15. З метою удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України запропоновано:

статтю 1277 ЦК України доповнити новою частиною такого змісту: «Підтвердження відсутності спадкоємців здійснюється нотаріусом або уповноваженим органом місцевого самоврядування шляхом перевірки відомостей у Спадковому реєстрі, Єдиному реєстрі актів цивільного стану та оприлюднення інформації про відкриття спадщини протягом 30 днів. У разі відсутності заяв від спадкоємців протягом 3-х місяців після закінчення строку для прийняття спадщини нотаріус видає довідку про відсутність спадкоємців, яка є підставою для звернення до суду з вимогою про визнання спадщини відумерлою.».

статтю 1277 ЦК України доповнити новою частиною такого змісту: «Орган місцевого самоврядування за місцем розташування спадкового майна має право: – ініціювати перевірку відсутності спадкоємців шляхом звернення до нотаріуса або самостійного збору відомостей із відповідних реєстрів; – звертатися до суду з заявою про визнання спадщини відумерлою; – приймати відумерле майно у власність і використовувати його для суспільних потреб громади відповідно до закону.».

частину другу статті 1277 ЦК України доповнити такими положеннями: чітко визначити, які докази відсутності спадкоємців чи їхньої відмови від спадщини обов'язково подавати разом із заявою; зобов'язати нотаріуса або територіальну громаду протягом певного строку (наприклад, 3-х місяців з моменту спливу 6-місячного строку для прийняття спадщини за статтею 1270 ЦК України) проводити попередню перевірку наявності спадкоємців шляхом подання запитів до: Спадкового реєстру для перевірки факту прийняття чи відмови від спадщини; Державного реєстру актів цивільного стану громадян для встановлення родинних зв'язків спадкодавця;

у статті 335 ЦПК України деталізувати перелік документів: до змісту заяви додати обов'язок заявника (наприклад, територіальної громади) надати: довідку від нотаріуса про відсутність спадкоємців, складену за результатами перевірки; витяг із Спадкового реєстру, що підтверджує відсутність заяв про прийняття спадщини; докази оприлюднення інформації про спадщину (наприклад, копію оголошення на офіційному сайті місцевої ради); документи, що підтверджують смерть спадкодавця та склад спадкового майна;

внести зміни до статті 335 ЦПК України в частині уточнення ролі громад у процесі, зокрема, вказавши, що орган місцевого самоврядування є основним заявником у справах про визнання спадщини відумерлою, якщо нотаріус або інші особи не звернулися до суду.

доповнити статтю 335 ЦПК України пунктом такого змісту: «Заява подається органом місцевого самоврядування за місцем розташування спадкового майна, якщо протягом 3-х місяців після спливу строку для прийняття спадщини нотаріус не виявив спадкоємців.».

у статті 337 ЦПК України передбачити такі процедурні механізми: – уточнити, що суддя під час розгляду справи: перевіряє виконання нотаріусом або заявником передбаченої законом процедури пошуку спадкоємців; має право витребувати додаткові документи (наприклад, довідки з міграційної служби чи інших реєстрів), якщо є сумніви щодо повноти перевірки; зобов'язаний відкласти розгляд справи на строк до 2-х місяців, якщо з'являються нові відомості про можливих спадкоємців, з повідомленням таких осіб про судовий процес.

Чітко визначені процедури та критерії усунуть неоднозначність у тлумаченні відсутності спадкоємців, що часто призводить до оскарження рішень. Стандартизація документів і строків дозволить судам швидше встановлювати факти, необхідні для визнання спадщини відумерлою. Попередня перевірка та оприлюднення інформації дадуть змогу спадкоємцям заявити свої права до передачі майна територіальній громаді.

16. Задля уникнення конфліктів між місцевими органами і державними структурами щодо розподілу повноважень статтю 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» запропоновано доповнити положенням такого змісту: «Органи місцевого самоврядування забезпечують виявлення відумерлої спадщини на території громади шляхом моніторингу, співпраці з нотаріусами та оприлюднення інформації про спадщину, беруть участь у судовому процесі щодо її визнання відповідно до Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України, а також приймають відумерле майно у власність і використовують його для забезпечення потреб територіальної громади, зокрема для соціального житла, розвитку інфраструктури чи інших суспільних цілей, на підставі рішення органу місцевого самоврядування.».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамова О. Є. Відумерлість майна: аналіз правового статусу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 3 (74). С. 190–195. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_3_27
2. Анікіна Г. В. Особливості спадкування відумерлого майна у міжнародному приватному праві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 9/1. С. 39–42. URL : <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/25914>
DOI [https://doi.org/10.37634/efp.2021.9\(1\).9](https://doi.org/10.37634/efp.2021.9(1).9)
3. Бабецька І. Поняття публічного інтересу у цивільному праві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 366–372. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_58
4. Берназюк Я. Суспільні інтереси та їх вплив на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. *Судова влада України : офіц. вебсайт*. 2023. 08 верес. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/5_%20presentation_bernaziuk_public_interests.pdf
5. Бичкова С. С. Визнання спадщини відумерлою: новелізація правового інституту за останні 15 років. *Право України*. 2019. № 2. С. 107–118. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2019_2_10.pdf
6. Бичкова С. С. Процесуальний порядок визнання спадщини відумерлою. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 51–55. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_14
7. Болокан І. В. Правове регулювання особливостей розгляду судами справ про визнання спадщини відумерлою. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2010. № 2. С. 130–135. URL : <https://law.journalsofznu.zp.ua/eng/visnik-2-2010>
8. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Оптимізація підготовки цивільних справ до судового розгляду як складові наближення процесуального

законодавства України до європейських стандартів судочинства. *Форум права*. 2009. № 1. С. 56–62. URL : <https://bit.ly/3vsVek8>

9. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду. Харків, 2009. 188 с.

10. Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. Передумови виникнення процесуальних правовідносин щодо визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 39–61. URL : <https://unz.univer.km.ua>. DOI <https://doi.org/10.37491/UNZ.83.4>

11. Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. Процесуальні аспекти визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2022. № 3 (87). С. 14–34. URL : <https://unz.univer.km.ua>. DOI <https://doi.org/10.37491/UNZ.87.2>

12. Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. Суб'єкти права на звернення до суду у справах про визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2021. № 2 (80). С. 70–94. URL : <https://unz.univer.km.ua>. DOI <https://doi.org/10.37491/UNZ.80.7>

13. Бориславська М. Перехід майна померлої особи у власність публічно-правових утворень. *Університетські наукові записки*. 2020. № 6 (78). С. 184–198. URL : https://unz.univer.km.ua/article/view/78_184-198/pdf. DOI <https://doi.org/10.37491/UNZ.78.17>

14. [Бориславська М. В. Правові та історичні передумови набуття \(спадкування\) майна померлої особи публічно-правовими утвореннями. Університетські наукові записки. 2020. № 3–4 \(75–76\). С. 125–137. URL : <https://unz.univer.km.ua>. DOI <https://doi.org/10.37491/UNZ.75-76.14>.](#)

15. Василь Крат розповів про окремі аспекти захисту інтересів територіальної громади. *Верховний Суд : офіц. вебсайт*. 2023. 10 берез. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1393360>

16. Василь Крат та Інна Спасибо-Фатєєва обговорили питання, пов'язані з відумерлою спадщиною. *Верховний Суд : офіц. вебсайт*. 2025. 05 лют. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1749903/>

17. Васильєв С. В. Порівняльний судовий процес : підручник. К., 2015. 352 с.
18. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Х., 2011. 260 с.
19. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С., Папірна А. В. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготов. до держ. іспиту. 3-тє вид., допов. та переробл. Д., 2004. 176 с.
20. Визнання спадщини відумерлою: правила розгляду та алгоритм установлення спору про право. *Advokat post. Інформаційне агентство*. 2025. 19 лют. URL : <https://advokatpost.com/vyznannia-spadshchyny-vidumerloiu-pravyla-rozhliadu-ta-alhorytm-ustanovlennia-sporu-pro-pravo/>
21. Волинець Т. Відумерла спадщина як підстава виникнення права комунальної власності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 861. С. 374–379. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_55
22. Галян О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч.-метод. вид. Луцьк, 2021. 26 с.
23. Гетманцев Д. Про захист охоронюваного законом інтересу. *Слово Національної школи суддів України*. 2018. № 3 (24). С. 6–20. URL : <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/1-2018/3-24-2018>
24. Гонгало Р. Ф. Деякі сучасні аспекти участі держав у розгляді справ щодо спадкування за законом. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 12. С. 321–328. URL : <http://hdl.handle.net/11300/712>
25. Гонгало Р. Ф. Поняття та значення елементів судового доказування у цивільному процесі. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 14 верес. 2020 р.) / Уклад.: Стоянова Т. А., Островська Л. А Сатановська О. В.; за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса, 2020. С. 36–40. URL : <https://hdl.handle.net/11300/21908>

26. Грабовська О. О. Провадження у справі до судового розгляду: проблеми теорії та судової практики. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 46. С. 311–315.

URL : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/dspace/handle/123456789/9092>

27. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України : монографія. Київ, 2018. 471 с.

28. Грін О. О. Спадкове право України: навч. посіб. : Альб. схем. Ужгород, 2012. 208 с.

29. Гуменюк К. П. Інститут відумерлості спадщини в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 207 с.

30. Гуменюк К. П. Характеристика інституту відумерлості спадщини. *Форум права*. 2017. № 5. С. 106–111. URL : <http://forumprava.pp.ua/files/106-111-2017-5-16-.pdf>. DOI <http://doi.org/10.5281/zenodo.1193970>

31. Данилова І. О. Правові аспекти спадкування за законом нерухомого майна нерезидентами. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С. 158–166. URL : <https://bit.ly/3cSI1ux>.

32. Дем'янчук І. Р. Підстави набуття права власності територіальною громадою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 189–193. URL : http://lsej.org.ua/11_2022/41.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/41>

33. Демчук О., Коткова О. Порядок визнання спадщини відумерлою в Україні. *EVERLEGAL*. 2024. 12 лип. URL: <https://everlegal.ua/poryadok-vyznannya-spadschyny-vidumerloyu-v-ukrayiny>

34. Деякі аспекти набуття права власності на об'єкт безхазяйного нерухомого майна : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 13 жовт. 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

35. Дмитрієв С. М. Поняття та елементи цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 231–241.

URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab3840a1-01f4-42ea-9c70-d854fabd5d61/content>

36. Дмитрієв С. М. Поняття цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження. *На перетині мови і права: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 21 лют. 2019 р.)*. К., 2019. С. 49–51.

37. Дмитрієв С. М. Цивільний процесуальний статус заявника у справах окремого провадження: дис. ... доктора філософії: спец. 081 – Право. К., 2020. 197 с.

URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9d947c9b-86dd-499c-9e77-a2aa42354f86/content>

38. Експерти U-LEAD допомагають місцевому самоврядуванню перетворювати занедбане майно в актив громади. *Децентралізація : вебсайт*.

URL : <https://decentralization.gov.ua/news/15546>

39. Жук Л. Б. Правовий статус територіальної громади в контексті особливостей правової природи та процедури визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного права (Матвеевські цивілістичні читання)* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листоп. 2011 р.). К., 2012. С. 188–190.

40. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х., 2002. 432 с.

41. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. К., 2007. 288 с.

42. Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : дис. ... докт. юрид. наук. К., 2011. 415 с.

43. [Заїка Ю. О., Рябоконт Є. О. Спадкове право / за ред. О. В. Дзери. К., 2009. 240 с.](#)

44. Заїка Ю. О., Солтис Н. Б., Проценко В. В., Рябоконт Є. О. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження):

монографія / відп. ред. В. В. Луць; НАПрН України, НДІ приват права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. К., 2015. 248 с.

45. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2023 рік. *Судова влада України: офіц. вебсайт*. URL : https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.

46. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2024 рік. *Судова влада України: офіц. вебсайт*. URL : https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024.

47. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. К., 2006. 560 с.

48. Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

49. Зенкін Д. Коли спадщина стає відумерлою: юридичні тонкощі та судова практика. *Liga.net*. 2025. 7 лют. URL : <https://blog.liga.net/user/dzenkin/article/55790>

50. Зозуляк О. І. Зміст цивільної правосуб'єктності юридичної особи. *Приватне право і підприємництво*. 2010. Вип. 9. С. 64–72. URL : <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2010/9/20.pdf>

51. Іванченко О. П. Мета та завдання попереднього судового засідання як елементу підготовки цивільної справи до судового розгляду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Ч. 3. С. 27–32. URL: <https://bit.ly/3AoK5ny>.

52. Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. *Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Дн-вськ, 2015. 191 с.*

53. Кашперський Р. В. *Докази у справах окремого провадження : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. 199 с.*

54. Кельман М. С., Мурашин О. Г. *Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами) : підручник. К., 2002. 353 с.*

55. Кирдан Б. В., Кашперський Р. В., Кличков А. В. *Інститут доказів у справах окремого провадження. Наукові інновації та передові*

технології. 2025. № 1 (41). С. 455–463.

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/18686>

DOI [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1\(41\)-455-463](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-455-463)

56. Ковтуцька М. М. Деякі проблеми захисту права власності територіальних громад при визнанні спадщини відумерлою шляхом подання віндикаційного позову. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 8–9 листоп. 2013 р.) : у 4-х ч. Ч. 2. Хмельницький, 2013. С. 56–58.

57. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : у 2 т. / Білоусов Ю. В., Калаур І. Р., Гринько С. Д. та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука. К., 2009. Т. 1. 1168 с.

58. Козловська Л. В. Захист спадкових прав судом у окремому провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 74–83.

URL : <https://nfv.ukrintei.ua/view/5b1926367847426a63191923>

59. Комаров В. В. Вступ до курсу «Цивільний процес»: Лекція. *Право України*. 2011. № 10. С. 120–152.

URL : https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2011-10-pravoukr_2011_10.pdf

60. Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 22–44.

URL : https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2011-10-pravoukr_2011_10.pdf

61. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи. Протокол від 04 листоп. 1950 р.

URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

62. Коновалов С. Відумерла спадщина. Дії спадкоємця, який претендує на спадщину, що визнана відумерлою. *Земельний фонд України: офіц. вебсайт*. 2021. 15 груд. URL : <https://www.zemfond.net/post/>

63. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

64. Кочкадамян А. Г. До питання складу учасників цивільної справи про визнання спадщини відумерлою. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025)*. Kraków, 2025. P. 59–64.

65. Кочкадамян А. Г. Напрями вдосконалення окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.)* Київ, 2023. С. 48–51.

66. Кочкадамян А. Г. Окремі аспекти доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки : матеріали Міжнар. мультидис. наук. інтернет-конф. (Львів, Україна, Ополе, Польща, 28–29 січ. 2025 р.). Ополе, Львів, 2025. С. 56–61.

67. Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18325>
DOI [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1118-1129](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1118-1129)

68. Кочкадамян А. Г. Питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення : матеріали кафедрал. наук.-теорет. круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.)*. К., 2024. С. 215–219.

69. Кочкадамян А. Г. Питання сутності окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Проблеми цивільного права та процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 трав. 2023 р.)*. Вінниця, 2023. С. 34–38.

70. Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 152–156. URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/9661>
DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.22>
71. Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86. URL : http://apdp.in.ua/v99/99_2023.pdf
DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.11>
72. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х., 2010. 800 с.
73. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. К., 2006. 944 с.
74. Крат В. Про окремі аспекти захисту інтересів територіальної громади. *Advokat post. Інформаційне агентство*. 2023. 12 берез. URL : <https://advokatpost.com/pro-okremi-aspekty-zakhystu-interesiv-terytorialnoi-hromady-suddia-verkhovnoho-sudu-vasyl-krat/>
75. Крат В. Про сутність відумерлої спадщини та способи захисту тергромади, коли майно, що входить до такої спадщини, відчужене. *Advokat post. Інформаційне агентство*. 2025. 6 лют. URL: <https://advokatpost.com/pro-sutnist-vidumerloi-spadshchyny-ta-sposoby-zakhystu-terhromady-koly-majno-shcho-vkhodyt-do-takoi-spadshchyny-vidchuzhene-vasyl-krat/>
76. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-ге вид. Х., 2008. 432 с.
77. Кройтор В. А. Визнання спадщини відумерлою. *Науковий вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 45–54. URL : <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/780/707>
DOI <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.04>

78. Кройтор В. А. Конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини. *Успіхи і досягнення в науці*. 2024. № 10 (10). С. 138–147.

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/18016/18073>

DOI [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-10(10))

79. Кройтор В. А. Особливості визнання спадщини відумерлою в доктрині цивільного права та практиці правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 182–187. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312967/303989>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.28>

80. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків, 2020. 672 с.

81. Кройтор В. А., Степаненко Т. В. Стандарти Європейського Союзу у сфері цивільного судочинства і проблема доступу до правосуддя. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2005. № 1 (2). С. 64–77.

82. Курс цивільного процесу : підручник / Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х., 2011. 1352 с.

83. Курс цивільного процесу: Загальна частина : підручник / П. Ф. Немеш, В. П. Феннич ; рец. : М. М. Ясинок, С. Б. Булеца, В. О. Чепурнов. Ужгород, 2020. 808 с.

84. Кухарев О. Є. Визнання спадщини відумерлою: окремі питання правозастосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 4 (13). С. 119–128. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2013_4_11

85. Кухарев О. Є. Окремі питання прийняття спадщини шляхом постійного проживання разом зі спадкодавцем. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 6 (90). С. 34–40.

86. Кухарев О. Є. Особливості інституту відумерлої спадщини у законодавстві зарубіжних країни. *Проблеми цивільного права та процесу* :

матеріали наук.-практ. конф, присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 25 трав. 2013 р.). Х., 2013. С. 133–136.

87. Кухарев О. Є. Правова природа переходу відумерлої спадщини у власність територіальної громади. *Право України*. 2013. № 10. С. 218–225.

URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams>

88. Кухарев О. Є. Правові підстави повернення спадкоємцю відумерлого майна. *Часопис Київського університету права. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні*. 2016. № 3. С. 203–207.

URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9881d7b3-1ac6-447d-a13d-8440a7dea34f/content>

89. Кухарев О. Є. Процесуальні аспекти визнання спадщини відумерлою. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 3. С. 33–37.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2016_3_9

90. Кухарев О. Є. Сучасні тенденції розгляду судами справ про визнання спадщини відумерлою. *Слово національної школи суддів України*.

2023. № 2 (43). С. 127–140. URL : <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2023/2-43-2023/32-2023/837-suchasni-tendentsiji-rozglyadu-sudami-sprav-pro-viznannya-spadshchini-vidumerloyu> DOI [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2\(43\)-8](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2(43)-8)

DOI [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2\(43\)-8](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2(43)-8)

91. Куцик К. В. До питання суб'єктного складу у деяких категоріях справ окремого провадження. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 4 (44). Серія «Право». С. 1666–1684.

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/22380>

DOI [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4\(44\)-1666-1684](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4(44)-1666-1684)

92. Куцик К. В. Процесуальна економія під час здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану: огляд законодавчих ініціатив. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 107. С. 23–29.

URL : http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/kutsyk_107.pdf

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.8361359>

93. Куцик К. В., Кирдан Б. В. Деякі аспекти цивільного судочинства про встановлення юридичних фактів (на прикладі справ про визнання спадщини відумерлою). *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 3 (13). С. 95–112.

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/21667/21640>.

DOI [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)-95-112](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-95-112)

94. [Кушнерук Д. В. Набуття державою права власності на майно в порядку спадкування. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. \(Одеса, 18 трав. 2018 р.\) : у 2-х т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2018. С. 521–523.](#)

95. [Луспеник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків, 2006. 480 с.](#)

96. [Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. \(за кредитно-модульною системою\). К., 2007. 412 с.](#)

97. *Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К., 2018. 607 с.*

98. Мін'юст: Особливості оформлення спадщини на тимчасово окупованій території. *Міністерство юстиції України. Урядовий портал : єдиний вебпортал органів виконавчої влади України*. 2024. 30 серп.

URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-osoblyvosti-oformlennia-spadshchyny-na-tymchasovo-okupovanii-terytorii>

99. Музика Л. А. Проблеми права комунальної власності в Україні : монографія. К., 2006. 228 с.

100. Нелін О. І. Генезис та розвиток інституту відумерлості спадщини в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 43–47.

URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_6_8

101. Нелін О. І. Становлення та розвиток правової доктрини відумерлості (виморочності) спадкового майна в Україні. *Юридична Україна*.

2020. № 8. С. 6–11. URL : <https://yur-ukraine.com/nelin-o-i-stanovlennya-ta-rozvytok-pravovoyi-doktryny-vidumerlosti-vymorochnosti-spadkovogo-majna-v-ukrayini/> DOI 10.37749/2308-9636-2020-8(212)-1

102. Нескороджена Л. Л. Визнання спадщини відумерлою: матеріальні та процесуальні аспекти. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 3 (43). С. 586–596. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/21155/21129> DOI [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-586-596](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-586-596)

103. Нескороджена Л. Л., Лазько Г. З. Органи влади, як учасники справ окремого провадження. *Наукові перспективи*. Серія «Право». 2025. № 3 (57). С. 1072–1088. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/21945> DOI [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-1072-1088](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-1072-1088)

104. Нескороджена Л. Л., Лазько Г. З., Кононець О. М. Застосування практики європейського суду з прав людини в справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 156–159. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2025/34.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/32>

105. Нечаєва К. О. Відумерлість спадщини за цивільним законодавством : дис. ... канд. юрид. наук. Ів.-Франк., 2017. 204 с.

106. Нечаєва К. О. Суб'єкт прав на відумерлу спадщину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 37 (2). С. 32–36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016

107. Новосад В. Д. Поняття «інтерес» у цивільному законодавстві України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/401>

108. Окрема думка судді Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Ступак О. В. по справі № 641/2666/19-ц. Провадження № 61-12617св20. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/102221744>

109. Орач Е. М., Тищик Б. Ю. Основи римського приватного права : навч. посіб. Львів, 2000. 238 с.

110. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. К., 2010. 352 с.

111. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 73–88.

112. Печений О. П. Спадкове право. Х., 2012. 368 с.

113. Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.

URL : http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/zmist.pdf
DOI <https://doi.org/10.32782/39221467>

114. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. 2-ге вид. К., 2009. 528 с.

115. Підченко Ю. О. Судові рішення у справах окремого провадження: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. 209 с.

116. Положення про взяття на облік та передачу в комунальну власність безхазяйного майна та відумерлої спадщини по Гуляйпільській міській раді Запорізьської області: рішенням Гуляйпільської міської ради від 30 листоп. 2016 р. URL : http://gpmrada.gov.ua/mistobudivna_dokumentatsiia/405-polozhennia_pro_vziattia_na_oblik_ta_peredachu_v_komunalnu_vlasnist_bezkhaz_iainogo_maina_ta_vidumerloi_spadshchini_po_guliaipilskii_miskii_radi.html.

117. Полянська В. І., Орешкова А. Ф. Актуальні питання визнання земельної ділянки відумерлою спадщиною. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 109–113. URL : http://lsej.org.ua/3_2015/31.pdf

118. Поняття та види доказів у цивільному процесі. Витребування доказів у цивільному процесі. «WikiLegalAid» – довідково-інформаційна

платформа правових консультацій.

URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/>

119. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 груд. 2022 р. у справі № 461/12525/15-ц. Провадження № 14-190цс20.

URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109046336&red=100003feb3f0defa920970c1ba8cbfad80f7cb&d=5>

120. Постанова Верховного Суду від 01 берез. 2023 р. у справі № 320/10856/18. Провадження № 61-1142св21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109303063>

121. Постанова Верховного Суду від 01 листоп. 2023 р. у справі № 202/5154/21. Провадження № 61-10518св22.

URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114834978&red=100003a86632d9e6f592f24ccb0c1d28bffe37&d=5>

122. Постанова Верховного Суду від 02 лют. 2022 р. у справі № 910/4918/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/103281711>.

123. Постанова Верховного Суду від 04 лип. 2018 р. у справі № 2о-55/2008. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/75099555>

124. Постанова Верховного Суду від 04 січ. 2023 р. у справі № 198/99/15-ц. Провадження № 61-7049св22. URL : <https://cutt.ly/vwqshrMW>

125. Постанова Верховного Суду від 18 груд. 2024 р. у справі № 202/8251/18. Провадження № 61-5703св23.

URL : <https://opendatabot.ua/court/123949020-d11eea20e0a2097fc56a9e49f36be3b2>

126. Постанова Верховного Суду від 18 груд. 2024 р. у справі № 208/9501/21. Провадження № 61-9874св24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124005056>.

127. Постанова Верховного Суду від 20 лют. 2019 р. у справі № 755/7730/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80005728>.

128. Постанова Верховного Суду від 21 жовт. 2019 р. у справі № 671/1153/18. Провадження № 61-5353св19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85207074>

129. Постанова Верховного Суду від 23 груд. 2019 р. у справі № 175/423/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://bit.ly/3spigrd>.

130. Постанова Верховного Суду від 28 верес. 2022 р. у справі № 139/122/14-ц. Провадження № 61-3238св22. URL : https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_28_09_2022_roku_u_spravi_139_122_14_ts/

131. Постанова Верховного Суду від 31 трав. 2023 р. у справі № 335/12292/19. Провадження № 61-10042св21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111998972>

132. Постанова Миколаївського апеляційного суду у справі № 22-ц/812/258/25 від 4 берез. 2025 р. Провадження № 22-ц/812/258/25. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/125612413>

133. Постанова Харківського апеляційного суду від 03 груд. 2019 р. у справі № 644/3538/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://bit.ly/3viqjrp>

134. Правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ: 1. Загальні положення цивільного процесуального законодавства. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1998. № 8. С. 124.

135. Правознавство : підручник / А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко та ін.; відп. ред. А. Ю. Олійник. К., 2008. 792 с.

136. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

137. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

138. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 3.

139. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 5. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7. С. 4–8.

140. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України від 07 лип. 2011 р. № 1810/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://bit.ly/36y8Xwn>

141. Про затвердження Порядку визначення вартості відтворення чи заміщення земельних поліпшень – будинків, будівель та споруд малоповерхового житлового будівництва : Наказ Фонду державного майна від 23 груд. 2004 р. № 2929/227. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-05#Text>

142. [Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України](#) : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

143. Про затвердження Порядку поведження з відумерлою спадщиною : розпорядження Одеського міського голови № 189-01р від 23 берез. 2007 р. URL : <http://omr.gov.ua/ru/acts/mayor/6702/>.

144. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709–IV. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

145. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. С. 20.

146. [Про нотаріат](#) : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3425-XII.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
147. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII.
Офіційний вісник України. 2014. № 87. С. 9. Ст. 2471.
148. Про судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 груд. 2009 р. № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. С. 4.
149. Про судовий збір : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3674-VI.
Офіційний вісник України. 2011. № 59. С. 110. Ст. 2349.
150. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
151. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № 5. *Постанови Пленуму Верховного Суду України (1972–2002)* / За заг. ред. В. Т. Маляренка. К., 2003. С. 237–244.
152. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : Лист Вищого спеціалізованого суду від 16 трав. 2013 р. № 24-753/0/4-13.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13#Text>
153. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 7.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
154. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55/1. С. 7. Ст. 1900.
155. Про третейські суди : Закон України від 11 трав. 2004 р. № 1701-IV.
Відомості Верховної Ради України. 2004. № 35. Ст. 412.
156. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим по справі № 22-ц/191/657/13 від 03 лип. 2013 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32273407>.

157. Рішення Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 03 жовт. 2018 р. у справі № 642/900/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://bit.ly/3HoKmaa>.

158. Рішення Богуславського районного суду Київської області від 18 верес. 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76546890>.

159. Рішення Городищенського районного суду Черкаської області у справі № 691/331/19 від 18 груд. 2019 р. Провадження № 2-о/691/51/19. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86755233>

160. Рішення Гощанського районного суду Рівненської області від 26 серп. 2014 р. у справі № 557/1041/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40238350>

161. Рішення Ізюмського міськрайонного суду Харківської області 01 лип. 2021 р. у справі № 623/1767/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97997793>

162. Рішення Ізюмського міськрайонного суду Харківської області 03 лют. 2021 р. у справі № 623/4547/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94607779>

163. Рішення Комінтернівського районного суду Одеської області від 15 березня 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80484509>.

164. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 груд. 2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. С. 67. Ст. 3288.

165. Рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 08 лют. 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72231003>.

166. Рішення Лисичанського міського суду від 30 листоп. 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78391759>.

167. Рішення Пологівського районного суду Запорізької області від 13 трав. 2011 р. у справі № 2 «о»-34/2011 р.

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/15438849>

168. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 22 берез. 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72914661>.

169. Рішення Теплицького районного суду Вінницької області від 20 жовт. 2020 р. у справі № 144/492/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93810377>

170. Рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі від 11 берез. 2025 р. № 216/1007/24. Провадження № 2-о/216/13/25.

URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/126118275>

171. Рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці від 09 черв. 2021 р. у справі № 727/3639/2. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97645795>

172. Розгон О. В. Визнання спадщини відумерлою як самостійна правова підстава набуття права власності територіальною громадою. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 22 трав. 2010 р.) / Харків. нац. ун-т внутр. справ; Навч.-наук. ін-т права, економіки та соціології. Харків, 2010. С. 53–55.

173. Розподіл меж земельної ділянки із сусідом. *Міністерство юстиції України* : офіц. вебсайт.

URL : <https://minjust.gov.ua/news/consultation/rozpodil-mej-zemelnoydiyanki-z-susidom-22195>.

174. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право. Академічний курс : підручник. 2-ге вид., допов. Київ, 2013. 301 с.

175. Рябоконт Є. О. Відумерлість спадщини. *Нотаріат України*. 2014. № 3 (3). С. 22–38.

176. Рябоконт Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2001. 229 с.

177. Санін Б. В. Встановлення в порядку цивільного судочинства фактів, що мають юридичне значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2019. 225 с.

178. Світлична Г. О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 1997. 24 с.

179. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Х., 2001. 656 с.

180. Солтис Н. Б. Набуття територіальною громадою права власності на житло, визнане відумерлим. *Актуальні питання правового регулювання участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах* : зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ; за ред. О. Д. Крупчана, О. О. Первомайського. К., 2013. С. 235–254.

181. [Спадщина може перейти у державну власність, якщо вона відкрилася в період з 1 січня до 1 липня 2003 року. Земельний вісник. 2014. № 5. С. 1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL : <https://bit.ly/33XNys1>.](https://bit.ly/33XNys1)

182. Спесівцев Д. С. Знищення штучно створеної нерухомої речі: сучасні проблеми правового регулювання та практики правозастосування. *Вісник Державної судової адміністрації України*. 2018. № 3–4. С. 73–80. URL : <https://www.academia.edu/41211755/>

183. Справа «Проніна проти України» (Заява № 63566/00). Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 18 лип. 2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text

184. Справа «Серявін та інші проти України» (Заява № 4909/04). Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 10 лют. 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text
185. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2003. 560 с.
186. Стефанчук Р. О. Розділ III. Глава 10. п. 2 «Здійснення цивільних прав», п. 3 «Межі здійснення цивільних прав» / Цивільне право України : в 3-х книгах : Книга 1 / За ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка. Одеса, 2005. С. 87–94, 106–113.
187. Стецюк Б. Р. Особливості регламентації цивільного судочинства за ЦПК УСРР 1924 року. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 23–30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2017_2_5
188. Теорія держави і права : навч. посіб. / упоряд. Л. М. Шестопалова. К., 2004. 224 с.
189. Тунік Ю. М. Поняття доказування в цивільному процесуальному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 232–236. URL : http://lsej.org.ua/10_2022/55.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/55>
190. Удальцова І. В. Проблема судового визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним : навч. посіб. Харків, 1999. 46 с.
191. Узагальнення судової практики розгляду судами цивільних справ за апеляційними скаргами на ухвали судів першої інстанції про відкриття провадження; відмову у відкритті провадження; повернення заяви позивачеві та передачі справ з одного суду до іншого (ст. ст. 115, 116, 121, 122 ЦПК України): лист Апеляційного суду м. Києва від 1 серп. 2011 р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00314>
192. Уніфікація і диференціація процедур цивільного, господарського та адміністративного судочинства : монографія / Бичкова С. С., Бобрик В. І., Проценко В. В. та ін.; за заг. ред. В. І. Бобрика. К., 2014. 202 с.

193. Ухвала Верховного Суду від 26 черв. 2024 р. у справі № 754/446/22. Провадження № 61-7349св23.

URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120112195&red=1000037e3533a1466e9ed3141020e67a11f06c&d=5>

194. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 06 листоп. 2013 р. у справі № 6-27887св13. Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34794416>

195. Ухвала Жидачівського районного суду Львівської області про залишення заяви без розгляду від 15 трав. 2024 р. у справі № 443/666/24. Провадження № 2-о/443/64/24. Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119065091/>

196. Ухвала Колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 берез. 2012 р. у справі № 6-38359св11.

URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/22463541>

197. Ухвала Ленінського районного суду м. Миколаєва від 23 січ. 2024 р. по справі № 489/8850/21. Провадження № 2-о/489/2/24.

URL : <https://opendatabot.ua/court/116500587-01d7433566a6c6a3df084d24a6e45640>

198. Федик Є. І. До питання про відумерлу спадщину. 2020. С. 264–266.

URL : http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovo_%20Doslidna_Chastyna/Docs/2020_VIKL_ZBIRpdf#page=264

199. Фурса Є. І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 217 с.

200. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ, 2006. Т. 1. 912 с.

201. Харитонов Є. О. Теоретичні підходи до характеристики цивільного інтересу як об'єкта правового захисту. *Проблеми здійснення та*

захисту суб'єктивних цивільних прав : зб. наук. пр. / За ред. В. В. Луця. К., 2013.

С. 98–101.

202. Харченко Г. Г. Правова проблематика захисту інтересу в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 175–179. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_1_46

203. Цал-Цалко Ю. Ю. Сутність підготовчого провадження. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 34. Спецвип. «Цивільний процес». С. 74–80. URL : <http://clj.nuoua.od.ua/archive/34/16.pdf>

204. Цивільне право : підручник : у 2 т. / Борисова В. І., Баранова Л. М., Бегова Т. І. та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х., 2011. Т. 1. 656 с.

205. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К., 2010. 567 с.

206. Цивільне процесуальне право : підруч. для юрид. вузів і ф-тів / В. В. Комаров, В. А. Бігун, С. Ю. Кац та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Х., 1992. 416 с.

207. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. С. Бичкова, І. А. Бірюков, В. І. Бобрик та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. К., 2009. 760 с.

208. Цивільне процесуальне право України: підручник / М. М. Ясинок, М. П. Курило, О. В. Кіряк та ін.; За заг. ред. М. М. Ясинка. К., 2016. 576 с.

209. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (редакція від 10 черв. 2023 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

210. [Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар \(пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців\) / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2010. Т. 1 : Загальні положення. 320 с.](#)

211. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар / Заїка Ю. О., Єрух А. М., Козьяков Ю. М. та ін. ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Т. 12 : Спадкове право. Х., 2009. 544 с.

212. Цивільний процес : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук та ін. ; за ред. Ю. В. Білоусова. К., 2006. 293 с.

213. Цивільний процес України : Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін. ; за ред. С. Я. Фурси. К., 2009. 848 с.

214. Цивільний процес України : підручник / Ківалов С. В., Мінченко Р. М., Погрібний С. О. та ін. ; за ред. Р. М. Мінченко, І. В. Андропова. Х., 2012. 496 с.

215. Цивільний процес України : підручник / Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий, В. О. Єрмолаєва та ін. ; за ред. Ю. С. Червоного. К., 2007. 392 с.

216. Цивільний процес України : підручник / Білоусов Ю. В., Богдан Й. Г., Гетманцев О. В. та ін. ; за заг. ред. М. М. Ясинка. К., 2014. 744 с.

217. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV (редакція від 18 черв. 2023 р.).
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

218. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін.; За заг. ред. С. С. Бичкової. К., 2008. 840 с.

219. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., Бірюков В. І. та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. 2-ге вид., допов. і переробл. К., 2010. 896 с.

220. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР : Закон від 18 лип. 1963 р. *Вісник Верховної Ради Української РСР*. 1963. № 30. С. 464.

221. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : дис. ... докт. юрид. наук. К., 2016. 479 с.

222. Чурпіта Г., Чурпіта В., Ведерніков Ю. Інститут окремого провадження у ЦПК України: деякі новели. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 91. С. 46–53. URL : https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/churpita_churpita_vedernikov_91_1.pdf

223. Чурпіта Г., Чурпіта В., Ведерніков Ю. Розгляд судом справ про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 93. С. 34–40. URL : https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/10/churpita_churpita_vedernikov_93.pdf.

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.7339873>

224. Шигаль Д. А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 179–183.

225. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К., 2005. 624 с.

226. Щодо визнання спадщини відумерлою та набуття права власності на це майно за територіальною громадою. *Advokat post. Інформаційне агентство*. 2024. 29 лют. URL : <https://advokatpost.com/shchodo-vyznannia-spadshchyny-vidumerloiu-ta-nabuttia-prava-vlasnosti-na-tse-majno-za-terytorialnoiu-hromadoiu/>

227. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К., 1998. Т. 6 : Т–Я. 2004. 768 с.

228. Юркевич Х. Порівняльно-правовий метод в конституційно-правових дослідженнях. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 2. С. 156–160. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/31.pdf>

229. Як громаді оформити відумерлу спадщину у комунальну власність: рекомендації експертів. *Проект USAID «ГОВЕРЛА»*. URL : <https://decentralization.ua/news/17037>

230. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика : автореф. ... дис. доктора юрид. наук. О., 2018. 38 с.

231. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика : дис. ... доктора юрид. наук. О., 2018. 381 с.

232. Ясинок М. М. Встановлення фактів, що мають юридичне значення. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 11. С. 172–174. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2008/11_2008.pdf

233. Ясинок М. М. Історія становлення окремого провадження в цивільному судочинстві України. *Право і безпека*. 2006. № 5. С. 171–172. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2006_5_5_46

234. Ясинок М. М. Особливості дії принципу диспозитивності в окремому провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 6. С. 59–60. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/index.php/arkhiv>

235. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження в цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект) : монографія. Київ, 2014. 352 с.

236. Ясинок М. М. Цивільний процес : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Кройтора; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2009. 284 с.

237. Bychkova S., Fedosieieva T., Kyrdan B., Chubenko A., Sabluk S. The difference between newly discovered and new circumstances in the judicial review process. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11 (51). P. 225–231. (Web of Science). URL : <https://amazoniainvestiga.info/check/51/22-225-231.pdf>. DOI <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.22>

238. Convention concerning the International Administration of the Estates of Deceased Persons. Done at: The Hague. Date enacted: 1973-10-02. In force:

1993-07-01. URL : <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/11/11-04/estate-deceased-persons.html>

239. Dmytriiev S. Types of civil procedural status of the applicant in the separate proceedings. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6. Vol. 2. P. 63–67. URL : https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-6_2019_Tom-2.pdf

240. Inheritance Act. October, 1980. 60 p.
URL : <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bhu65725.pdf>

241. Guide to property after someone die. *Judicial Branch of California: court's website*. URL: <https://courts.ca.gov/courts>

242. Senyk S., Churpita H., Borovska I., Kucher T., Petrovskyi A. The problems of defining the legal nature of the court judgement (Проблеми визначення правової природи судового рішення). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Issue 56. P. 48–55. (Web of Science).
URL : <https://amazoniainvestiga.info/check/56/5-48-55.pdf>.
DOI <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.5>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 152–156.

URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/9661>

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.22>

2. Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.

URL : http://apnl.dnu.in.ua/2_2023/zmist.pdf

DOI <https://doi.org/10.32782/39221467>

3. Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86. URL : http://apdp.in.ua/v99/99_2023.pdf

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.11>

4. Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/18325>

DOI [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1118-1129](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1118-1129)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кочкадамян А. Г. Питання сутності окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 389–394.

6. Кочкадамян А. Г. Напрями вдосконалення окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Восьмі таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Київ, 2023. С. 48–51.

7. Кочкадамян А. Г. Питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення* : матеріали кафедрал. наук.-теорет. круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 215–219.

8. Кочкадамян А. Г. Окремі аспекти доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки : матеріали Міжнар. мультимедіа. наук. інтернет-конф. (Львів, Україна, Ополе, Польща, 28–29 січ. 2025 р.). Ополе, Львів, 2025. С. 56–61.

9. Кочкадамян А. Г. До питання складу учасників цивільної справи про визнання спадщини відумерлою. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference* (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025). Kraków, 2025. P. 59–64.

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора
Інституту правотворчості та науково-
правових експертиз Національної
академії наук України
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент НАПрН України
А. Б. ГРИНЯК

03. 04. 2025 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в наукову діяльність

Комісія у складі: заступника директора із загальних питань кандидата юридичних наук Лапка А. Г., ученого секретаря кандидата юридичних наук, доцента Бодюла Є. М., завідувача відділу науково-правових експертиз доктора юридичних наук, професора Красицької Л. В. склала цей акт про те, що представлені Кочкадамяном Араіком Генриковичем матеріали за результатами дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії на тему «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, а отже можуть бути використані у науково-дослідній діяльності Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, а саме:

1. Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022 № 7 (51). С. 152–156.
2. Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.
3. Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86.
4. Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129.

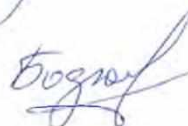
Комісія підтверджує, що пропозиції, висновки та рекомендації, сформульовані Кочкадамяном Араіком Генриковичем за результатами дисертаційного дослідження використовуються при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування».

Заступник директора із загальних питань
кандидат юридичних наук

А. Г. ЛАПКО

Учений секретар
кандидат юридичних наук, доцент

Є. М. БОДЮЛ

Завідувач відділу науково-правових експертиз
доктор юридичних наук, професор

Л. В. КРАСИЦЬКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Станіслав МОЗОЛЬ

_____ 2025 року

АКТ

27 . 03 . 2025

м. Київ

№ 34-07/ф

Впровадження результатів дисертації
Кочкадамяна Араїка Генриковича
*«Визнання спадщини відумерлою в порядку
цивільного судочинства»*
в освітній процес та науково-дослідну
діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- т.в.о. завідувача кафедри цивільного права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента старшого лейтенанта поліції Кирдана Богдана Васильовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула та узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» та наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ Кочкадамяна Араїка Генриковича на тему *«Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства»*.

Проаналізовано основні результати дослідження А. Г. Кочкадамяна, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

- 1) Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022 № 7 (51). С. 152–156.
- 2) Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.
- 3) Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86.

4) Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129.

5) Кочкадамян А. Г. Питання сутності окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (19 трав. 2023 р.). Вінниця. 2023. С. 389–394.

6) Кочкадамян А. Г. Напрями вдосконалення окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Восьмі таврійські юридичні наукові читання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (16-17 черв. 2023 р.) Київ. 2023. С. 48–51.

7) Кочкадамян А. Г. Питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення* : матеріали кафедрального науково-теоретичного круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 215–219.

8) Кочкадамян А. Г. Окремі аспекти доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки* : матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (Львів, Україна, Ополь, Польща, 28-29 січня 2025 р.) WSZIA w Opolu, Львів, 2025. С. 56–61.

9) Кочкадамян А. Г. До питання складу учасників цивільної справи про визнання спадщини відумерлою. *Theory and practice of modern science* : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025). International Center of Scientific Research. P. 59–64.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці А. Г. Кочкадамяна містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Спадкове право» і «Приватне право: практика тлумачення і застосування», а також застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Дар'я ГОРБЕНКО

Богдан КИРДАН

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

АДВОКАТСЬКЕ БЮРО «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ»

код ЄДРПОУ 42752059, 03048, м. Київ, Солом'янський район, вул. Ернста Федора, буд. 16 А, кв. 119
тел. 067-935-35-95, e-mail: abcivil@gmail.com

04.04.2025

АКТ
впровадження у правозастосовну діяльність
дисертаційного дослідження на тему:
«Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства»
аспіранта кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
Кочкадамяна Араїка Генриковича

Керуючим Адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» Братель О. Г. складено цей акт про те, що теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні на тему: «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», підготовленого аспірантом кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ Кочкадамяном А. Г., мають високий науковий рівень та практичну цінність для адвокатської діяльності.

Викладені у вказаному дисертаційному дослідженні теоретичні положення та практичні рекомендації використовуються у діяльності Адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» щодо здійснення захисту та представництва інтересів учасників цивільних процесуальних правовідносин, а також під час підготовки процесуальних документів в процесі розгляду цивільних справ у порядку окремого провадження, зокрема справ про визнання спадщини відумерлою.

Керуючий Адвокатського бюро
«ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ»
кандидат юридичних наук, доцент

Олександр БРАТЕЛЬ